

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

ΣΟΦΙΑ ΒΟΥΡΗ • ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αλβανία



Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., ΡΕΘΥΜΝΟ 2003

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ: ΜΙΧΑΛΗΣ ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ

- Αριθμός 5 -

© Πανεπιστήμιο Κρήτης
Σχολή Επιστημών Αγωγής
Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.
Εργαστήριο Διαπολιτισμικών
και Μεταναστευτικών Μελετών
(Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)
Πανεπιστημιούπολη Ρεθύμνου
74 100 Ρέθυμνο
Τηλέφωνα: 28310 - 77635, 77605
Fax: 28310 - 77636
e-mail: ediamme@edc.uoc.gr
www.uoc.gr/diaspora
www.ediamme.edc.uoc.gr



Το έργο χρηματοδοτήθηκε από εθνικούς
πόρους και την Ευρωπαϊκή Ένωση
στα πλαίσια του Β' και Γ' ΚΠΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ Δ.Ε.
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
& ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
(Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)



ΠΑΙΔΕΙΑ ΟΜΟΓΕΝΩΝ

Επιστημ. Υπεύθυνος Έργου: Μιχάλης Δαμανάκης

Χρηματοδότηση: Ευρωπαϊκή Ένωση,
Υπουργείο Εθνικής Παιδείας
και Θρησκευμάτων

Φορέας παρακολούθησης: Ε.Υ.Δ. ΕΠΕΑΕΚ

Φορέας υλοποίησης: Πανεπιστήμιο Κρήτης
Παιδαγωγικό Τμήμα Δ.Ε.
Εργαστήριο Διαπολιτισμικών και
Μεταναστευτικών Μελετών
(Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.)

Συγγραφή τόμου: Σοφία Βούρη
Γεώργιος Δ. Καψάλης

Σελιδοποίηση τόμου: Κωνσταντίνα Μεταξά

Εξώφυλλο τόμου: Κωνσταντίνα Μεταξά

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	σελ. 9
ΕΝΟΤΗΤΑ 1	
Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας (1914-1998). Ιστορική επισκόπηση ...	σελ. 17
Σοφία Βούρη	
Εισαγωγή	σελ. 19
<i>Μέρος Α'</i>	
1. Το ιστορικό πλαίσιο (1914-1998)	σελ. 21
2. Ένταξη της Αλβανίας στους διεθνείς οργανισμούς	σελ. 30
3. Πληθυσμός και χώρος	σελ. 33
<i>Μέρος Β'</i>	
Ψυχοπολεμική περίοδος (1945-1991)	
1. Η ορθόδοξη εκκλησία της Αλβανίας	σελ. 40
2. Η ελληνική εκπαίδευση της Αλβανίας (1914-1991)	σελ. 45
3. Τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας (1952-1978)	σελ. 52
<i>Μέρος Γ'</i>	
Μεταψυχοπολεμική περίοδος (1991-2001)	
1. Εκκλησία	σελ. 55
2. Ελληνική Εκπαίδευση (1991-2001)	σελ. 58
Αντί επιλόγου / Προβλήματα - Προτάσεις	σελ. 70
Βιβλιογραφία	σελ. 76
Παράρτημα	σελ. 79
ΕΝΟΤΗΤΑ 2	
Τα γλωσσικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας (1994-2003) .	σελ. 81
Γεώργιος Δ. Καψάλης	
Εισαγωγή	σελ. 83
1. Η εκπαίδευση στη Σοσιαλιστική Αλβανία	σελ. 85
2. Τα γλωσσικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας	σελ. 85
3. Γενική αξιολόγηση του γλωσσικού υλικού των σχολείων της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας	σελ. 86
4. Αξιολόγηση των Βιβλίων του Α' τετραέχρονου κύκλου	σελ. 89
4.1. Τα Βιβλία του Δασκάλου για τον Α' τετραέχρονο κύκλο	σελ. 93
4.1.1. Παρουσίαση και αξιολόγηση των Βιβλίων του Δασκάλου για τον Α' τετραέχρονο κύκλο	σελ. 94

5. Αξιολόγηση των Βιβλίων του Β' τετραύχρονου κύκλου του οκτάχρονου σχολείου	σελ. 95
5.1. Τα Βιβλία για την πέμπτη τάξη	σελ. 96
5.1.1. "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα 5"	σελ. 96
5.1.2. "Η Γλώσσα μου 5" (Πρώτο και Δεύτερο Μέρος)	σελ. 99
5.2. Τα Βιβλία για την έκτη τάξη	σελ. 100
5.2.1. "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα 6"	σελ. 100
5.2.2. "Η Γλώσσα μου 6" (Πρώτο και Δεύτερο Μέρος)	σελ. 101
5.3 Τα Βιβλία για την έβδομη και όγδοη τάξη	σελ. 102
5.3.1. Τα Βιβλία για την έβδομη τάξη	σελ. 102
5.3.1.1. "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα 7"	σελ. 103
5.3.1.2. "Η Γλώσσα μου 7" (Πρώτο και Δεύτερο Μέρος)	σελ. 104
5.3.2. Τα Βιβλία για την όγδοη τάξη	σελ. 105
5.3.2.1. "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα 8"	σελ. 105
5.3.2.2. "Η Γλώσσα μου 8" (Πρώτο και Δεύτερο Μέρος)	σελ. 105
6. Τα Βιβλία για την ένατη και τη δέκατη τάξη	σελ. 106
6.1. Τα Βιβλία για την ένατη τάξη	σελ. 106
6.2. Τα Βιβλία για τη δέκατη τάξη	σελ. 106
7. Συμπεράσματα – Προτάσεις	σελ. 107
Βιβλιογραφία	σελ. 109

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το μέγεθος και η σημασία της νεοελληνικής διασποράς ποικίλλουν από περίοδο σε περίοδο. Ιδιαίτερα μετά τη «μικρασιατική καταστροφή», την ανταλλαγή των πληθυσμών και τη συνακόλουθη συρρίκνωση του ελληνισμού δημιουργήθηκε και καλλιεργήθηκε στον ελλαδικό χώρο η ιδεολογία της εθνικής ομοιογένειας, πράγμα που, σε συνδυασμό και με τις ψυχροπολεμικές καταστάσεις που ακολούθησαν την έκβαση του δευτέρου παγκόσμιου πολέμου, συνέβαλε στη σε μεγάλο βαθμό παραμέληση του ελληνισμού της διασποράς, και ιδιαίτερα του ιστορικού ελληνισμού των χωρών της Μαύρης Θάλασσας, από το εθνικό κέντρο.

Η μαζική αποδημία 1,2 εκατομμυρίων Ελλήνων κατά τις δεκαετίες του 1950, 1960 και εν μέρει 1970 δημιούργησε, ωστόσο, μια νέα κατάσταση και ένα νέο απόδημο ελληνισμό, κυρίως στην Αυστραλία, στον Καναδά, στις ΗΠΑ και στη Γερμανία.

Ο «ιστορικός ελληνισμός της διασποράς», από τη μια –ο οποίος λόγω της μακράς παραμονής του σε εδάφη εκτός της νεοελληνικής επικράτειας τα θεωρεί πλέον ως πατρογονικά του εδάφη, χωρίς ωστόσο να παραιτείται του προσανατολισμού του προς το εθνικό κέντρο– και από την άλλη ο «απόδημος ελληνισμός», δημιουργημα της μαζικής αποδημίας κυρίως κατά το δεύτερο ήμισυ του 20ού αιώνα, συγκροτούν σήμερα το σώμα της νεοελληνικής διασποράς, την οποία το εθνικό κέντρο φαίνεται να ανακαλύπτει εκ νέου.

Μετά την πτώση της χούντας, το 1974, οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας επεδίωξαν να επουλώσουν τις πληγές που άφησε η εφτάχρονη δικτατορία και στον απόδημο ελληνισμό και να αποκαταστήσουν τη σχέση του με το εθνικό κέντρο. Οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ, στη συνέχεια, επεδίωξαν να διευρύνουν και να εδραιώσουν αυτή τη σχέση και να δημιουργήσουν ένα κοινό πλαίσιο δράσης για τον ελλαδικό ελληνισμό και τον ελληνισμό της διασποράς.

Η δημιουργία της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Απόδημου Ελληνισμού στο ελληνικό κοινοβούλιο, η ίδρυση της Γενικής Γραμματείας Απόδημου Ελληνισμού στο Υπουργείο Εξωτερικών και της Ειδικής Γραμματείας Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στο Υπουργείο Παιδείας, η ίδρυση του Ινστιτούτου Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, επίσης στο Υπουργείο Παιδείας, και, τέλος, η ίδρυση του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού και η δημιουργία πολλών δικτύων στα πλαίσιά του αποτελούν δείγματα για το ενδιαφέρον του μητροπολιτικού κέντρου, καθώς και τη διαμορφούμενη συναινετική εθνική στρατηγική των συντεταγμένων πολιτικών δυνάμεων της Ελλάδας για τον ελληνισμό της διασποράς.

Η αναγκαιότητα μιας κοινής στρατηγικής και η προώθηση μιας νέας σχέσης μεταξύ μητροπολιτικού κέντρου και διασποράς στη βάση της ισοτιμίας και της αμοιβαιότητας, φαίνεται να γίνονται κατανοητά απ' όλες τις πλευρές, δεδομένου ότι στο διαμορφούμενο παγκόσμιο περιβάλλον η επικοινωνία, οι σχεδιασμοί και η υλοποίησή τους δεν λαμβάνουν πλέον χώρα σε εθνικά πλαίσια, αλλά είτε σε υπερεθνικούς σχηματισμούς, όπως είναι, για παράδειγμα, η Ευρωπαϊκή Ένωση είτε σε παγκόσμιο επίπεδο.

Για τους απανταχού Έλληνες η παγκοσμιοποίηση δεν αποτελεί απειλή, αλλά πρόκληση, δεδομένου ότι ο ελληνισμός ήταν παγκοσμιοποιημένος πριν την παγκοσμιοποίηση.

Ζητούμενο, βέβαια, είναι μια νέα σχέση μεταξύ των απανταχού Ελλήνων και μια κοινή στρατηγική που θα τους επιτρέπει να λειτουργούν στο παγκόσμιο γίνεσθαι όχι μόνο ως «συναισθηματική πολιτισμική κοινότητα», αλλά και ως κοινότητα με υλική βάση, με στέρεα δίκτυα επικοινωνίας και με αρχές και αξίες που της διασφαλίζουν μια ειρηνική και δημιουργική συνύπαρξη με τους λοιπούς λαούς της γης.

Είναι προφανές ότι στην αποσαφήνιση αυτού του ζητούμενου, δηλαδή της κοινής στρατηγικής για το μέλλον, συμβάλλουν η γνώση του παρελθόντος και η συνακόλουθη αυτογνωσία, από τη μια, και η εκπαίδευση από την άλλη.

Το πρόγραμμα «Παιδεία Ομογενών»¹, στο πλαίσιο του οποίου καταρτίστηκε και η παρούσα μελέτη, ασχολείται κυρίως με την εκπαίδευση στην ελληνική διασπορά. Επειδή, όμως, η εκπαίδευση δεν λειτουργεί σ' ένα κενό, αλλά κάτω από συγκεκριμένες κοινωνικές, οικονομικές, θεσμικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες, οι οποίες είναι με τη σειρά τους ιστορικό προϊόν, ασχοληθήκαμε στα πλαίσια των μελετών που καταρτίσαμε στην πρώτη φάση του προγράμματος (σχολικό έτος 1997/98) και με την ανάλυση αυτών των συνθηκών.

Συγκεκριμένα, με το ξεκίνημα του προγράμματος Παιδεία Ομογενών, τον Ιούνιο του 1997, συγκροτήθηκε ένα δίκτυο από ελλαδίτες επιστήμονες και επιστήμονες ελληνικής καταγωγής οι οποίοι ζουν και εργάζονται στο εξωτερικό. Αυτοί οι επιστήμονες επεξεργάστηκαν ένα πλαίσιο, μέσα στο οποίο έπρεπε να καταρτισθούν μελέτες², που θα αφορούσαν στους ακόλουθους τομείς:

- στην αξιολόγηση και αξιοποίηση του υπάρχοντος εκπαιδευτικού υλικού,
- στις δυνατότητες προώθησης της ελληνικής ως ξένης γλώσσας σε αλλόφωνους (ανάπτυξη στρατηγικών)
- στις δυνατότητες εφαρμογής δίγλωσσων εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε σχολεία στις χώρες υποδοχής,

⁽¹⁾ Το πρόγραμμα «Παιδεία Ομογενών» στοχεύει στη διατήρηση, την καλλιέργεια και την προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του πολιτισμού τόσο σε μαθητές ελληνικής καταγωγής που ζουν στο εξωτερικό και φοιτούν σε σχολεία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όσο και σε αλλόφωνους μαθητές που επιθυμούν να μάθουν την ελληνική γλώσσα.

Στόχοι του είναι επίσης η επιμόρφωση των αποσπώμενων και των ομογενών εκπαιδευτικών, η υλοποίηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων για ομογενείς μαθητές και, τέλος, η δημιουργία δικτύων επικοινωνίας και βάσεων δεδομένων μέσα από το διαδίκτυο.

⁽²⁾ Χρησιμοποιούμε τον όρο μελέτη και όχι έρευνα, επειδή, σύμφωνα με τις προδιαγραφές του Κοινωνικού Πλαισίου Στήριξης (Κ.Π.Σ.), στο πλαίσιο προγραμμάτων, όπως είναι το Παιδεία Ομογενών, δε χρηματοδοτούνται καθαρά ερευνητικές δραστηριότητες. Είναι όμως δυνατή η διεξαγωγή εφαρμοσμένων μικροερευνών που υπηρετούν την επίτευξη των στόχων του εκάστοτε έργου και δεν υπερβαίνουν τα όριά του.

- στις συνθήκες διεξαγωγής της ελληνόγλωσσης διδασκαλίας στο εξωτερικό (θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο),
- στους φορείς ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης,
- στις κοινωνικοπολιτισμικές και γλωσσικές προϋποθέσεις (επίπεδα γλωσσομάθει-
ας) των μαθητών,
- στους κοινωνικούς χώρους χρήσης της ελληνικής,
- στη σύνθεση και λειτουργία της οικογένειας,
- στους λόγους αποχής των μαθητών από τα Τμήματα Διδασκαλίας της Ελληνικής και σε στρατηγικές περιορισμού της διαρροής τους,
- στις κατηγορίες (τύπους) εκπαιδευτικών,
- στις επιμορφωτικές ανάγκες των εκπαιδευτικών κατά κατηγορία.

Πιο συγκεκριμένα, κάθε μελέτη όφειλε να είναι δομημένη στα εξής μέρη (κεφάλαια):

1. Στόχοι της Μελέτης

(Οι στόχοι της μελέτης πρέπει να εξυπηρετούν τις τρεις δράσεις του Τ.Δ.Ε. Παιδεία Ομογενών)

2. Μεθοδολογία της μελέτης

(ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις των δεδομένων)

3. Η παρουσία των Ελλήνων στη χώρα...

- *Ιστορική εξέλιξη:*
(Πότε πήγαν, ποιοι, πώς, γιατί στη/στο... κ.τ.λ., εξέλιξη των αριθμών)
- *Κοινωνικοπολιτισμική σύνθεση του ελληνικού πληθυσμού σήμερα:*
(επάγγελμα, απασχόληση, μορφωτικό επίπεδο, μικτοί γάμοι κ.τ.λ.)
- *Τόπος/τόποι κατοικίας*
- *Οργάνωση της παροικίας/των παροικιών:*
(κοινότητες, διάφοροι σύλλογοι, ομοσπονδίες συλλόγων κ.τ.λ.)
- *Παρουσία στα ΜΜΕ, πολιτιστική ζωή*
- *Εκκλησία*

4. Κοινωνικοί χώροι (γλωσσικές επικράτειες) χρήσης της ελληνικής γλώσσας

5. Φορείς και Μορφές ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης.

(Τμήματα Μητρικής Γλώσσας, ελληνικά σχολεία, δίγλωσσα σχολεία, απογευματινά, Σαββατιανά κ.τ.λ.)

5.1. Δίγλωσσα προγράμματα (μοντέλα) εκπαίδευσης

5.2. Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης

6. Αναλυτικά προγράμματα και διδακτικό υλικό

7. Χαρακτηριστικά του μαθητικού πληθυσμού

(κοινωνικοπολιτισμικές, μαθησιακές και γλωσσικές προϋποθέσεις των μαθητών, λόγοι μη φοίτησης σε Τμήματα Ελληνόγλωσσης Εκπαίδευσης κ.τ.λ.)

8. Διδακτικό προσωπικό

(διάφοροι τύποι δασκάλων, προφίλ των δασκάλων, επιμορφωτικές ανάγκες κ.τ.λ.)

9. Γονείς

9.1. Συλλογικά όργανα γονέων και ο ρόλος τους

9.2. Τύποι οικογενειών

9.3. Ο ρόλος της οικογένειας σε σχέση με την ελληνόγλωσση εκπαίδευση

10. Συμπεράσματα προτάσεις

Οι ερευνητές όφειλαν επίσης να προχωρήσουν στην επεξεργασία τυπολογιών που θα τεκμηριώνονταν εμπειρικά και θα αναφέρονταν στους τύπους/μορφές:

α) της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης

β) της οικογένειας

γ) των μαθητών

δ) των δασκάλων

ε) του διδακτικού υλικού

Το εμπειρικό υλικό που συγκεντρώθηκε στα πλαίσια αυτών των μελετών αξιοποιήθηκε από τις ομάδες παραγωγής διδακτικού υλικού κατά τα επόμενα έτη λειτουργίας του προγράμματος Παιδεία Ομογενών.

Ήδη, όμως, το δεύτερο ήμισυ του έτους 1998 επιχειρήθηκε και μια πρώτη σύνθεση των αποτελεσμάτων των μελετών. Αυτή η συνθετική προσπάθεια οδήγησε το έτος 1999 στην έκδοση ενός συλλογικού τόμου με τον τίτλο: *Παιδεία Ομογενών. Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις*. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο.

Ο τόμος αυτός ο οποίος παρέχει μια εποπτική εικόνα για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση σε 10 χώρες (Καναδά, ΗΠΑ, Αργεντινή, Αυστραλία, Βρετανία, Γερμανία, Βέλγιο, Γαλλία, Σουηδία, Αλβανία) και χρησιμοποιείται ως επιμορφωτικό υλικό για τους εκπαιδευτικούς που διδάσκουν την Ελληνική στο εξωτερικό, είναι ουσιαστικά ο πρώτος τόμος της σειράς: **ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ**.

Τα βιβλία που εκδίδονται σ' αυτή τη σειρά διαφοροποιούνται από τις λοιπές επισημονικές εκδόσεις στα πλαίσια του έργου Παιδεία Ομογενών με την έννοια ότι το περιεχόμενό τους αναφέρεται στις παροικίες των Ελλήνων και ιδιαίτερα στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση σε συγκεκριμένες χώρες διαμονής και όχι σε γενικότερα κοινά θέματα.

Η συγκεκριμένη σειρά έχει ως κύριο στόχο της, με επίκεντρο την εκπαίδευση, να συμβάλει στη μελέτη και την κατανόηση της ιστορίας της ελληνικής διασποράς. Γι' αυτό και η ιστορική διάσταση κυριαρχεί στις σχετικές αναλύσεις. Συγχρόνως, όμως, επιχειρούνται και συγχρονικές αναλύσεις που είναι αναγκαίες για τη βελτίωση και την προώθηση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στη διασπορά.

Οι μελέτες για τις διάφορες χώρες δεν είναι ομοιογενείς μεταξύ τους, παρ' όλο που κινήθηκαν στο πλαίσιο που προαναφέρθηκε. Αυτή η διαφοροποίηση οφείλεται

τόσο στις ιδιαιτερότητες και στα προβλήματα κάθε χώρας, όσο και στο ερευνητικό δυναμικό που διαθέτετε κάθε χώρα κατά την κατάρτιση των μελετών.

Εκτός τούτου, σε ορισμένες χώρες, όπως για παράδειγμα στην Αυστραλία και τη Γερμανία, διαθέταμε ήδη πρόσφατες εξειδικευμένες έρευνες, τις οποίες συμπεριλάβαμε και αξιοποιήσαμε κατά την κατάρτιση των μελετών.

Έτσι οδηγούμαστε εκ των πραγμάτων άλλοτε σε δημοσιεύσεις εποπτικές, όπως για παράδειγμα, αυτή για την «Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στον Καναδά» και άλλοτε σε εξειδικευμένες, όπως εκείνη που αφορά στην «Εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία (1975-1985)».

Πρόθεση μας, ωστόσο, είναι οι εκδόσεις για κάθε χώρα, εφόσον αυτές είναι περισσότερες, να οδηγήσουν στη δημιουργία μιας κατά το δυνατό πληρέστερης εικόνας για την εκάστοτε ελληνόγλωσση εκπαίδευση.

Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση δεν εξαντλείται φυσικά στην εκπαίδευση των μαθητών ελληνικής καταγωγής, αλλά αφορά και στους αλλόφωνους μαθητές της εκάστοτε χώρας διαμονής, οι οποίοι μαθαίνουν Ελληνικά.

Εντούτοις, το μεγαλύτερο μέρος των μελετών αναφέρεται στην ελληνόγλωσση εκπαίδευση των μαθητών ελληνικής καταγωγής, δεδομένου ότι αυτοί αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία.

Η μελέτη που εμπεριέχεται στον παρόντα τόμο και που αφορά στην *ελληνική μειονότητα της Αλβανίας* και στην ελληνόγλωσση εκπαίδευσή της παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα με την έννοια ότι η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας και εκείνη της Κωνσταντινούπολης δεν αποτελούν μειονότητες μόνο με την κοινωνιολογική σημασία του όρου, αλλά και με την νομική. Απολαμβάνουν, δηλαδή, το καθεστώς της εθνικής ή/και θρησκευτικής μειονότητας, όπως αυτό καθορίζεται από τις σχετικές διεθνείς συνθήκες.

Αυτό σημαίνει ότι οι δύο αυτές ελληνικές μειονότητες μπορούν να ενταχθούν στην ελληνική ιστορική διασπορά, διαφοροποιούνται όμως από τις λοιπές ιστορικές διασπορές, για παράδειγμα εκείνες των παραευξείνιων χωρών, ως προς το νομικό τους καθεστώς.

Διαφοροποιούνται βέβαια και ως προς την ιστορική τους εξέλιξη, πράγμα ωστόσο που ισχύει για κάθε διασπορά.

Βέβαια μεταξύ της μειονότητας της Αλβανίας και εκείνη της Κωνσταντινούπολης υπάρχει μια σημαντική διαφορά. Σε αντίθεση με τη δεύτερη, η πρώτη ζει σ' έναν γεωγραφικό και κοινωνικοπολιτισμικό χώρο ο οποίος αποτελεί, σε μεγάλο βαθμό, φυσική συνέχεια του Ηπειρώτικου χώρου. Δεν είναι εξάλλου τυχαία η χρήση του ιδεολογικά φορτισμένου όρου «Βόρεια Ήπειρος».

Αυτό το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς είχε τις επιπτώσεις του στην πρώτη φάση, 1998-2001, υλοποίησης του έργου Παιδεία Ομογενών, με την έννοια ότι το αλβανικό κράτος κρατά για τον εαυτό του το δικαίωμα της συγγραφής και εφαρμογής εκπαιδευτικού υλικού για την ελληνόγλωσση εκπαίδευση της μειονότητας και δεν αφήνει πολλά περιθώρια αποστολής διδακτικού υλικού από την Ελλάδα.

Όπως αναλυτικά παρουσιάζεται στη δεύτερη ενότητα του παρόντος τόμου, από τον Γιώργο Καψάλη, την ίδια περίπου χρονική περίοδο που υλοποιείτο η πρώτη φάση του έργου Παιδεία Ομογενών, συγγραφικές ομάδες, αποτελούμενες από εκπαιδευτικούς της μειονότητας και αλβανούς εικονογράφους, συνέγραψαν εγχειρίδια για την διδασκαλία της Ελληνικής στα μειονοτικά σχολεία.

Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί μια εξέλιξη, αν ληφθεί υπόψη ότι το νέο διδακτικό υλικό παίρνει στοιχεία περιεχομένου και μεθόδολογίας και από το ελληνικό (ελλαδικό) Αναλυτικό Πρόγραμμα, ενώ παλαιότερα ελαμβάνετο υπόψη μόνο το αλβανικό Αναλυτικό Πρόγραμμα, τα δε ελληνόγλωσσα εγχειρίδια ήταν στις περισσότερες των περιπτώσεων μετάφραση των αντίστοιχων αλβανικών.

Γενικότερα, μετά τη λήξη του ψυχρού πολέμου και την κατάρρευση του σοσιαλιστικού καθεστώτος στην Αλβανία παρατηρείται μια έντονη κινητικότητα και ως προς τη διακίνηση των πληθυσμών μεταξύ Αλβανίας και Ελλάδας και ως προς τις πολιτικές σχέσεις των δύο χωρών.

Όπως εύστοχα παρατηρεί η Σοφία Βούρη, στην πρώτη ενότητα του παρόντος τόμου, η μεταψυχροπολεμική περίοδος αποτελεί μια νέα φάση με τα δικά της ξεχωριστά χαρακτηριστικά. Βέβαια η φάση αυτή δεν παύει να κουβαλά τη συσσωρευθείσα ιστορική εμπειρία, κυρίως από το 1914 μέχρι σήμερα.

Εκείνο το στοιχείο, ωστόσο, που φαίνεται να είναι πολύ σημαντικό και που θα επηρεάσει σημαντικά τόσο τις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών όσο και την εξέλιξη της μειονότητας, είναι η «διακίνηση» και η «μετακίνηση» των πληθυσμών. Και χρησιμοποιούμε τους όρους διακίνηση και μετακίνηση, γιατί οι Αλβανοί φαίνεται να κινούνται μεταξύ των δύο χωρών –παρόλο που αρκετοί απ' αυτούς φαίνεται να προσανατολίζονται σε μια μακροχρόνια εγκατάσταση στην Ελλάδα–, ενώ οι Έλληνες φαίνεται να μετακινούνται από την Αλβανία με στόχο μια μόνιμη εγκατάσταση στην Ελλάδα¹.

Παρόλο που η ελληνική πολιτεία δεν ενθαρρύνει και δεν υποστηρίζει τη μετακίνηση και εγκατάσταση των μελών της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας στην Ελλάδα παρατηρείται, ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1990, μια μαζική φυγή από τις πατροπαράδοτες ελληνικές εστίες της Νότιας Αλβανίας και μια αντίστοιχη εγκατάσταση στην Ελλάδα.

Αυτό έχει, μεταξύ των άλλων, ως συνέπεια τη συρρίκνωση του μαθητικού, αλλά και γενικότερα του ελληνικού, πληθυσμού στην Αλβανία.

Παρόλο που ο ακριβής υπολογισμός των Ελλήνων της Αλβανίας είναι πολύ δύσκολος (βλ. τις σχετικές αναλύσεις της Βούρη στο κεφ. Α3: Πληθυσμός και

⁽¹⁾ Ως προς την αριθμητική παρουσία των Αλβανών στην Ελλάδα βλέπε: Μανόλης Δρετάκης (2002): Εισροή Μεταναστών και Υπογεννητικότητα 1991-2000, Αθήνα, και ως προς τη διακίνηση και συνέπωση των αλβανικών οικογενειών βλέπε: Ιωάννης Ιερωνυμάκης (2002): Συνένωση Αλβανικών Οικογενειών στην Ελλάδα, Ρέθυμνο (διπλωματική εργασία).

χώρος), εκείνο που μπορούμε να υποστηρίξουμε με σιγουριά είναι ότι ο αριθμός αυτός μειώνεται από το 1990 και μετά.

Ένα ισχυρό δείκτη για τη μείωση του πληθυσμού αποτελεί η μετρήσιμη μείωση του αριθμού των μαθητών στα ελληνικά σχολεία των μειονοτικών ζωνών.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παραθέτει η Βούρη (βλ. κεφ. Γ2), ενώ το σχολικό έτος 1991/92 φοιτούσαν στα μειονοτικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στις μειονοτικές ζώνες: Αργυρόκαστρο, Δέλβινο και Άγιοι Σαράντα, 6.437 μαθητές το σχολικό έτος 2000/01 φοιτούσαν μόλις 1.684 μαθητές. Παρατηρείται, δηλαδή, μια μείωση της τάξεως του 26,0%. Σύμφωνα με τις αναλύσεις της Βούρη (σ.61) και τις πηγές που αυτή στηρίζεται, κατά τη δεκαετία του 1990 η συνολική μείωση του αριθμού των μαθητών υπολογίζεται σε 76%, πράγμα που οφείλεται σε κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους και προπάντων στην προσδοκία της «οικονομικής αποκατάστασης» στην Ελλάδα.

Οι παραπάνω εξελίξεις είναι απόρροια της κατάρρευσης του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και των συνακόλουθων μεταψυχροπολεμικών εξελίξεων, από τη μια, και από την άλλη της γεωγραφικής γεινιάσης της «εθνικής μειονότητας» με τον «εθνικό κορμό».

Η βαρύτητα του τελευταίου παράγοντα γίνεται κατανοητή αν συγκρίνουμε την εξέλιξη της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στην Αλβανία, μετά το 1990, με την αντίστοιχη στις παρευξινίες χώρες, όπου η κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού έχει τις αντίθετες συνέπειες. Δηλαδή, την αναβίωση και ανασυγκρότηση της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης, η οποία μάλιστα προσφέρεται όχι μόνο σε ελληνικής καταγωγής μαθητές, αλλά σ' όλους τους μαθητές.

Παρόλο που δεν διαθέτουμε ακόμα έγκυρες συγκριτικές μελέτες ως προς την εξέλιξη των ελληνικών παροικιών γενικότερα και της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης ειδικότερα στην ελληνική ιστορική διασπορά, τα παραδείγματα της Αλβανίας και των παρευξινίων χωρών δείχνουν ότι ο ελληνισμός της ιστορικής διασποράς μπαίνει σε μια νέα περίοδο με πολλές αντιθετικές και αντιφατικές εξελίξεις οι οποίες απαιτούν διερεύνηση, ανάλυση και ερμηνεία.

Ρέθυμνο, Μάιος 2003

Μιχάλης Δαμανάκης
Επιστημονικός Υπεύθυνος
του έργου Παιδεία Ομογενών

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Η ελληνική μειονότητα
της Αλβανίας (1914-1998)
Ιστορική επισκόπηση

ΣΟΦΙΑ ΒΟΥΡΗ

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Η ελληνική μειονότητα της Αλβανίας (1914-1998). Ιστορική επισκόπηση

Εισαγωγή

Η παρούσα έρευνα ξεκίνησε στο πλαίσιο του Προγράμματος «Παιδεία Ομογενών» του Εργαστηρίου Διαπολιτισμικών και Μεταναστευτικών Μελετών του Πανεπιστημίου Κρήτης το φθινόπωρο του 1997 υπό την επιστημονική ευθύνη του καθηγητή της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής Μιχάλη Δαμανάκη.

Ο στόχος της έρευνας προέκυψε από τις σύγχρονες ανάγκες που θέτει η επανοτοποθέτηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ειδικά των μειονοτήτων και ειδικότερα της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία. Συνεπώς, εξασχής στόχος μας δεν ήταν η διερεύνηση των γνωστών ιστορικών δεδομένων αλλά κυρίως η σύνθεσή τους μέσα από την προβληματική που θέτει η σημερινή συγκυρία. Πρωταρχικό πρόβλημα βέβαια ήταν η ελληνική εκπαίδευση και τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας. Αυτό ωστόσο το εξειδικευμένο αντικείμενο δεν μπορεί να γίνει κατανοητό έξω από το πλαίσιο των πολιτικο-ιδεολογικών επιλογών της Αλβανίας που δεν μπορούν παρά να χαρακτηριστούν ως εξαιρετικά ιδιαίτσες.

Η έρευνα διακρίνεται σε τρία Μέρη. Στο πρώτο Μέρος (1. κεφάλαιο) αποτυπώνεται το ιστορικό πλαίσιο και παρουσιάζονται οι πολιτικοί όροι που επέδρασαν στη διαμόρφωση του γνωστού «Βορειοηπειρωτικού» ζητήματος, οι πολιτικές συνιστώσες του οποίου καθόρισαν τη θέση της ελληνικής μειονότητας τόσο στο κομμουνιστικό καθεστώς της Αλβανίας (1945-1991) όσο και μετά την κατάρρευσή του (1991-2001). Στο δεύτερο κεφάλαιο, καταγράφονται οι εξελίξεις στον τομέα της αναγνώρισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οι διεθνείς συμβάσεις που επικύρωσε η Αλβανία για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις μειονότητες κατά τη διάρκεια της μεταψυχροπολεμικής περιόδου προκειμένου να ενταχθεί στους Διεθνείς Οργανισμούς. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται ο χώρος και η ποσοτική εξέλιξη του μειονοτικού πληθυσμού στις καθορισμένες «μειονοτικές ζώνες» από το 1914 μέχρι σήμερα. Επισημαίνονται τα προβλήματα των διαφόρων στατιστικών και υπολογίζεται με συγκριτικά στοιχεία το αριθμητικό μέγεθος της ελληνικής μειονότητας που ζει σήμερα στην Αλβανία.

Στο Β' Μέρος, που αναφέρεται κυρίως στην Ψυχροπολεμική περίοδο (1945-1991), παρουσιάζονται δομημένα σε τρία κεφάλαια: α) η ιστορική πορεία της αυτοκέφαλης ελληνικής Εκκλησίας της Αλβανίας, β) η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής εκπαίδευσης στην Αλβανία από την εποχή της συγκρότησης του αλβανικού κράτους (1914), οι μεταβαλλόμενες συνθήκες λειτουργίας των ελληνικών σχολείων και τα αριθμητικά δεδομένα των σχολείων, μαθητών και δασκάλων στις μειονοτικές περιοχές από το 1913 έως το 1991, και γ) τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας και οι ιδεολογικοί προσανατολισμοί τους.

Στο Γ' Μέρος, που αναφέρεται στην Μεταψυχροπολεμική περίοδο (1991-2001), εξετάζεται η λειτουργία και η νομική αντιμετώπιση των δύο θεσμών, της Εκκλησίας και της Εκπαίδευσης. Σκιαγραφείται το νέο νομικό καθεστώς για τη μειονοτική εκπαίδευση, όπως αυτό διαμορφώθηκε με τις διεθνείς Συμβάσεις και τους νέους νόμους που ενέταξε η Αλβανία στο Σύνταγμά της υπό την πίεση αρχικά των αποφάσεων της ΔΑΣΕ και του ΟΗΕ.

Στον Επίλογο, καταγράφονται συνοπτικά τα σημερινά προβλήματα της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, οι διάφορες προτάσεις που διατυπώθηκαν τελευταία για την αντιμετώπισή τους και τα αιτήματα της ίδιας της ελληνικής μειονότητας.

Οι διαπιστώσεις και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από αυτή τη σύνθεση μπορούν να συμβάλουν στην κατανόηση των αντιφάσεων της μεταψυχροπολεμικής συγκυρίας στην Αλβανία από την οποία προέκυψαν νέα μέτρα για τη μειονοτική εκπαίδευση και νέα σχολικά εγχειρίδια με αμφισβητούμενο νεωτερικό περιεχόμενο. Οποιαδήποτε προσπάθεια για διδασκαλία διαπολιτισμικής ιστορίας δεν μπορεί παρά να πάρει τις συγκεκριμένες επισημάνσεις υπόψη.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στην κα Ελ. Μαντά, επιστημονική συνεργάτιδα του Ι.Μ.Χ.Α. στη Θεσσαλονίκη, και στο συνάδελφο Κων. Τσιτσελίμη του Πανεπιστημίου Θράκης για το χρήσιμο υλικό που μου παραχώρησαν με τα τελευταία πορίσματα της επιτόπιας έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην Αλβανία την άνοιξη του 2001 και πρόκειται σύντομα να δημοσιευτούν στο συλλογικό τόμο: Κ. Τσιτσελίμης, Δ. Χριστόπουλος, Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, εκδ. Κριτική/ΚΕΜΟ, Αθήνα 2003.

Μέρος Α'

1. Το ιστορικό πλαίσιο (1914-1998)

Η προστασία των μειονοτήτων στην Αλβανία, και ειδικά της ελληνικής, ήταν αποτέλεσμα εξωτερικών πιέσεων και εξωγενών παραγόντων που συνδέονται με τη συγκρότηση του αλβανικού κράτους και όχι άλλων διαδικασιών που απορρέουν από τη λειτουργία ενός κράτους δικαίου. Αυτό ισχύει βέβαια και για άλλα βαλκανικά κράτη.

Συνακόλουθα, η θέση της ελληνικής μειονότητας στο αλβανικό κράτος συναρτάται από τις περιπέτειες του γνωστού «Βορειοηπειρωτικού Ζητήματος» που καθόρισε για δεκαετίες τις σχέσεις Αθήνας και Τιράνων. Η αδυναμία των δύο κρατών να αντιμετωπίσουν συναινετικά το ζήτημα αυτό πήγαζε από τις αμοιβαίες μαξιμαλιστικές εδαφικές διεκδικήσεις και τον αρνητικό ρόλο των ξένων δυνάμεων, ιδιαίτερα της Ιταλίας και της Αυστρίας¹. Η αλβανική πλευρά θεωρούσε προφανή την πρόθεση της Ελλάδας να αποσπάσει τμήμα της νότιας Αλβανίας, αντίστοιχα η ελληνική πλευρά θεωρούσε ως αυτονόητο το «ιστορικό και φυσικό δίκαιο» των Ελλήνων της νότιας Αλβανίας για αυτοδιάθεση. Είναι γεγονός ότι η Ελλάδα ως το 1946 αμφισβητούσε το καθεστώς της νότιας Αλβανίας και έως τη δεκαετία του 1970 δεν έκρυβε τις αλυτρωτικές της διαθέσεις. Την αιχμή του δόρατος αποτελούσε η παρουσία συμπαγούς ελληνόφωνου πληθυσμού εντός των αλβανικών συνόρων, του οποίου η «μειονοτικοποίηση» προέκυψε μετά τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913)² και την υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913). Σύμφωνα με τις αποφάσεις αυτής της Συνθήκης, το βόρειο τμήμα της Ηπείρου προσαρτήθηκε στο ανεξάρτητο αλβανικό κράτος³. Με το Πρωτόκολλο της Φλωρεντίας (17 Δεκεμβρίου 1913) παραχωρήθηκαν στην Αλβανία οι πόλεις Δέλβινο, Χειμάρρα, Αγ. Σαράντα, Τεπελένι, Πρεμετή, Κοριτσά και Αργυρόκαστρο⁴. Το ελληνικό κράτος υπέγραψε τη

¹ Για το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα και τις ελληνοαλβανικές σχέσεις, βλ. Β. Κόντης, Ελ. Μαντά, Η Ελλάδα και η Αλβανία, στο συλλογικό τόμο: Η Ελλάδα και οι γείτονές της - Διακρατική συνεργασία και ειρηνική συμβίωση σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο, επιμ. Ι.Κ. Χασιώτη, ΙΜΧΑ - Θεσσαλονίκη 1995. Αλέξανδρος Κ. Παπαδόπουλος, Ο Αλβανικός Εθνικισμός και ο Οικουμενικός Ελληνισμός "Άπειρος χώρα", Εκδ. Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα 1992. Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, (ΕΛΙΑΜΕΠ) Εκδ. Σιδεση, Αθήνα 1995. Α. Η. Αντωνόπουλος, Αλβανία & Ελληνοαλβανικές Σχέσεις 1912-1994, Εκδ. Ωκεανίδα 1995. Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, Σακελαρίου Μ.Β. (επιμ.), Εκδοτικής Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1997, σ.378.

² Βασ. Κόντης, Ελ. Μαντά, Η Ελλάδα και η Αλβανία: Η Ελλάδα και οι γείτονές της, ό.π., σ.23.

³ Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ, ό.π., σ.376.

⁴ Ο συγκεκριμένος εδαφικός διακανονισμός των Μεγάλων Δυνάμεων υπαγορεύτηκε από την ανάγκη εξισορρόπησης του ιταλο-αυστριακού ανταγωνισμού για τον έλεγχο της Αδριατικής Αλ. Παπαδόπουλος, Ο Αλβανικός Εθνικισμός, ό.π., σ.67.

συνθήκη για να εξασφαλίσει την αναγνώριση της ελληνικής κυριαρχίας στα νησιά του Αιγαίου⁵, η παραχώρηση των οποίων προϋπέθετε την αποχώρηση των ελληνικών στρατευμάτων από το αλβανικό έδαφος και την παροχή εγγύησης για την καταστολή της αναμενόμενης αντίδρασης των Ελλήνων της Αλβανίας. Μετά την αποχώρηση του ελληνικού στρατού στις 8.2.1914, οι Έλληνες της Αλβανίας ανακήρυξαν την «Αυτονομία της Βορείου Ηπείρου», με πρόεδρο τον τέως Υπουργό Εξωτερικών της Ελλάδας Γεώργιο Ζωγράφο⁶. Για να αποτραπεί μια ευρύτερη ελληνοαλβανική σύρραξη υπογράφηκε το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας (18.5.1914) που αναγνώρισε την αυτονομία της επίμαχης περιοχής υπό διεθνή επιτήρηση⁷. Ωστόσο, πριν τεθούν σε εφαρμογή οι διατάξεις αυτού του Πρωτοκόλλου κηρύχτηκε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος τον Αύγουστο του 1914. Με το πρόσχημα της απειλής εμφυλίου πολέμου αναβίωσαν οι παλιές εδαφικές βλέψεις και ο ελληνικός στρατός ανακατέλαβε το Αργυρόκαστρο τον Οκτώβριο του 1914⁸.

Η Ιταλία αρχικά είχε συμφωνήσει με την παραχώρηση της βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα, τελικά όμως τη διεκδίκησε η ίδια και επέκτεινε την κυριαρχία της ως τα Ιωάννινα. Τα εδάφη της Ηπείρου τέθηκαν υπό τον έλεγχο των κρατών που τα κατείχαν στρατιωτικά. Την οριστική λύση έδωσε η Συνδιάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων (3.2.1919), όπου ο Βενιζέλος διεκδίκησε την προσάρτηση της αμοιβαία διεκδικούμενης περιοχής στο ελληνικό κράτος. Με τη συμφωνία Βενιζέλου-Τιττόνι (Ιούνιος 1919), η Ιταλία αναγνώρισε τα ελληνικά δικαιώματα στη βόρειο Ήπειρο ανοίγοντας το δρόμο για την ανακατάληψή της από την 8η ελληνική μεραρχία της Ηπείρου.

Στις 13.1.1920 υπογράφηκε η ελληνοϊταλική συμφωνία για την παραχώρηση της βορείου Ηπείρου στην Ελλάδα, η οποία τελικά δεν εφαρμόστηκε εξαιτίας της αντίδρασης των ΗΠΑ και των άλλων συμμάχων. Ακολούθησε η υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Καπεστίτσας στις 28.5.1920, που υποχρέωσε την Αλβανία να σεβαστεί τα εκπαιδευτικά δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας και να διευθετήσει το οροθετικό ζήτημα με την Ελλάδα.

Η είσοδος της Αλβανίας στην Κοινωνία των Εθνών στις 17.12.1920 ρύθμισε οριστικά το ζήτημα των ελληνοαλβανικών συνόρων και αναγνώρισε επίσημα τον ελληνικό πληθυσμό της επίμαχης περιοχής ως θρησκευτικής και γλωσσικής μειονότητας, γεγονός που υποχρέωνε την Αλβανία να κατοχυρώσει τα μειονοτικά δικαιώματά⁹.

⁵ Τα νησιά του Αιγαίου τελικά παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα, εκτός από την Ίμβρο, την Τένεδο και το Καστελόριζο.

⁶ Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ, ό.π., σ.379.

⁷ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.20-21.

⁸ Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ, ό.π., σ.381.

⁹ Αρχική βάση της νομικής αναγνώρισης της ελληνικής μειονότητας και των δικαιωμάτων της θεωρείται η Μονομερής Διακήρυξη που κατέθεσε στην Κοινωνία των Εθνών ο πρωθυπουργός →

Στις 30.1.1923 υπογράφηκε η Συνθήκη της Λωζάνης για την αμοιβαία ανταλλαγή του χριστιανικού πληθυσμού της Τουρκίας με το μουσουλμανικό πληθυσμό της Ελλάδας. Με καθυστέρηση τεσσάρων ετών διευθετήθηκε και το θέμα των ελληνοαλβανικών συνόρων, με ειδικό Πρωτόκολλο που υπογράφηκε και πάλι στη Φλωρεντία στις 27.1.1925. Την οριστική οροθετική πράξη υπέγραψαν τον επόμενο χρόνο στο Παρίσι στις 30.7.1926 η Γαλλία, η Αγγλία, η Ιταλία, η Ελλάδα και η Γιουγκοσλαβία. Με βάση το Πρωτόκολλο αυτό καθορίστηκαν τα ελληνοαλβανικά σύνορα στη σημερινή οροθετική γραμμή¹⁰. Η περιοχή της Τσαμουριάς διαιρέθηκε ανάμεσα στις δύο χώρες: στην Αλβανία παραχωρήθηκε ο νομός των Αγ. Σαράντα και του Δέλβινου με συμπαγή ελληνόφωνο χριστιανικό πληθυσμό, ενώ στη Θεσπρωτία παρέμειναν οι αλβανόφωνοι μουσουλμάνοι (Τσάμηδες) που εξαιρέθηκαν άτυπα από την ελληνοτουρκική ανταλλαγή πληθυσμών του 1923. Δόθηκε μόνο αμνηστία

της Αλβανίας Φαν Νόλι στις 2-10-1921, με την οποία η Αλβανία δεσμεύτηκε να αναγνωρίσει και να προστατεύσει τις μειονότητες στο έδαφός της. Ωστόσο, το ίδιο το κείμενο δεν προσδιόριζε συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες, αλλά γενικά τις δεσμεύσεις της Αλβανίας απέναντι στους πολίτες που ανήκαν σε διάφορες εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες. Οι συγκεκριμένες δεσμεύσεις αφορούσαν τρία πεδία: α) το σεβασμό των πολιτικών δικαιωμάτων χωρίς διακρίσεις, β) την ελληνόφωνη ορθόδοξη μειονότητα, γ) τη θρησκευτική ελευθερία, με εγγυήσεις για την αυτονομία της ορθόδοξης και καθολικής κοινότητας. Στις 14 Δεκεμβρίου 1955 η Αλβανία έγινε μέλος των Ηνωμένων Εθνών, ωστόσο ανέλαβε σχεδόν μηδενικές δεσμεύσεις ως προς τα δικαιώματα του ανθρώπου και των μειονοτήτων επί κομμουνιστικού καθεστώτος του Εμβέρ Χότζα. Στα δύο Συντάγματα της Αλβανίας, του 1946 και 1977, γίνεται λόγος γενικά για τα δικαιώματα των μειονοτήτων, χωρίς να προσδιορίζονται οι συγκεκριμένες ομάδες. Έτσι, το μεν 39ο άρθρο του Συντάγματος του 1946 αναγνώριζε συνοπτικά τα δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων για πολιτιστική ανάπτυξη και ελεύθερη χρήση της γλώσσας τους. Το δε 42ο άρθρο του Συντάγματος του 1977 απαριθμούσε ως δικαιώματα των εθνικών μειονοτήτων: την καλλιέργεια των λαϊκών παραδόσεων, τη χρήση της μητρικής γλώσσας, τη διδασκαλία της στα σχολεία και τις ίσες ευκαιρίες στην κοινωνική ζωή. Με λίγα λόγια, και επί Εμβέρ Χότζα στην ψυχροπολεμική περίοδο δεν αναγνωριζόταν ρητά η ελληνική μειονότητα ως εθνική, αλλά ως ορθόδοξη ελληνόφωνη μειονότητα της νότιας Αλβανίας. Βλ. τη σχετική έκθεση των Λ. Μπαλτσιώτη, Τ. Τέλογλου, Κ. Τσιτσελίκη, Δ. Χριστόπουλου: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας 2001, Σύγχρονα θέματα, τεύχ. 78-79 / 2001, σσ.32-33. Βασ. Κόντης (επιμ.), Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις, Τόμος IV 1930-1940, εκδ. Κοινοφελούς Ιδρύματος Σ. Ωνάση, Αθήνα 1997, σ.13.

¹⁰ Μετά τον καθορισμό των συνόρων, η Αθήνα επιδίωξε να εξομαλύνει τις σχέσεις της με τα Τίρανα υπογράφοντας το 1926 εμπορικές συμβάσεις και άλλες συμφωνίες που αφορούσαν στην ιθαγένεια, την παροχή υποτροφιών σε Αλβανούς για σπουδές στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τις στρατιωτικές σχολές του ελληνικού κράτους. Για τον ίδιο λόγο, η Ελλάδα πρώτη αναγνώρισε τον Ζώγου ως βασιλιά της Αλβανίας το Σεπτέμβριο του 1928, Βασ. Κόντης (επιμ.), Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις, Τόμος IV, ό.π., σσ.16-19. Πρβλ. Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ, ό.π., σσ.384-387.

στους Τσαμουριώτες που είχαν κατηγορηθεί για πολιτική προπαγάνδα. Ως αντάλλαγμα, η αλβανική κυβέρνηση υποχρεώθηκε να επιτρέψει τη λειτουργία ελληνικών σχολείων στη Νότια Αλβανία¹¹.

Στη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 οι ελληνοαλβανικές σχέσεις επηρεάστηκαν αποφασιστικά από την ιταλική πολιτική που ενδιαφερόταν για τις ανατολικές ακτές της Αδριατικής από την εποχή ακόμα της δημιουργίας του ανεξάρτητου αλβανικού κράτους. Η ιταλική διπλωματία υποστήριξε τις αλβανικές θέσεις τόσο στο θέμα της ελληνικής μειονότητας όσο και στις διεκδικήσεις των Αλβανών Τσάμηδων στην Ήπειρο¹². Την άνοιξη του 1939 η Ιταλία κατέλαβε την Αλβανία για να τη χρησιμοποιήσει ως ορμητήριο στον επερχόμενο πόλεμο κατά της Ελλάδας. Μετά την ανεπιτυχή ιταλική επίθεση στις 28.10.1940 ακολούθησε η γερμανική επίθεση στις 6.4.1941, που έληξε με την υπογραφή πρωτοκόλλου συνθηκολόγησης για την κατάπαυση των εχθροπραξιών¹³.

Με τη λήξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου επανήλθε στο προσκήνιο το «Βορειοηπειρωτικό» ζήτημα. Στόχος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ήταν η επιστροφή της επίμαχης περιοχής στην Ελλάδα. Αλλ' όμως, οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία εκείνη την εποχή επιθυμούσαν την εμπέδωση της ειρήνης στα Βαλκάνια¹⁴. Στο πλαίσιο της Συνδιάσκεψης Ειρήνης των Παρισίων (30.8.1946) οι ελληνικές διεκδικήσεις παρατέμφθηκαν στο Συμβούλιο των Υπουργών Εξωτερικών στη Νέα Υόρκη.

Την εδραίωση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία υποστήριξε πολιτικά και οικονομικά η Γιουγκοσλαβία του Τίτο ως το 1948. Από το έτος αυτό οι σχέσεις των δύο χωρών διακόπηκαν προσωρινά. Το 1949 η Αλβανία γίνεται μέλος της

¹¹ Βασ. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις*, ό.π., σσ.19-20.

¹² Η υπογραφή της σύμβασης «Περί Εγκαταστάσεως και Προξενικής Υπηρεσίας» (1930) προκάλεσε σοβαρή όξυνση στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών καθώς έδινε το δικαίωμα στους Αλβανούς υπηκόους να αποζημιωθούν για τα απαλλοτριωθέντα κτήματά τους στην Ελλάδα. Στην απαλλοτριωμένη γη που μοιράστηκε σε 1,5 εκατομμύριο πρόσφυγες της Μικράς Ασίας συμπεριλήφθηκαν και οι ιδιοκτησίες των Αλβανών γαιοκτημόνων της Ηπείρου. Η μεγάλη έκταση των απαλλοτριωθέντων κτημάτων σήμαινε υψηλό οικονομικό κόστος για το ελληνικό κράτος, ένας λόγος που η ελληνική Βουλή δεν επικύρωσε τη σύμβαση. Το γεγονός αυτό πυροδότησε την ανθελληνική εκστρατεία της αλβανικής κυβέρνησης και του τύπου τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό, Βασ. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου*, ό.π., σσ.24-26.

¹³ Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου οι Έλληνες της βορείου Ηπείρου διώχθηκαν από τους συνεργάτες των Ιταλών και Γερμανών αλλά και από τους Αλβανούς κομμουνιστές που κατέλαβαν την εξουσία μετά την αποχώρηση των Γερμανών το Νοέμβριο του 1944. Στη διάρκεια της κατοχής και οι Τσάμηδες της Θεσπρωτίας συνεργάστηκαν με τους Ιταλούς και Γερμανούς σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού της περιοχής.

¹⁴ *Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ*, ό.π., σσ.389-403.

Κομεκόν (του Συμβουλίου Οικονομικής Αλληλοβοήθειας Ανατολικών Κρατών) και στο εξής ενισχύεται η σοβιετική επιρροή στην Αλβανία που διαρκεί ως το θάνατο του Στάλιν (1953). Ο κίνδυνος ενσωμάτωσης της νότιας Αλβανίας στο ελληνικό κράτος και η ενδεχόμενη σοβιετική/γιουγκοσλαβική προσέγγιση οδήγησαν την Αλβανία στο πλευρό της Κίνας.

Οι ελληνοαλβανικές σχέσεις βελτιώθηκαν από το 1962, όταν το αλβανικό κράτος επέτρεψε τον επαναπατρισμό μεγάλου αριθμού Ελλήνων της Αλβανίας. Το 1970 αποκαταστάθηκαν και οι διπλωματικές σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες και υπογράφηκε εμπορική συμφωνία¹⁵.

Μετά το θάνατο του Μάο το 1978 και την προσέγγιση της Κίνας με τις ΗΠΑ, η Αλβανία περνά στη φάση του απομονωτισμού. Τότε, ο Χότζα επιχείρησε να αναθερμάνει τις σχέσεις με την Ελλάδα¹⁶, πολιτική που ευνοήθηκε από την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία (1981-1990). Πράγματι, βασικός στόχος της κυβέρνησης Παπανδρέου ήταν η προώθηση της ειρηνικής συνύπαρξης με τους απομονωμένους γείτονες του βορρά. Το Φεβρουάριο του 1984 ο Έλληνας πρωθυπουργός διακήρυξε ότι η αρχή του απαραβίαστου των ευρωπαϊκών συνόρων της Συμφωνίας του Ελσίνκι (1975) ίσχυε και για την Αλβανία. Το επόμενο θετικό βήμα σημειώθηκε τον Ιανουάριο του 1985, όταν άνοιξε η μεθοριακή δίοδος Κακαβιάς-Πωγωνίου και επιτράπηκαν οι επισκέψεις των Ελλήνων της Αλβανίας στην Ελλάδα. Σημαντικότερη πράξη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής απέναντι στην Αλβανία θεωρείται η άρση του εμπόλεμου καθεστώτος τον Απρίλιο του 1985, το οποίο ίσχυε από το Νοέμβριο του 1940. Η άρση του εμπόλεμου σηματοδότησε την έναρξη των διαδικασιών για την προώθηση των μειονοτικών δικαιωμάτων στην Αλβανία. Πολλοί θεωρούν ότι δεν απέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς έγινε μονομερώς και δεν έθιγε τις συνθήκες διαβίωσης της μειονότητας και ως εκ τούτου προκάλεσε σοβαρές πολιτικές αντιδράσεις στους Έλληνες της Αλβανίας και της διασποράς¹⁷. Εκείνη τη χρονιά πέθανε ο Ενβέρ

¹⁵ Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ, ό.π., σ.404.

¹⁶ Α.Η. Αντωνόπουλος, Αλβανία & Ελληνοαλβανικές Σχέσεις 1912-1994, ό.π., σ.30.

¹⁷ Γενικά για την ιστορία της Αλβανίας, βλ. Stefanaq Pollo/Arben Puto, *The history of Albania*, Routledge and Kegan Paul, Βοστώνη, 1981, Nicolas J. Costa, *Albania: a European enigma*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη, 1995. Συνοπτική ιστορική επισκόπηση για την ιστορία της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία ως το 1991, βλ. Christodoulos Stavrou, *Die Griechische Minderheit in Albanien*, Peter Lang, 1993 και Λένα Διβάνη, *Ελλάδα και Μειονότητες*. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών, β' έκδ., Νεφέλη, Αθήνα, 1995, σσ.258-297, για τις ελληνοαλβανικές σχέσεις και το πρόβλημα των Τσάμηδων, στο ίδιο, σσ.218-258. Για το μειονοτικό καθεστώς στη μετακομμουνιστική εποχή, βλ. Μαριλένα Κοππά, *Οι μειονότητες στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια*. Πολιτικές του κέντρου και μειονοτικές απαντήσεις, "Νέα Σύνορα" εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1997, για την αλβανική περίπτωση και τη στάση της ελληνικής μειονότητας, σσ.90-98, 159-164. Πρβλ. Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ, ό.π., σ.404.

Χότζα (1985) και τη θέση του Γενικού Γραμματέα του Κ.Κ.Α. ανέλαβε ο Ραμίζ Αλία¹⁸.

Αποφασιστικό ρόλο στην προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αναγνώριση των μειονοτήτων έπαιξε η Σύσκεψη της Κοπεγχάγης το 1990, όπου η Αλβανία είχε προσέλθει ως παρατηρητής. Στο πλαίσιο των εργασιών της, η ΔΑΣΕ υιοθέτησε διάφορες θέσεις για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα, στη συνάντηση εμπειρογνομόνων στη Γενεύη στις 19.7.1991 επικυρώθηκε έκθεση για την προστασία της «εθνικής, γλωσσικής, πολιτιστικής και θρησκευτικής ταυτότητας» των εθνικών μειονοτήτων, που υπογράμμισε την υποχρέωση των κρατών να κατοχυρώσουν το δικαίωμα για την «ίδρυση και λειτουργία των εκπαιδευτικών, πολιτιστικών και θρησκευτικών ιδρυμάτων, οργανώσεων και ενώσεων» για τις εθνικές μειονότητες. Η προσχώρηση της Αλβανίας στη ΔΑΣΕ το 1991 την υποχρέωνε να σεβαστεί τις παραπάνω θέσεις.

Ακολούθησε η Συνδιάσκεψη στο Helsinki στις 10.7.1993 που κατοχύρωσε τα δικαιώματα για την προστασία της εθνικής ταυτότητας της μειονότητας. Παράλληλα, η ΔΑΣΕ από το 1989 αποστέλλει εμπειρογνώμονες με τη συγκατάθεση του κράτους ή ανταποκριτές χωρίς τη συγκατάθεσή του, για να ελέγξει και να προωθήσει την προστασία των δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων¹⁹.

Οι παραπάνω εξελίξεις οδήγησαν την ελληνική μειονότητα να ιδρύσει στις 11 Ιανουαρίου 1991 στη Δερβιτζάνη τη Δημοκρατική Ένωση της Ελληνικής Εθνικής Μειονότητας «Ομόνοια», με σκοπό την προάσπιση των εθνικών και πολιτιστικών της δικαιωμάτων. Έτσι, για πρώτη φορά, η «Ομόνοια» συμμετείχε στις εκλογές της 31ης Μαρτίου του 1991 και αναδείχτηκε τρίτη δύναμη στο αλβανικό Κοινοβούλιο, με 5 βουλευτές²⁰.

Παρά το γεγονός ότι στις 13 Ιανουαρίου του 1991 εκδόθηκε ένα κοινό ανακοινωθέν Ελλάδας και Αλβανίας με το οποίο αναγνωρίζονταν οι παραδοσιακοί δεσμοί φιλίας των δύο λαών²¹, η αλβανική κυβέρνηση απαγόρευσε στις 27.7.1991 τη συμμετοχή στις εκλογές των κομμάτων ή των οργανώσεων που συγκροτούνταν σε εθνική ή θρησκευτική βάση. Τελικά, η ελληνική μειονότητα εκπροσωπήθηκε από την Ένωση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και εξέλεξε δύο βουλευτές στις εκλογές της 22.3.1992²².

¹⁸ Β. Κόντης, Ε. Μαντά, Η Ελλάδα και η Αλβανία, στο: Η Ελλάδα και οι γείτονές της, ό.π., σ.24.

¹⁹ Βερέμης, Θ., Κουλουμπής, Θ., Νικολακόπουλος, Η., Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.231-235.

²⁰ Β. Κόντης, Ε. Μαντά, Η Ελλάδα και η Αλβανία, στο: Η Ελλάδα και οι γείτονές της, ό.π., σσ.26-27.

²¹ Το περιεχόμενο του κοινού ανακοινωθέντος, βλ. Παράρτημα, σ.77. Κοινό Ανακοινωθέν Ελλάδας-Αλβανίας, στο: Η Ελλάδα και ο κόσμος, 1990-91, ΕΛΙΑΜΕΠ, Επετηρίδα 1992, σσ.291-295.

²² Miranda Vickers, James Pettifer, Albania from Anarchy to a Balkan Identity, New York University Press, σσ.85-91.

Το ελληνικό κράτος στην προσπάθειά του να αποσπάσει εγγυήσεις για το σεβασμό των δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας ήρθε αντιμέτωπο με την άρνηση των Τυράνων να παραχωρήσουν στη μειονότητα, όσα προβλέπονταν από τις διεθνείς συμβάσεις. Στα ελληνικά αιτήματα η Αλβανία πρόταξε το ζήτημα των Τσάμηδων που διεκδικούσαν αποζημιώσεις για τις περιουσίες τους στις ελληνικές περιοχές από όπου είχαν εκδιωχθεί²³. Η κατάσταση οξύνθηκε στις 25 Ιουνίου του 1993, όταν η αλβανική κυβέρνηση προχώρησε στην απέλαση του αρχιμανδρίτη Χρυσοστόμου Μανδώνη από το Αργυρόκαστρο με την κατηγορία των αντιαλβανικών ενεργειών του. Το γεγονός αυτό προκάλεσε επεισόδια στις μειονοτικές περιοχές και ανάγκασε την ελληνική κυβέρνηση να απαντήσει με συλλήψεις και απελάσεις των Αλβανών λαθρομεταναστών (επιχείρηση «σκούπα»). Για πρώτη φορά ένα κοινωνικό ζήτημα συνδέθηκε με ένα εθνικό ζήτημα. Ο θόρυβος που δημιουργήθηκε προκάλεσε τη διεθνή αποδοκιμασία. Σταδιακά οι τόνοι της αντιπαράθεσης χαμήλωσαν, καθώς έγινε φανερό ότι η αδιάλλακτη στάση δεν ωφελούσε ούτε την αλβανική οικονομία που διερχόταν κρίση και ήταν εξαρτημένη σε μεγάλο βαθμό από την εργασία των λαθρομεταναστών στο εξωτερικό, ούτε την Ελλάδα, καθώς το κλίμα έντασης επηρέαζε αρνητικά τη θέση της ελληνικής μειονότητας. Σ' αυτή τη συγκυρία, πραγματοποιήθηκε το Νοέμβριο του 1993 η πρώτη επίσκεψη του έλληνα Υπουργού Εξωτερικών στα Τίρανα.

Λίγους μήνες αργότερα, στις 10 Απριλίου του 1994, ξέσπασε η σοβαρότερη κρίση στις σχέσεις των δύο χωρών με αφορμή το τραγικό επεισόδιο στο αλβανικό συνοριακό φυλάκιο της Επισκοπής, όπου δολοφονήθηκαν δύο Αλβανοί στρατιώτες. Η αλβανική πλευρά θεώρησε υπεύθυνη την Ελλάδα και προχώρησε σε μαζικές συλλήψεις και ανακρίσεις των ελλήνων μειονοτικών. Ο τότε Υπουργός Εξωτερικών Κάρολος Παπούλιας με επιστολή του στις 13.4.1994 ενημέρωσε το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ για τις εύθραυστες ελληνοαλβανικές σχέσεις. Λίγο αργότερα, φυλακίστηκαν έξι ηγετικά στελέχη της Ομόνοιας με την κατηγορία της εσχάτης προδοσίας. Οι προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να διεθνοποιήσει το ζήτημα προσείλκυσαν το ενδιαφέρον της παγκόσμιας κοινής γνώμης για τη δίκη των πέντε Ελλήνων. Παρά τις πιέσεις που ασκήθηκαν προς την αλβανική κυβέρνηση από διάφορες πλευρές, τελικά οι ποινές που επιβλήθηκαν από το δικαστήριο ήταν βαριές. Βέβαια, δεν έλειψαν ούτε από την ελληνική πλευρά οι σπασμωδικές αντιδράσεις με αποκορύφωμα την παράνομη πτήση του Έλληνα υποσημναγού πάνω από τον Αυλώνα και τους Αγ. Σαράντα και τη ρίψη προκηρύξεων με αντιαλβανικά συνθήματα²⁴.

²³ Στο ίδιο, σ.207.

²⁴ Niels Kadritzke, *Ungleiche Nachbarn. Entwicklung und Perspektiven der griechisch-albanischen Beziehungen jenseits der "Nordepirus" Frage*, Südosteuropa Mitteilungen 1998/Nr. 3-38 Jahrgang, Vierteljahresschrift der Südosteuropa-Gesellschaft, σ.233.

Μετά τη φυλάκιση των έξι στελεχών της «Ομόνοιας» η ελληνική κυβέρνηση διέκοψε κάθε διάλογο με την αλβανική ηγεσία και παράλληλα φρόντισε να διατηρήσει ζεστό το ενδιαφέρον της διεθνούς διπλωματίας για την κατάσταση στην Αλβανία. Το οξυμένο κλίμα ανέστειλε την προσπάθεια της ελληνικής μειονότητας για πολιτική έκφραση με όργανο την «Ομόνοια». Αρνητική επίδραση στην πορεία της Οργάνωσης άσκησε και η παρέμβαση της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας με υποσχέσεις για υλική και ηθική βοήθεια, με διατύπωση θέσεων άλλοτε υπέρ της ενσωμάτωσης στα αλβανικά κόμματα και άλλοτε υπέρ της αυτόνομης έκφρασης. Εξάλλου, η ασυντόνιστη και πολλές φορές αλληλοσυγκρουόμενη δράση διαφόρων σωματείων (ΕΝΒΗ, ΣΦΕΒΑ) και εκκλησιαστικών κύκλων (Μητροπολίτες Σεβαστιανός και Αυγουστίνος) επηρέασαν αρνητικά την προσπάθεια της Οργάνωσης να συσπειρώσει τα μέλη της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία²⁵.

Οι θέσεις της «Ομόνοιας» για τους Έλληνες της Αλβανίας, που κοινοποιήθηκαν στην αλβανική ηγεσία με τη μορφή ψηφίσματος το Μάιο του 1993, αφορούσαν στην κατοχύρωση των εκπαιδευτικών, πολιτικών, πολιτιστικών, θρησκευτικών και γλωσσικών δικαιωμάτων και στην προστασία της εθνικής ταυτότητας της μειονότητας. Η Αλβανία, ενώ είχε δεσμευτεί να κατοχυρώσει τα μειονοτικά δικαιώματα τόσο με το Σύνταγμά της όσο και με τη συμμετοχή της σε διεθνή fora (ΔΑΣΕ και ΟΗΕ), τελικά πρόβαλε προσκόμματα για τη θεσμοθέτησή τους.

Μετά το 1994, οι εξελίξεις στον ευρύτερο χώρο της Βαλκανικής επέδρασαν στην αλλαγή της αλβανικής στάσης. Στις 6 Νοεμβρίου του 1994 ο αλβανικός λαός απέρριψε το σχέδιο Συντάγματος που είχε υποβληθεί σε δημοψήφισμα, καθώς αυτό δεν συμβάδιζε με τις διεθνείς προδιαγραφές. Το γεγονός αυτό και η γενικότερη αστάθεια που επικρατούσε στη Βαλκανική μετά την έξαρση του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία κατέστησαν σαφή την ανάγκη για ασφάλεια και σταθερότητα στην περιοχή. Η αμερικανική διπλωματία άσκησε πιέσεις προς την αλβανική ηγεσία προκειμένου να ικανοποιηθούν οι ελληνικοί όροι. Τότε αποφυλακίστηκαν οι 5 μειονοτικοί (10 Φεβρουαρίου 1995) και πραγματοποιήθηκε η επίσκεψη του Έλληνα Υπουργού των Εξωτερικών στα Τίρανα (13 Μαρτίου 1995). Το γεγονός αυτό εννόησε την επανέναρξη του ελληνοαλβανικού διαλόγου και εγκαινίασε μια σειρά επισκέψεων των αντιπροσωπειών των δύο χωρών για την προώθηση των διμερών ζητημάτων. Παράλληλα, αποφασίστηκε και η δημιουργία ειδικών μικτών επιτροπών για την επίλυση των σημαντικότερων θεμάτων, με κυριότερο το ζήτημα του σεβασμού των δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας. Η αλβανική πλευρά πρόταξε το πρόβλημα των λαθρομεταναστών. Η ελληνική κυβέρνηση το αντιμετώπισε με την παραχώρηση άδειας εποχιακής μετανάστευσης και εργασίας σε ορισμένο αριθμό Αλβανών. Οι

²⁵ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.306-307.

εξελίξεις διέψευσαν τις προσδοκίες για εξομάλυνση των ελληνοαλβανικών σχέσεων, καθώς ο Αλβανός Υπουργός Εξωτερικών που επισκέφθηκε την Αθήνα την 1η Σεπτεμβρίου του 1995 υπαναχώρησε στο ζήτημα της λειτουργίας των ελληνικών σχολείων. Λίγο αργότερα, η αλβανική κυβέρνηση για να μετριάσει τις αρνητικές εντυπώσεις ενέταξε την ελληνική γλώσσα στα υποχρεωτικά μαθήματα που προβλέπονταν για την απόκτηση του απολυτηρίου της δεύτερης εκπαιδευτικής βαθμίδας στις μειονοτικές περιοχές²⁶.

Το πλαίσιο για την ανάπτυξη των ελληνοαλβανικών σχέσεων προσδιόρισαν το Μάρτιο του 1996 οι Υπουργοί Εξωτερικών των δύο χωρών, Θ. Πάγκαλος και Α. Σερέκι, με την υπογραφή του «Συμφώνου Φιλίας, Συνεργασίας, Καλής Γειτονίας και Ασφάλειας». Οι δύο χώρες διακήρυξαν την προσήλωσή τους στην αρχή του απαραβίαστου των διεθνώς αναγνωρισμένων συνόρων τους και επιβεβαίωσαν την αντίθεσή τους στη χρήση βίας. Με την ευκαιρία αυτή, η αλβανική κυβέρνηση υποσχέθηκε ότι θα επέτρεπε τη λειτουργία μειονοτικών τάξεων στα δημόσια σχολεία σε περιοχές με ικανό αριθμό μαθητών, θα ρύθμιζε τη λειτουργία των ιδιωτικών σχολείων στα Τίρανα, την Κοριτσά και αλλού, και θα αντιμετώπιζε γενικά τα προβλήματα της ελληνικής μειονότητας²⁷.

Στις 26.5.1996 έγιναν τελικά οι εκλογές²⁸. Τα πρώτα εκλογικά αποτελέσματα και τα φαινόμενα βίας και νοθείας που παρατηρήθηκαν δημιούργησαν μια από τις σοβαρότερες κρίσεις στη σύγχρονη ιστορία της ελληνικής μειονότητας. Ακολούθησαν οι εκλογές για την τοπική αυτοδιοίκηση στις 20 Οκτωβρίου του 1996 που αποκάλυψαν τη συρρίκνωση της εκλογικής δύναμης της μειονότητας, γεγονός που προβληματίσε την Ομόνοια για την παραπέρα δράση της. Παράλληλα, η νίκη του Δημοκρατικού κόμματος στις τοπικές εκλογές, καρπός κρατικής νοθείας, νομιμοποίησε τα αποτελέσματα των βουλευτικών εκλογών και ισχυροποίησε ως ένα βαθμό τη θέση του κόμματος αυτού στην εξουσία²⁹.

²⁶ Για περισσότερες πληροφορίες, Βασ. Κόντης, Ελ. Μαντά, Η Ελλάδα και η Αλβανία, στο: Η Ελλάδα και οι γείτονές της, ό.π., σσ.26-31.

²⁷ ΕΛΙΑΜΕΠ, Επετηρίδα 1992, Η Ελλάδα και ο κόσμος, 1990-91, ό.π., σ.88.

²⁸ Για μια κοινωνική-ανθρωπολογική προσέγγιση της χρήσης βίας στην Αλβανία στη σύγχρονη πολιτική συγκυρία, βλ. Stephanie Schwandner-Sievers, Gruppensolidarität und Gewaltlegitimation im aktuellen Albanien – Eine socialanthropologische Analyse, Südosteuropa Mitteilungen 1998/Nr. 4-38 Jahrgang, Vierteljahresschrift der Südosteuropa-Gesellschaft, σσ.326-340.

²⁹ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Stephan Lipsius, Albanien- Dauerkrise oder Neubeginn?, Südosteuropa Mitteilungen 1997/Nr. 4-37 Jahrgang, Vierteljahresschrift der Südosteuropa-Gesellschaft, σσ.249-251, και Ε. Μαντά, Οι αλβανικές εκλογές της 26ης Μαΐου 1996 και η Ελληνική Μειονότητα: Προβλήματα και Προοπτικές, Βαλκανικά Συμμεικτα, τεύχος 9, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη, 1997.

Τους πρώτους μήνες του 1997, η κατάρρευση των παρατραπεζικών σχημάτων (σύστημα-πυραμίδων) που είχαν αναπτυχθεί τα πέντε τελευταία χρόνια στην Αλβανία δημιούργησε οικονομικό χάος και πολιτική αβεβαιότητα³⁰. Η ανατροπή τελικά της κυβέρνησης του Δημοκρατικού κόμματος, ο σχηματισμός νέας πολυκομματικής κυβέρνησης με πρωθυπουργό από το σοσιαλιστικό κόμμα και η προκήρυξη νέων εκλογών για τον Ιούνιο του ίδιου έτους έβγαλαν τη χώρα από το αδιέξοδο³¹. Η ελληνική μειονότητα συμμετείχε στη μαζική διαδήλωση που οργανώθηκε για την καταγγελία της οικονομικής διαφθοράς και του αυταρχισμού του καθεστώτος και εκδήλωσε την πρόθεσή της να διεκδικήσει έναν πιο ενεργό ρόλο στην πολιτική ζωή του τόπου³².

Στα τέλη της δεκαετίας του '90 η εύφλεκτη κατάσταση στα Βαλκάνια, και συγκεκριμένα στη Γιουγκοσλαβία και το Κοσσυφοπέδιο³³ επέβαλε την ανάγκη χάραξης νέας εξωτερικής πολιτικής στα ελληνοαλβανικά θέματα, με βάση τα σύγχρονα δεδομένα³⁴.

2. Ένταξη της Αλβανίας στους διεθνείς οργανισμούς

Κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία η ελληνική μειονότητα δεν αναγνωριζόταν ρητά ως εθνική, αλλά ως ορθόδοξη ελληνόφωνη μειονότητα της νότιας Αλβανίας³⁵. Και τα δύο Συντάγματα του καθεστώτος του Εμβέρ

³⁰ Για την κατάρρευση του συστήματος των Πυραμίδων, βλ. Stephan Lipsius, *Albanien-Dauerkrise oder Neubeginn?*, ό.π., σσ.253-255.

³¹ Αναλυτικά για τα αποτελέσματα των εκλογών και την κομματική και εθνολογική σύνθεση της κυβέρνησης του Φάτος Νάνο, στο ίδιο, σσ.266-271.

³² Στο ίδιο, σ.255-257, και Ε. Μαντά, *Οι αλβανικές εκλογές της 26ης Μαΐου 1996*, ό.π., σσ.261-262.

³³ Α.Κ. Παπαδόπουλος, *Ο Αλβανικός Εθνικισμός*, ό.π., σσ.168-169.

³⁴ Διατυπώθηκε η άποψη ότι η σημερινή ελληνική πολιτική στερείται των δυνατοτήτων εκείνων που θα προωθούσαν μια αποτελεσματική πολιτική σχέσεων εμπιστοσύνης ανάμεσα στις δύο χώρες, κι αυτό διότι δεν μπορεί να απαλλαγεί από το σοβινιστικό σύνδρομο του «βορειοηπειρωτισμού». Η βεβιασμένη αντιμετώπιση των κρίσεων οδήγησε σε αρνητικά αποτελέσματα τις ελληνοαλβανικές σχέσεις και τη μειονότητα. Εξάλλου, η απόλυτη ταύτιση του «βορειοηπειρωτικού» με το «μειονοτικό» πρόβλημα οδήγησε τους Αλβανούς εθνικιστές σε μια πολιτική καταπίεσης της ελληνικής μειονότητας ως αντίδρασης στον ελληνικό σοβινισμό. Κατά συνέπεια, ο διαχωρισμός των δύο παραπάνω προβλημάτων θεωρείται ουσιαστική προϋπόθεση για την αποτελεσματικότερη προώθηση και προάσπιση των εθνικών συμφερόντων, Παπαδόπουλος Α.Κ., *Ο Αλβανικός Εθνικισμός και ο Οικουμενικός Ελληνισμός*, ό.π., σ.170.

³⁵ Stefan Troebst, *Die Albanische Frage-Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente*, *Südosteuropa Mitteilungen 2000/Nr.2- 40 Jahrgang*, *Vierteljahresschrift der Südosteuropä-Gesellschaft*, σσ 125-136. Επίσης, την Έκθεση των Α. Μπαλτσιώτης, Τ. Τέλογλου, Κ. Τσιτσελίτης, Δ. Χριστόπουλος, *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα*, ό.π., σσ.24-52.

Χότζα (του 1946 και 1977) αναφέρονταν γενικά στα δικαιώματα των μειονοτήτων, χωρίς να προσδιορίζουν τις μειονοτικές ομάδες. Συγκεκριμένα, το άρθρο 39 του Συντάγματος του 1946 αναγνώριζε συνοπτικά το δικαίωμα των εθνικών μειονοτήτων για πολιτιστική ανάπτυξη και ελεύθερη χρήση της γλώσσας τους. Αναλυτικότερα στα δικαιώματα των μειονοτήτων αναφερόταν το άρθρο 42 του Συντάγματος του 1977: καλλιέργεια των λαϊκών παραδόσεων, χρήση της μητρικής γλώσσας, διδασκαλία της στα σχολεία, ίσες ευκαιρίες στην κοινωνική ζωή. Πολλοί υποστηρίζουν ότι η συγκρότηση της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας είναι αποτέλεσμα της πολιτικής που άσκησε ο Χότζα και όχι των πιέσεων της ελληνικής πολιτικής κατά τη διάρκεια του Μεσοπόλεμου. Τα μειονοτικά δικαιώματα σε συμπαγείς ελληνόφωνους οικισμούς αναγνωρίστηκαν μετά τον καθορισμό των λεγόμενων «μειονοτικών ζωνών». Πρόκειται για τα γνωστά "100" ελληνόφωνα χωριά της νότιας Αλβανίας και τα δύο ελληνόφωνα χωριά της περιφέρειας της Πρεμετής, παρά το γεγονός ότι τα τελευταία δεν είχαν υπογράψει την εποχή του Μεσοπόλεμου το αίτημα της προσφυγής στο Δικαστήριο της Χάγης για το ζήτημα των σχολείων. Τρία ελληνόφωνα χωριά της Χιμάρας και η Narta (Αρτα) της Αυλώνας δεν υπήχθησαν στο μειονοτικό καθεστώς.

Το 1989 η Αλβανία έγινε μέλος του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (τότε ΔΑΣΕ), ένταξη που την υποχρέωνε να αποδεχθεί και να επικυρώσει: α) τα κείμενα των διασκέψεων της ΔΑΣΕ/ΟΑΣΕ, που αναφέρονταν στην προστασία των μειονοτήτων, τη θρησκευτική και τη γλωσσική τους ταυτότητα, το δικαίωμα στον ατομικό αυτοπροσδιορισμό, β) τις αποστολές παρατήρησης των εκλογών στην Αλβανία, γ) τις ενέργειες του Ύπατου Αρμοστή για τις Εθνικές Μειονότητες. Οι συγκεκριμένες ρυθμίσεις συνιστούν πολιτικές εγγυήσεις³⁶.

Μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία (1991), οι διεθνείς εξελίξεις και η εγκαθίδρυση της πολυκομματικής δημοκρατίας και της φιλελεύθερης οικονομίας υποχρέωσαν το αλβανικό κράτος να επικυρώσει τα σημαντικότερα διεθνή κείμενα του ΟΗΕ για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου³⁷.

³⁶ βλ. Καταληκτικό κείμενο Κοπεγχάγης, της 5ης Ιουνίου-29 Ιουλίου του 1990, Conference for Security and Cooperation in Europe, Second Conference on the human Dimension of the CSCE, Copenhagen 5 June-29 July, Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE, σ.12. Ο έλεγχος της εφαρμογής των κειμένων αυτών γίνεται στην ετήσια συνάντηση των κρατών μελών και των οργανώσεων προάσπισης δικαιωμάτων του ανθρώπου που οργανώνει ο ODIHR (Office for Democratic Institutions and Human Rights) στη Βαρσοβία.

³⁷ Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (στις 4 Οκτωβρίου 1991), το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (στις 4 Οκτωβρίου 1991), τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, (στις 27 Φεβρουαρίου 1992) και τη Διεθνή Σύμβαση κατά των Φυλετικών Διακρίσεων (στις 11 Μαΐου 1994).

Η ένταξη της Αλβανίας στους ευρωπαϊκούς οργανισμούς προϋπέθετε την ευθυγράμμιση της αλβανικής νομοθεσίας σχετικά με τις μειονότητες με το διεθνές δίκαιο. Μια από τις πρώτες ενέργειες της αλβανικής κυβέρνησης ήταν η ίδρυση το Νοέμβριο του 1993 του Γραφείου για τις Μειονότητες που από το 1996 εντάχθηκε στο αλβανικό Υπουργείο Εξωτερικών και διαχειρίζεται τα μειονοτικά ζητήματα με τους διεθνείς οργανισμούς^{37α}. Παρά τη δέσμευση της Αλβανίας, ως τον Ιούνιο του 2001 οι αρμόδιες αλβανικές αρχές δεν είχαν καταθέσει καμία έκθεση σχετικά με τις μειονότητες της χώρας. Από την επιτόπια έρευνα που πραγματοποίησε η Ύπατη Αρμοστεία (Βαν ντερ Στουλ) για τις εθνικές μειονότητες στην Αλβανία αναγνωρίστηκε ως θετικό βήμα η ίδρυση μειονοτικών δευτεροβάθμιων σχολείων στις πόλεις του Αργυροκάστρου, των και Αγ. Σαράντα και η ίδρυση Τμήματος Ελληνικής γλώσσας στο πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου. Εκκρεμούν, ωστόσο, πολλά ζητήματα σχετικά με τα κριτήρια ίδρυσης μειονοτικού σχολείου, τη συνένωση των σχολείων, την ασφαλή μεταφορά των μαθητών και τα δικαιώματα των παιδιών μικτών γάμων³⁸.

Στις 13 Ιουλίου του 1995 η Αλβανία έγινε μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης, με το οποίο συνδεόταν από το 1991. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση (ΚΣ) και άλλα αρμόδια όργανα της έθεσαν όρους σχετικά με τον εκδημοκρατισμό και την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων προκειμένου να εξασφαλίσει την ένταξή της. Αλλά, και στο νέο Σύνταγμα του 1998 (άρθρο 3) διαπιστώνει κανείς τον έμμεσο τρόπο αναφοράς στις μειονότητες και τα δικαιώματά τους: «η ανεξαρτησία του κράτους και η ακεραιότητα του εδάφους του, η αξιοπρέπεια του ανθρώπου, τα δικαιώματα και οι ελευθερίες του, η κοινωνική δικαιοσύνη, η θρησκευτική συνύπαρξη, η συνύπαρξη με τις μειονότητες και η κατανόηση των Αλβανών προς αυτές, είναι οι βάσεις αυτού του κράτους, το οποίο έχει καθήκον να τις σέβεται και να τις προστατεύει»³⁹.

^{37α} Βλ. Έκθεση, Albanian Helsinki Cominitee, Report on Minority Question in Albania in Relation to the European Convention, September 1999, σ.8.

³⁸ Ο Αλβανός Υπ. Εξ. στην απάντησή του (9.11.1994) υπογραμμίζει την τήρηση των δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας ως προς την πολιτική αντιπροσώπευση, την ελευθερία λόγου και έκφρασης στην ελληνική γλώσσα, στα εκπαιδευτικά δικαιώματα. Επίσης επισημαίνει τη δράση εξτρεμιστικών ελληνικών κύκλων σε αλβανικό έδαφος. Τέλος ζητά την εξέταση των δικαιωμάτων των Τσαμάδων ύστερα από την έξοδό τους από την Ελλάδα το 1944, τα δικαιώματα των Αρβανιτών, καθώς και των Αλβανών μεταναστών. Ως προς τη χρήση της μειονοτικής γλώσσας στα ΜΜΕ, η Αλβανία δεν απάντησε. Λ. Μπαλτσιώτης, Τ. Τέλογλου, Κ. Τσιτσιλίκης, Δ. Χριστόπουλος, έκθεση: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σσ.24-52.

³⁹ Στο ίδιο, σ.30. Η Αλβανία είχε υπογράψει τη Σύμβαση-πλαίσιο στις 29.6.1995, τη θεσμοθέτησε με το Νόμο 8496 στις 3.6.1999 και την έθεσε σε ισχύ την 1.1.2000. Η συγκεκριμένη Έκθεση απεικονίζει συνοπτικά τη δημογραφική, ιστορική και οικονομική κατάσταση της χώρας, την πολιτική του αλβανικού κράτους στα θέματα του σεβασμού των δικαιωμάτων των μειονοτήτων (Ελλήνων, Μακεδόνων, Μαυροβουνίων), βλ. Council of Europe, Report Submitted by Albania pursuant to Article 25, Paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities (Received on 26.7.2001).

Με επαρκέστερο τρόπο και σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές προδιαγραφές αναφέρεται στα μειονοτικά δικαιώματα το άρθρο 20 του Συντάγματος του 1998: «1. Πρόσωπα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες ασκούν σε πλήρη ισότητα ενώπιον του νόμου τα ανθρώπινα δικαιώματα και τις ελευθερίες. 2. Έχουν δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα, χωρίς απαγορεύσεις ή περιορισμούς το εθνικό, πολιτιστικό, θρησκευτικό και γλωσσικό ανήκειν. 3. Έχουν το δικαίωμα να το διατηρούν και να το αναπτύσσουν, να σπουδάζουν και να διδάσκονται στη μητρική τους γλώσσα, όπως επίσης να συνενώνονται σε οργανισμούς και εταιρείες για την προστασία των συμφερόντων και της ταυτότητάς τους»⁴⁰.

Σύγχρονοι νομομαθείς και πολιτικοί αναλυτές θεωρούν ότι τα παραπάνω κείμενα του αλβανικού Συντάγματος δεν τεκμηριώνουν με ρητό και σαφή τρόπο την υποχρέωση του αλβανικού κράτους για δημόσια παροχή μειονοτικής εκπαίδευσης, αντίθετα αφήνουν περιθώρια για τη λειτουργία ιδιωτικών μειονοτικών σχολείων στην Αλβανία.

Αλλά και οι διεθνείς Συμβάσεις που υιοθέτησε και υπέγραψε η Αλβανία, όπως π.χ. η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις 2.10. 1996 και η Σύμβαση-πλαίσιο για τις Εθνικές Μειονότητες (την επικύρωσε στις 1.1.2000), που θεωρείται το σημαντικότερο νομικό κείμενο για το νέο νομικό καθεστώς της ελληνικής μειονότητας δεν εφαρμόστηκαν στην πράξη. Σύμφωνα με τις παραπάνω Συμβάσεις η Αλβανία όφειλε να καταθέσει την πρώτη της έκθεση ως προς την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης-πλαισίου ως την 1.1.2001 στο Συμβούλιο της Ευρώπης.

Έτσι, παρά το γεγονός ότι σήμερα έχουν ενταχθεί στο αλβανικό Σύνταγμα πολλά διεθνή κείμενα που θα μπορούσαν να δηλώνουν ότι η Αλβανία διαθέτει ένα σύγχρονο σύστημα προστασίας των μειονοτικών δικαιωμάτων, ωστόσο η μη εφαρμογή των διεθνών διατάξεων αποδυναμώνει τη σημασία τους⁴¹.

Ας δούμε αναλυτικότερα πώς αντιμετωπίστηκαν στην πράξη τα τρία βασικά πεδία έκφρασης της ελληνικής μειονότητας: ο υπολογισμός του μειονοτικού πληθυσμού, η ελληνόφωνη μειονοτική εκπαίδευση και η ορθόδοξη αλβανική Εκκλησία.

3. Πληθυσμός και χώρος (1913-1998)

Ο ακριβής προσδιορισμός του αριθμού των Ελλήνων της Αλβανίας δεν είναι εύκολη υπόθεση. Οι αντικειμενικές δυσκολίες που συναντούν οι ερευνητές και οι αμοιόδοιοι πολιτικοί φορείς πηγάζουν από τα εξής δεδομένα:

1. Το διαφορετικό περιεχόμενο των όρων που χρησιμοποιούν όσοι ενδιαφέρονται να γνωρίσουν πόσοι είναι σήμερα οι Έλληνες της Αλβανίας. Από τη μια πλευρά, το αλβανικό κράτος αναγνωρίζει τον όρο «ελληνική μειονότητα της Αλβανίας» και δε δέχεται

⁴⁰ Στο ίδιο, σσ.30-32.

⁴¹ Βλ. Council of Europe, Framework Convention for the Protection of National Minorities and Explanatory Report, Strasbourg, February 1995, σσ.3-6.

τον όρο «Βορειοηπειρώτης», καθώς ο όρος αυτός θέτει έμμεσα το ζήτημα της ένωσης με τη νότια Ήπειρο. Ο όρος αυτός, που χρησιμοποιείται από διάφορα ελληνικά σωματεία και επιτροπές, δεν είναι αποδεκτός καθώς περιλαμβάνει αδιακρίτως όλους τους χριστιανούς κατοίκους της επίμαχης περιοχής: Αλβανούς, Βλάχους και Έλληνες. Η πλειοψηφία των μελών της ελληνικής μειονότητας προτιμά τον όρο «Έλληνας».

2. Τα κριτήρια υπολογισμού των μελών της ελληνικής μειονότητας και από τα δύο ενδιαφερόμενα μέρη δεν είναι αξιόπιστα. Δεδομένου ότι κατά την περίοδο του κομμουνιστικού καθεστώτος η μετοίκηση από τη «μειονοτική ζώνη» σήμαινε τη στέρηση των μειονοτικών δικαιωμάτων -της ελληνικής εκπαίδευσης και της «εθνικότητας»- η αλβανική πλευρά υπολόγιζε μόνον όσους είχαν δηλώσει την ταυτότητά τους στη διάρκεια του παλαιού καθεστώτος και βρίσκονταν στα όρια της μειονοτικής περιοχής, δηλαδή γύρω στους 58.758 κατοίκους. Από την άλλη πλευρά, οι ελλαδικοί φορείς ανέβαζαν την αριθμητική δύναμη του ελληνικού στοιχείου στις 300.000 με 500.000 κατοίκους, δηλ. σε ποσοστό 9% έως 16% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (3.200.000)⁴². Είναι φανερό ότι στο υπερβολικό αυτό σύνολο συμπεριλαμβάνονταν μεγάλη μερίδα ορθοδόξων χριστιανών της νότιας Αλβανίας, γύρω στις 700.000 (22%). Εκτός αυτού, στις ελληνικές στατιστικές ο πληθυσμός της περιοχής αυτής διακρίνεται μόνο σε δύο κατηγορίες, τους «Έλληνες» και τους «Αλβανούς».

Έτσι, στην ελληνική απογραφή του πληθυσμού το 1913 η κατανομή των δύο εθνικών ομάδων παρουσιάζεται ως εξής:

<i>Νομός Κορυτσάς</i>	<i>Έλληνες</i>	<i>Αλβανοί</i>	<i>Σύνολο</i>
Επαρχία Κορυτσάς	32.873	35.807	68.680
Επαρχία Σταρόβου	326	8.262	8.588
Επαρχία Κολωνίας	11.269	9.615	20.884
<i>Νομός Αργυροκάστρου</i>			
Επαρχία Αργυροκάστρου	20.016	21.424	41.440
Επαρχία Χειμάρας και Κουρβελισίου	6.188	4.460	10.648
Επαρχία Δελβίνου	17.295	4.645	21.940
Επαρχία Λεσοβικίου	6.455	3.993	10.448
Επαρχία Τεπελενίου	6.093	6.727	12.820
Επαρχία Πρεμετής	10.823	12.251	23.074
Επαρχία Παγωνίου	5.185	4.715	9.900
Σύνολο	116.523	111.899	228.422

(βλ. Παπαδόπουλος Α.Κ., Ο Αλβανικός Εθνικισμός και ο Οικουμενικός Ελληνισμός, Εκδ. Νέα Σύνορα-Λιβάνη, Αθήνα 1992, σ.130.)

⁴² Οι αριθμοί αυτοί προέρχονται από το υπόμνημα της «Ομόνοιας» της 10ης Σεπτεμβρίου του 1991.

Τα ποσοτικά δεδομένα του παραπάνω πίνακα θα πρέπει να αντιμετωπιστούν με επιφύλαξη, διότι όλα τα χριστιανικά χωριά χαρακτηρίζονται ελληνικά, ανεξάρτητα από την ομιλούμενη γλώσσα των κατοίκων τους⁴³. Η καταγραφή του ορθόδοξου χριστιανικού πληθυσμού της Αλβανίας είναι από τη φύση της μια δύσκολη υπόθεση. Αντικειμενικοί παράγοντες μειώνουν την αξιοπιστία των στατιστικών στοιχείων. Οι βασικότεροι είναι οι εξής: α) η έλλειψη επίσημων στατιστικών απογραφών του πληθυσμού που να καταγράφουν το θρήσκευμα, β) το αλβανικό Ινστιτούτο στατιστικής υστερεί σε αξιοπιστία και σε επιστημονικό δυναμικό, γ) ο ακριβής αριθμός των ορθόδοξων που διέφυγαν στην Ελλάδα ή σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες είναι δύσκολο να υπολογιστεί, δ) ο υπολογισμός του αριθμητικού μεγέθους της ελληνικής μειονότητας την περίοδο πριν από την εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού καθεστώτος (1945) δεν είναι εφικτός, καθώς τα πραγματικά δεδομένα δεν είναι δυνατόν να εντοπιστούν και να εξακριβωθούν, ε) η επίσημη αλβανική πολιτική προσπαθεί να διογκώσει τους αριθμούς των Αλβανών μουσουλμάνων, ενώ παράλληλα οι κύκλοι της ελληνικής μειονότητας προσπαθούν να ενισχύσουν τη δική τους παρουσία στο χώρο.

Είναι γνωστό ότι στους κόλπους της αλβανικής ορθόδοξης Εκκλησίας συμβιώνουν σήμερα πολλές άλλες παραδοσιακές θρησκευτικές κοινότητες με την εξής αριθμητική αναλογία: οι μουσουλμάνοι κάτοικοι αντιπροσωπεύουν το 68% του πληθυσμού, οι ορθόδοξοι το 22% και οι καθολικοί το 10%. Η ομάδα των ορθόδοξων χριστιανών διακρίνεται σε 4 εθνότητες⁴⁴. Η ελληνική μειονότητα είναι εγκατεστημένη κυρίως στις περιοχές Αργυροκάστρου, Δέλβινου, Αγ. Σαράντα και Χειμάρας. Η ομάδα των Βλάχων ή Κουτσοβλάχων είναι συγκεντρωμένη κυρίως στην περιοχή Κοριτσάς και έχει αναγνωριστεί ως εθνότητα και συνεπώς έχει το δικαίωμα ίδρυσης σχολείων και εκκλησιών. Η τρίτη ομάδα, η αλβανική, διασπαρμένη σε όλη την Αλβανία, χωρίζεται στους Τόσκηδες του νότου και τους Γκέγκηδες, που στην πλειοψηφία τους είναι μουσουλμάνοι και καθολικοί. Τέταρτη ομάδα αποτελούν οι σλαβόφωνοι κάτοικοι της περιοχής του Πόγραδετς.

Σύμφωνα με την επίσημη αλβανική απογραφή του πληθυσμού με κριτήριο το θρήσκευμα που έγινε το 1927, ο πληθυσμός της Αλβανίας αποτελούνταν από 67,5% μουσουλμάνους, 22,3% ορθόδοξους, και 10% ρωμαιοκαθολικούς. Μερικοί εκτιμούν ότι σήμερα οι ορθόδοξοι κυμαίνονται γύρω στο 23% και οι ρωμαιοκαθολικοί στο 12%. Οι μουσουλμάνοι διακρίνονται σε Σουννίτες και Μπεκτασήδες, ενώ υπάρχουν και άλλες μουσουλμανικές αιρέσεις (Αλεβίδες κ.ά.). Οι Μπεκτασήδες, που αποτέλεσαν διακριτή κοινότητα στο Ισλάμ, λιγότερο συνδεδεμένοι με τους οθωμανούς, υπολογίζονται στο 15% του πληθυσμού. Πολλοί Αλβανοί εξακολουθούν να είναι άθεοι ή δεν

⁴³ Α.Κ. Παπαδόπουλος, Ο Αλβανικός Εθνικισμός και ο Οικουμενικός Ελληνισμός, ό.π., σ.131.

⁴⁴ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.152-153.

έχουν συγκεκριμένη θρησκευτική ένταξη, ιδιαίτερα οι νέοι ηλικίας κάτω των 30 ετών, που γαλουχήθηκαν με το σύνθημα: "θρησκεία του Αλβανού είναι η αλβανικότητα"⁴⁵.

Τελευταία καταγραφή του ορθόδοξου στοιχείου της Αλβανίας έγινε με πρωτοβουλία του κόμματος των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων στα μέσα της δεκαετίας του 1990, σύμφωνα με την οποία οι ορθόδοξοι στην Αλβανία ανέρχονται σε 625.000. Με την προσθήκη και 150.000 μεταναστών, ο αριθμός αυξάνεται στις 775.000 χριστιανούς.

3. Αλλά και οι απογραφές που έγιναν με βάση άλλα κριτήρια (εθνικά) θεωρούνται ελλιπείς, καθώς αφορούν μόνο τους Νομούς: Αγ. Σαράντα (1955-1991), Δέλβινου (1991), Αργυροκάστρου (1969-1989) και την κοινότητα της Χειμάρας (1990). Ελάχιστα στοιχεία υπάρχουν για τους Νομούς Πρεμετής, Τεπελενίου, Ερσέκας και Κοριτσάς, καθώς και για τους διάσπαρτους Έλληνες άλλων περιοχών της Αλβανίας. Συγκεκριμένα, η απογραφή του 1989 δίνει 59.000 Έλληνες, χωρίς τον πληθυσμό της Χιμάρας. Πρόκειται γι' αυτούς που είχαν καταγραφεί με εθνικότητα ελληνική κατά την περίοδο του κομμουνιστικού καθεστώτος. Αντίστοιχα, η αλβανική απογραφή καταγράφει 56.500 Έλληνες στις περιφέρειες των Αγ. Σαράντα, Δέλβινου και Αργυροκάστρου (59.700 αν ομαλοποιηθεί για το 1992). Σύμφωνα με τα στοιχεία πρόσφατης Έκθεσης, οι Έλληνες των «μειονοτικών ζωνών» δεν ξεπερνούν τις 60.000-61.000 συμψηφίζοντας στο άθροισμα του πληθυσμού των αγροτικών οικισμών και τους Έλληνες των τριών πόλεων: Αγ. Σαράντα, Δέλβινου και Αργυροκάστρου. Η απόκλιση από την αλβανική απογραφή του 1989 αφορά μόνο 4.000-5.000 Έλληνες στις καθορισμένες μειονοτικές περιοχές⁴⁶.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι διαπιστώσεις της επιτόπιας έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην Αλβανία το Νοέμβριο/Δεκέμβριο του 1992 με θέμα τον αυτοπροσδιορισμό των εθνοπολιτισμικών ομάδων. Σύμφωνα μ' αυτές, τα χωριά αυτοχαρακτηρίστηκαν αυθόρμητα ως ελληνικά, αλβανικά χριστιανικά, αλβανικά μουσουλμανικά και βλάχικα⁴⁷, ενώ παράλληλα διαπιστώθηκε η περιορισμένη παρουσία της ελληνικής μειονότητας στις νότιες περιφέρειες⁴⁸.

⁴⁵ A. Berholli, The Greek Minority in the Albanian Republic. A demographic Study, Albanian Catholic Bulletin, vol. XV, San Francisco, 1994, σσ.87-93. Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.161-165.

⁴⁶ Βλ. σχετική έρευνα που έγινε με πρωτοβουλία του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου τον Ιανουάριο του 2001. Συντακτική ομάδα: Λ. Μπαλτσιώτης, Τ. Τέλογλου, Κ. Τσιτελίτης, Δ. Χριστόπουλος, έκθεση, Η Ελληνική μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.26.

⁴⁷ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.41-43.

⁴⁸ Βλ. πίνακες, Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.51-58.

4. Τον υπολογισμό του μεγέθους της ελληνικής μειονότητας στις περιοχές εκτός των «μειονοτικών ζωνών» δυσκολεύουν και οι εξής παράγοντες: το αντικειμενικό πρόβλημα της στέρησης των μειονοτικών δικαιωμάτων από όσους κατοίκους μετοίκησαν, η δυσκολία προσδιορισμού της πραγματικής «ταυτότητας» των ανθρώπων αυτών, λόγω του υψηλού βαθμού ένταξής τους στην αλβανική κοινωνία, τους μεικτούς γάμους (στις πόλεις 1 στους 2 γάμους είναι με άτομα άλλης εθνικότητας) και της απόλυτης άγνοιας της ελληνικής γλώσσας.

5. Οι περιοχές όπου η ελληνική μειονότητα πλειοψηφούσε δεν αποτελούν ένα συμπαγές και συνεχές σύνολο, αλλά διακόπτονται από παρεμβαλλόμενες αλβανικές κοινότητες, όπως π.χ. στην περίπτωση της Χειμάρας και ως ένα βαθμό των Αγ. Σαράντα και του Δέλβινου. Μόνο στη κοιλάδα της Δρόπολης οι ελληνικές κοινότητες αποτελούν αδιάσπαστη ενότητα ως τα ελληνικά σύνορα. Εξάλλου, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι στην ύπαιθρο επικρατούσε το ελληνικό ή ελληνίζον στοιχείο, ενώ στις πόλεις το αλβανικό στοιχείο, όπως π.χ. στην περίπτωση του Αργυροκάστρου και του Δέλβινου, με αποτέλεσμα οι Νομαρχίες των δύο αυτών περιοχών να βρίσκονται στα χέρια της ελληνικής μειονότητας, όχι όμως και οι Δήμοι των αντίστοιχων πόλεων. Το ίδιο ισχύει και για τους Αγ. Σαράντα, παρά το γεγονός ότι εδώ και ο Δήμος πέρασε στα χέρια της ελληνικής μειονότητας χάρη στις ψήφους των Αλβανών χριστιανών.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι οποιαδήποτε απόπειρα υπολογισμού της ελληνικής μειονότητας θα πρέπει να στηριχθεί στις ιστορικές πηγές, στην επιτόπια έρευνα και στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Μια πρώτη έρευνα που πραγματοποίησε στην Αλβανία το 1922-1923 η ερευνητική ομάδα του Φιλανδού Jakob Johannes Sederholm υπολόγισε τη δύναμη της ελληνικής μειονότητας γύρω στους 35.000-40.000 κατοίκους. Με βάση το δεδομένο ότι το 1923 η Αλβανία είχε συνολικό πληθυσμό 814.380 κατοίκους οι οποίοι ως το 1989 ανήλθαν σε 3.182.417, κατ' αναλογία και ο πληθυσμός της ελληνικής μειονότητας θα πρέπει να τριπλασιάστηκε, αφαιρώντας 4.753 Έλληνες που εκδιώχθηκαν το 1941-1946. Με βάση τα παραπάνω στοιχεία, ο γερμανός πολιτικός αναλυτής Dr. Michael Schmidt-Neke υπολογίζει ότι η ελληνική μειονότητα αριθμεί σήμερα 105.000-120.000 μέλη⁴⁹.

⁴⁹ Παραθέτουμε αναλυτικότερα τις ενδιαφέρουσες άποψεις του γερμανού πολιτικού αναλυτή Dr. Michael Schmidt-Neke σχετικά με το πρόβλημα του υπολογισμού της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας: "στα ζητήματα της ελληνικής μειονότητας δεν υπάρχει συμφωνία σε κανένα σημείο ανάμεσα στην Ελλάδα και την Αλβανία. Ειδικά τα στοιχεία για τον πληθυσμό της μειονότητας διαφέρουν ριζικά. Φαίνεται ότι και οι δύο πλευρές παίρνουν ως αφετηρία εσφαλμένους αριθμούς. Η αλβανική απογραφή του 1989 καταλήγει στο συμπέρασμα ότι βόρεια των ελληνικών συνόρων κατοικούν 58.758 Έλληνες. Η ελληνική πλευρά υπολογίζει τους Έλληνες μειονοτικούς σε 300.000 έως 500.000. Αυτή η διαφορά απεικονίζεται ανάγλυφα στην εργασία του Α. Γλαβίνα (1992), που αναφέρεται στην ορθόδοξη εκκλησία της →

Από τα στοιχεία που μας παρέχει η σχετική βιβλιογραφία, πιο αντικειμενικά θεωρούνται, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του ίδιου γερμανού αναλυτή, τα στοιχεία του Βρετανού αρχαιολόγου Hammond που επισκέφθηκε το 1930 τις διαμφισβητούμενες περιοχές. Πιο αξιόπιστα στοιχεία θεωρεί αυτά του 1893, του 1922-1923 και του 1930 που αναφέρονται στην ομιλούμενη γλώσσα των περιοχών. Σύμφωνα λοιπόν με τα συγκεκριμένα στοιχεία, η κατανομή της ελληνόφωνης ομάδας στο χώρο απεικονίζεται ως εξής: μονόγλωσσοι Έλληνες κατοικούσαν στη νότια και νοτιοδυτική περιοχή του Αργυροκάστρου έως τα ελληνικά σύνορα. Το Αργυροκάστρο δεν ανήκει στις παραδοσιακές ελληνόφωνες περιοχές. Δυτικά του Αργυροκάστρου η περιοχή παρουσιάζεται μικτή γλωσσικά, όπου καθαρά ελληνόγλωσσα και αλβανόγλωσσα χωριά διαδέχονται το ένα το άλλο. Οι δύο μεγάλες περιοχές των Αγ. Σαράντα και του Δέλβινου συγκεντρώνουν περισσότερο αλβανόφωνο, παρά ελληνόφωνο πληθυσμό. Μικτός γλωσσικά πληθυσμός εντοπίζεται στην περιοχή της Χειμάρρας. Σύμφωνα με το συμπέρασμα του Michael Schmidt-Neke, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με την ελληνική άποψη, το ανατολικό μέρος των αλβανικών συνόρων και η περιοχή της Κοριτσάς δεν προσμετρώνται στις ελληνόφωνες περιοχές της μειονότητας.

Παράλληλα, η αριθμητική δύναμη των «Ελλήνων» και των «Αλβανών» μπορεί να υπολογιστεί και με βάση τα αποτελέσματα των εκλογών του 1991 και του 1992. Από τις ψήφους που έλαβε το κόμμα της Ένωσης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το οποίο εκπροσώπησε την ελληνική μειονότητα στις εκλογές του 1992, προκύπτει ο ίδιος αριθμός του Schmidt-Neke, δηλαδή 105.000-120.000 Έλληνες. Ο αριθμός αυτός προκύπτει από τους υπολογισμούς των αποτελεσμάτων στους δύο γύρους των εκλογών: της 26ης

Αλβανίας. Σ' αυτή την εργασία υπολογίζονται 110.000-120.000 Έλληνες ορθόδοξοι διασπαρμένοι σε 99 χωριά της περιοχής Αργυροκάστρου και Αγ. Σαράντα, όπως επίσης και σε 4 κοινότητες της περιοχής Χειμάρρας. Στον αριθμό αυτό προστίθενται και 200.000 Βλάχοι (Aromunen) της περιοχής Κοριτσάς, πολλοί εκ των οποίων έχουν ελληνική συνείδηση, και 350.000 Αλβανοί που είχαν παλιότερα ελληνική συνείδηση. Τελικά ο Γκλαβίνας υπολογίζει τους Βλάχους σε 250.000 πριν από τη δημιουργία της Βλαχικής Ένωσης το 1991-1992. Από αυτούς, οι μεγαλύτεροι γνώριζαν ελληνικά, οι νεότεροι όμως δε γνώριζαν, επειδή στη περιοχή αυτή δεν υπήρχαν ελληνικά σχολεία. Εξάγει το συμπέρασμα ότι στην Αλβανία και κυρίως στη Βόρεια Ήπειρο ζουν οι Βορειοηπειρώτες Έλληνες, οι Έλληνες ή οι ελληνοποιημένοι Βλάχοι και οι ελληνοποιημένοι Αλβανοί ορθόδοξοι. Αυτή η αντίληψη θεωρείται από τον Schmidt-Neue ότι βρίσκεται μακριά από την πραγματικότητα, αφενός επειδή ο αριθμός των Βλάχων έχει αυξηθεί, και αφετέρου επειδή ανήκει στη σφαίρα της φαντασίας ο σημαντικός αριθμός των ορθόδοξων Αλβανών που δεν μιλούσαν την ελληνική γλώσσα στην Αλβανία, μετά τον α' Παγκόσμιο πόλεμο. Η άποψη που διαδίδεται στην Ελλάδα σχετικά με τη μειονότητα στην Αλβανία είναι ένας αναχρονισμός", βλ. Michael Schmidt-Neke, *Albanien vor einer neuen Wende? Das Verfassungsreferendum und seine Konsequenzen*, Südost Europa Zeitschrift für Gegenwartforschung, H. 1/2, 44. Jahrgang 1995, Südost-Institut München, σσ.63-88.

Ιουλίου και της 28ης Αυγούστου του 1992, όπου το κόμμα της Ένωσης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έλαβε 55.600 έγκυρες ψήφους. Συνυπολογίζοντας και τις άκυρες ψήφους που ανέρχονταν στο 8,5%, προκύπτει ένας αριθμός 60.300 εκλογέων που ψήφισαν το συγκεκριμένο κόμμα. Η συμμετοχή στις εκλογές κατά μέσον όρο υπολογίζεται στο 70,65%, ενώ άλλοι υποστηρίζουν ότι η συμμετοχή της μειονότητας ήταν μεγαλύτερη, γύρω στο 80%. Η διαφορά αυτή εξισορροπείται από τις ελληνικές ψήφους που δόθηκαν και σε άλλα κόμματα, όπως και τις αλβανικές ψήφους προς το κόμμα της Ενότητας⁵⁰. Συνυπολογίζοντας και το ποσοστό των ανηλίκων στο 40% του συνολικού πληθυσμού, η δύναμη της ελληνικής μειονότητας ανεβαίνει στα 121.000 μέλη. Μ' αυτό τον αριθμό συμφωνούν και τα τελικά στοιχεία που δίνουν οι Schmidt – Neke (100.000) και ο Hall (120.000).

Συνεπώς, σοβαροί παράγοντες, όπως η σταδιακή αφομοίωση των Ελλήνων σε περιοχές εκτός των μειονοτικών ζωνών, η μετακίνηση μεγάλου αριθμού μειονοτικών προς την Ελλάδα μετά το 1930 και ο σημαντικός αριθμός των μειονοτικών της διασποράς, μειώνουν τον αρχικό υπολογισμό των 150.000 Ελλήνων στις 100.000. Σύμφωνα με τα στοιχεία της πιο πρόσφατης Έκθεσης, η ελληνική μειονότητα υπολογίζεται στις 80.000 με το συμψηφισμό 60.000 Ελλήνων των «μειονοτικών ζωνών» και 20.000 κατοίκων άλλων περιοχών της Αλβανίας που διατηρούν την ελληνική συνείδηση και γνωρίζουν επαρκώς την ελληνική γλώσσα⁵¹. Στο σύνθετο ζήτημα, ποιοι τελικά θα κατηγοριοποιηθούν ως Έλληνες, θεωρείται αναγκαίο να ληφθούν υπόψη και τα εξής δεδομένα: οι μεικτοί γάμοι στα ελληνόφωνα χωριά, κυρίως με ορθόδοξους Αλβανούς, η επικρατέστερη αλβανική ταυτότητα των παιδιών από μεικτούς γάμους στις πόλεις Δέλβινο, Αγ. Σαράντα, Αργυρόκαστρο - ανεξάρτητα από το αν γνωρίζουν ελληνικά, η αποδυνάμωση των πόλεων του νότου από Έλληνες μειονοτικούς και ο αριθμός των εναπομεινάντων κατοίκων με μόνιμη απασχόληση στην Αλβανία⁵².

⁵⁰ Σχετικά με τα εκλογικά αποτελέσματα, Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.77-78.

⁵¹ Έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη, 2001, Η Ελληνική Μειονότητα Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.12.

⁵² Έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη 2001, Η Ελληνική Μειονότητα Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.13.

Μέρος Β'

Ψυχροπολεμική Περίοδος (1945-1991)

1. Η ορθόδοξη εκκλησία της Αλβανίας

Α' Περίοδος (1914-1945): Ίδρυση της Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας. Όπως είναι γνωστό, ως τις αρχές του 20ού αιώνα ο ελληνόφωνος και αλβανόφωνος ορθόδοξος πληθυσμός ζούσε αρμονικά χάρη στην κοινή χριστιανική ταυτότητα και την υπερεθνική λειτουργία της Εκκλησίας⁵³, η οποία επέτρεπε τη χρήση της ελληνικής και της αλβανικής γλώσσας στη θεία λειτουργία⁵⁴. Η ίδρυση του αλβανικού κράτους το 1920, καρπός των διπλωματικών διεργασιών που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών πολέμων και του Α' Παγκοσμίου πολέμου, επηρέασαν αποφασιστικά το εκκλησιαστικό καθεστώς στην Αλβανία. Σύμφωνα με το πρώτο Σύνταγμα, η διακυβέρνηση της χώρας ανατέθηκε σε τετραμελές Συμβούλιο Αντιβασιλείας με εκπροσώπους και από τις τέσσερις θρησκευτικές κοινότητες: των Μπεκτασήδων Μουσουλμάνων, των Σουνιτών Μουσουλμάνων, των Χριστιανών Ορθοδόξων και των Χριστιανών Ρωμαιοκαθολικών.

Οι παραπάνω εξελίξεις επέβαλαν την ανάγκη εκκλησιαστικής χειραφέτησης από το οικουμενικό Πατριαρχείο και την ίδρυση μιας ανεξάρτητης αλβανικής Εκκλησίας. Η ιδέα της δημιουργίας αυτοκέφαλης ορθόδοξης αλβανικής Εκκλησίας είχε καλλιεργηθεί κατά το τελευταίο τέταρτο του προηγούμενου αιώνα. Οι διάφορες τάσεις στόχευαν είτε στο χωρισμό της αλβανικής Εκκλησίας από το οικουμενικό Πατριαρχείο, είτε στη μεταστροφή της στην Ουνία ή τον Προτεσταντισμό. Δεν έλειπε και η τάση της αθεΐας, η οποία στο πλαίσιο της μαρξιστικής ιδεολογίας θα ενοποιούσε τους Αλβανούς.

Πρωτεργάτες της κίνησης για τη δημιουργία αυτοκέφαλης ορθόδοξης αλβανικής Εκκλησίας ήταν οι κληρικοί Φαν Νόλι, Βασίλειος Μάρκου και Ευάγγελος Τσάμης, που είχαν έρθει στην Αλβανία το 1920 από την Αμερική και με ορμητήριο την Κοριτσά και το ναό του Αγ. Γεωργίου εργάστηκαν με ζήλο για την προώθηση της ιδέας του αυτοκεφάλου⁵⁵. Το Κληρικολαϊκό Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Βεράτι

⁵³ Ως το 732 μ.Χ. η περιοχή της σημερινής Αλβανίας υπαγόταν στην εκκλησιαστική δικαιοδοσία του επισκόπου Ρώμης. Αργότερα πέρασε στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Την περίοδο της Λατινοκρατίας (1204-1474) παρατηρείται έντονη η Παπική παρουσία στη Β. Αλβανία με τη μορφή του καθολικισμού και της ουνίας. Στη συνέχεια, η οθωμανική κυριαρχία (1474-1913) συνοδεύτηκε από βίαιους εξισλαμισμούς εναντίον των οποίων αγωνίστηκαν ο Γεώργιος Καστριώτης - Σκενδέρμπεης και ο Κοσμάς ο Αιτωλός.

⁵⁴ Αθ. Αν. Αγγελόπουλος, Ο κόσμος της Ορθοδοξίας στα Βαλκάνια σήμερα, Θεσσαλονίκη 1992, σσ.18-69. Επίσης, Απ. Αθ. Γλαβίνας, Το Αυτοκέφαλον της εν Αλβανία Ορθοδόξου Εκκλησίας επί τη βάσει ανεκδότων εγγράφων, Ιωάννινα 1998.

⁵⁵ Β. Κόντης, Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις. Τομ. IV, ό.π., σ.14.

το Σεπτέμβριο του 1922 ανακήρυξε τελικά αυτοκέφαλη την ορθόδοξη κοινότητα της Αλβανίας. Συνέταξε προσωρινό Καταστατικό (14 άρθρων) και διόρισε οκταμελές Ανώτατο Εκκλησιαστικό Συμβούλιο (4 κληρικών και 4 λαϊκών) για τη διοίκηση της αλβανικής Εκκλησίας, έως ότου εκλέγονταν και ενθρονίζονταν οι Αρχιερείς στις τέσσερις μητροπόλεις της Αλβανίας. Όρισε επίσης την Κοριτσά ως έδρα του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου. Τις αποφάσεις του Συνεδρίου αναγνώρισε και η αλβανική κυβέρνηση στις 18 Σεπτεμβρίου με ειδικό διάταγμα. Στις 14 Οκτωβρίου ο πρόεδρος του Εκκλησιαστικού Συμβουλίου Βασίλειος Μάρκου γνωστοποίησε στο οικουμενικό Πατριαρχείο τις αποφάσεις του Συνεδρίου του Βερατίου. Τον επόμενο χρόνο, προκειμένου να πληρωθούν οι θέσεις των Επισκοπών που ήταν κενές, το Εκκλησιαστικό Συμβούλιο τοποθέτησε τους επισκόπους Μιλητουπόλεως Ιερόθεο στη Μητρόπολη Κοριτσάς και τον Συνάδων Χριστόφορο στη Μητρόπολη Βελεγράδων, οι οποίοι συγκρότησαν την Ιερά Σύνοδο της Αλβανικής Εκκλησίας. Ταυτόχρονα, ο Φαν Νόλι χειροτονήθηκε επίσκοπος και τοποθετήθηκε στη Μητρόπολη Δυρραχίου.

Το οικουμενικό Πατριαρχείο, όπως ήταν αναμενόμενο, δεν αναγνώρισε τις ενέργειες αυτές, όπως δεν τις αναγνώρισε και η πλειοψηφία των ελλήνων ορθόδοξων της Αλβανίας. Η ελληνική κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε έντονα στην Κοινωνία των Εθνών για το ζήτημα αυτό, ενώ η σερβική κυβέρνηση συνέστησε στους Αλβανούς να αποφύγουν το σχίσμα και να τηρήσουν την κανονική τάξη. Παρά τις αντιδράσεις, η αλβανική κυβέρνηση τήρησε σκληρή στάση διώκοντας τους ιερείς που παρέμειναν πιστοί στις πατριαρχικές εντολές και αρνούνταν να αναγνωρίσουν τη νέα εκκλησιαστική τάξη. Παράλληλα, υποστήριζαν τον αγώνα για την καθιέρωση της αλβανικής γλώσσας στη θεία λειτουργία και τη μετάφραση των ιερών κειμένων στα αλβανικά.

Τότε, το οικουμενικό Πατριαρχείο αποφάσισε να παραχωρήσει στην ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας αυτοδιοίκηση επαρχιακής εκκλησίας, πρόταση που δεν δέχθηκε η αλβανική πλευρά. Οι σχετικές διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν ως το 1924, όταν το Πατριαρχείο έδειξε τη διάθεση να παραχωρήσει το αυτοκέφαλο υπό όρους μετά από παρέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης αλλά και της δραστηριοποίησης της ουνιτικής προπαγάνδας στην Αλβανία. Οι διαπραγματεύσεις δεν κατέληξαν σε συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Το εκκλησιαστικό ζήτημα προσωρινά παραμερίστηκε και άλλα εσωτερικά ζητήματα απέκτησαν προτεραιότητα μετά τις πολιτικές εξελίξεις που σηματοδότησαν την προσωρινή πτώση του τότε πρωθυπουργού της Αλβανίας Αχμέτ Ζώγου και την άνοδο του Φαν Νόλι στην εξουσία τον Ιούνιο του 1924.

Το 1925 η κατάσταση στην Αλβανία σταθεροποιήθηκε με την άνοδο του Αχμέτ Ζώγου στην εξουσία. Τότε ξεκίνησαν νέες επαφές της αλβανικής κυβέρνησης με το οικουμενικό Πατριαρχείο για τη διευθέτηση του εκκλησιαστικού ζητήματος. Τελικά, στις 23 Φεβρουαρίου του 1926 η Ιερά Σύνοδος του οικουμενικού Πατριαρχείου αποφάσισε να παραχωρήσει με Τόμο το αυτοκέφαλο στην αλβανική Εκκλησία. Πρόθεσή της ήταν να εξασφαλίσει έναντι της παραχώρησης αυτής κάποια θρησκευτικά,

γλωσσικά, εκπαιδευτικά και διοικητικά προνόμια στους Έλληνες της Αλβανίας. Προκειμένου να προχωρήσουν γρήγορα οι διαδικασίες για τη λύση του ζητήματος προέβη σε υπογραφή σχετικής συμφωνίας στις 6 Ιουνίου του 1926. Ωστόσο, επειδή καθυστέρησε την επικύρωση της συμφωνίας και επέφερε αρκετές τροποποιήσεις στο αρχικό κείμενο, η αλβανική κυβέρνηση δήλωσε ότι θα πραγματοποιούσε μονομερώς την οργάνωση της ορθόδοξης αλβανικής Εκκλησίας.

Στις αρχές του 1929 επιστρατεύθηκαν για το σκοπό αυτό ο αλβανός επίσκοπος Βησσαρίων Τζοβάννης, που είχε χειροτονηθεί το 1925 στη Σερβία, και ο σέρβος επίσκοπος Βίκτωρ Μιχαήλοβιτς, που βρισκόταν στη Σκόδρα, οι οποίοι χειροτόνησαν τρεις αλβανούς Αρχιερείς. Από αυτούς, ο Ευθύμιος από τη Χοστέβα ανακηρύχθηκε Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας και Τοποτηρητής της Μητροπόλεως Κοριτσάς. Η Ιερά Σύνοδος της ορθόδοξης αλβανικής Εκκλησίας που συγκροτήθηκε με αυτό τον τρόπο αναγνωρίστηκε από την αλβανική κυβέρνηση με διάταγμα της 26ης Φεβρουαρίου. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους συγκλήθηκε στην Κοριτσά το 2ο Κληρικολαϊκό Συνέδριο, το οποίο κατάρτισε και ψήφισε το Καταστατικό της ορθόδοξης αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Αλβανίας. Αυτό αποτελούνταν από 64 άρθρα και υποβλήθηκε στην αλβανική κυβέρνηση για να κυρωθεί ως νόμος του κράτους.

Από την άλλη πλευρά, το οικουμενικό Πατριαρχείο καθαίρεσε όλους τους ιεράρχες που έλαβαν μέρος στις πραξικοπηματικές, όπως χαρακτηρίστηκαν, ενέργειες για το σχηματισμό της Ιεράς Συνόδου της αλβανικής Εκκλησίας και διαμαρτυρήθηκε έντονα στην αλβανική κυβέρνηση. Διαμαρτυρήθηκε και η ελληνική κυβέρνηση, διότι θεωρούσε ότι οι ενέργειες των Αλβανών αποτελούσαν κατάφορη παραβίαση της θρησκευτικής συνείδησης και των δικαιωμάτων της μειονότητας, όπως αυτά είχαν καθοριστεί με βάση την αλβανική δήλωση της 2ας Οκτωβρίου του 1921 στην Κοινωνία των Εθνών.

Στο εξής, η αλβανική κυβέρνηση στην προσπάθειά της να καθυποτάξει την αυτοκέφαλη ορθόδοξη αλβανική Εκκλησία έθεσε υπό τον έλεγχό της κάθε θρησκευτική εκδήλωση. Έτσι, το νομοθετικό διάταγμα το οποίο ψηφίστηκε στις 9 Ιανουαρίου του 1930 έθεσε σοβαρούς περιορισμούς στη λειτουργία των θρησκευτικών κοινοτήτων και στην ελεύθερη εκλογή των συμβουλίων τους. Απαγορεύτηκε σταδιακά η τέλεση της θείας λειτουργίας στην ελληνική γλώσσα και διώχθηκαν οι ιερείς που δεν συμμορφώνονταν με τις κυβερνητικές υποδείξεις. Συνεχίστηκε και η αυθαίρετη μετάφραση των εκκλησιαστικών βιβλίων στην αλβανική γλώσσα, που είχε αρχίσει ήδη από το 1922 υπό την εποπτεία του Φαν Νόλι⁵⁶.

⁵⁶ Β. Κόντης (επιμ.), *Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις*, Τόμος IV, ό.π., σσ.15-16, 22-24. Απ. Α. Γλαβίνας, *Το Αυτοκέφαλον της εν Αλβανία Ορθοδόξου Εκκλησίας επί τη βάσει ανεκδότων εγγράφων*, Ιωάννινα 1978.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 το εκκλησιαστικό ζήτημα σημείωσε κάποια εξέλιξη. Η καταπίεση των ορθοδόξων χριστιανών από τους μουσουλμάνους, αλλά και η δράση της ουνιτικής προπαγάνδας και του Βατικανού στο εσωτερικό της χώρας προκάλεσαν το 1936 την αντίδραση των ορθοδόξων. Τότε αποφασίστηκε η σύγκληση Εκκλησιαστικού Συνεδρίου προκειμένου να ανασυγκροτηθεί η Εκκλησία. Το Συνέδριο πραγματοποιήθηκε το Μάιο του ίδιου έτους στην Κοριτσά. Αλλά και από την πλευρά των Αλβανών είχε αρχίσει να διαφαίνεται η διάθεση για την αποκατάσταση των σχέσεων με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, καθώς οι μέχρι τότε ενέργειές τους είχαν προκαλέσει τη γενική κατακραυγή των χριστιανών της Αλβανίας και την αποχή τους από τις αλβανικές εκκλησίες.

Στις 20 Φεβρουαρίου του 1937 η αλβανική κυβέρνηση εξουσιοδότησε τον επίσκοπο Συνάδων Χριστόφορο να μεταβεί στην Αθήνα προκειμένου να διαπραγματευτεί τη λύση του εκκλησιαστικού ζητήματος με τον εκπρόσωπο του οικουμενικού Πατριαρχείου, το Μητροπολίτη Τραπεζούντος Χρυσάνθο. Στις 28 Μαρτίου ο Χριστόφορος μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, όπου και υπέγραψε την οριστική συμφωνία για την αναγνώριση της αλβανικής Εκκλησίας. Λίγες μέρες αργότερα, στις 12 Απριλίου, το οικουμενικό Πατριαρχείο εξέδωσε τον Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο με τον οποίο παραχωρούσε επίσημα το αυτοκέφαλο στην ορθόδοξη αλβανική Εκκλησία και όριζε ως ανώτατη διοικητική της αρχή την Ιερά Σύνοδο, η οποία θα απαρτιζόταν από κανονικούς ορθοδόξους Αρχιερείς. Η έκδοση του Τόμου από το Πατριαρχείο σήμανε την τελική διευθέτηση του εκκλησιαστικού ζητήματος που για μια και πλέον δεκαετία βρισκόταν σε εκκρεμότητα, και ταυτόχρονα, την απαρχή μιας νέας εποχής στη ζωή της ορθόδοξης αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Αλβανίας.

Β' Περίοδος του κομμουνιστικού καθεστώτος (1945-1991). Τον Απρίλιο του 1939 μετά την κατάληψη της Αλβανίας από τις ιταλικές δυνάμεις άρχισε η περίοδος διωγμού της ορθόδοξης Εκκλησίας. Έκλεισε η Εκκλησιαστική Σχολή της Κοριτσάς και παύθηκαν οι επισκοπικοί Ευλόγιος Κουρζάς Κοριτσάς και ο Παντελεήμων Κοτόκος Αργυροκάστρου⁵⁷.

Οι μουσουλμάνοι της Αλβανίας επωφελήθηκαν από την εκκλησιαστική διαμάχη των ορθοδόξων και τους έθεσαν στο περιθώριο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Από την άλλη πλευρά, η Ιταλία και το Βατικανό επεδίωκαν τον έλεγχο των βορειοηπειρωτικών ακτών για λόγους στρατηγικούς. Σκοπός τους, η διάσπαση της συνοχής

⁵⁷ Β. Κόντης (επιμ.), Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις, Τόμος IV, ό.π., σσ.31-33. Απ. Α. Γλαβίνας, Το Αυτοκέφαλον της εν Αλβανία Ορθοδόξου Εκκλησίας, ό.π., σσ.58-68, Vickers Mir., Albania, ό.π., σσ.111-113.

των ορθοδόξων στη Νότια Αλβανία, όπου το 10% των Αλβανών ήταν ρωμαιοκαθολικοί. Ενδιαφέρον έδειξε και η Σερβία για τη σερβική κοινότητα της Αλβανίας στη Σκόδρα, αλλά και η Ρουμανία για το βλαχόφωνο στοιχείο της Αλβανίας, τους γκραικομάνους.

Με την εγκαθίδρυση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία το 1945 αρχίζει η δυσκολότερη περίοδος για την ορθόδοξη Εκκλησία, καθώς κρατικοποιήθηκε η θρησκευτική περιουσία (1945), τα ορθόδοξα και μουσουλμανικά σχολεία (1949) και οι θρησκευτικές κοινότητες τέθηκαν υπό τον έλεγχο του νέου κράτους. Τεκμήριο κρατικού παρεμβατισμού αποτελεί το «Καταστατικό της Ορθόδοξου Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Αλβανίας» του 1950, τα άρθρα του οποίου νομιμοποιούσαν την καταπάτηση του δικαιώματος της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης. Ο Ενβέρ Χότζα επισημοποίησε την αντιθρησκευτική πολιτική που θα ασκήσει για δεκαπέντε χρόνια (1952-1967) με άρθρο του στο επίσημο όργανο του Κομμουνιστικού Κόμματος το 1960. Στις 13 Νοεμβρίου του 1967 εξέδωσε το διάταγμα περί αθεΐας, με βάση το οποίο η Αλβανία ανακηρύχθηκε το πρώτο αθεϊστικό κράτος στον κόσμο. Με την εφαρμογή της νέας αντιθρησκευτικής πολιτικής καταδαφίστηκαν εκκλησίες, καταργήθηκε η ορθόδοξη θεία λειτουργία και η οικονομική βοήθεια προς την ορθόδοξη Εκκλησία. Έκλεισαν 2.169 εκκλησιαστικά ιδρύματα, μουσεία, εργοστάσια, στρατόπεδα και κέντρα διασκέδασης και μετατράπηκαν σε κέντρα νεότητας. Κληρικοί αποσηματίστηκαν ή φυλακίστηκαν. Υποστηρίχθηκαν οι μικτοί γάμοι και έπαψαν να δηλώνονται τα νεογέννητα στο ληξιαρχείο με θρησκευτικά ονόματα. Τέλος, απαγορεύτηκε η έκδοση θρησκευτικών βιβλίων και οι κωδωνοκρουσίες.

Στις 7 Οκτωβρίου του 1981 η Εκκλησία της Ελλάδας με Αρχιεπίσκοπο Αθηνών το Σεραφεΐμ εξέδωσε το γνωστό ψήφισμα της Ιεράς Συνόδου, που υπογράμμιζε την ανάγκη κατάπαυσης των διωγμών, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της θρησκευτικής ελευθερίας. Ορίστηκε η 3η Κυριακή του Νοεμβρίου ως ημέρα προσευχής για τους Έλληνες της Αλβανίας. Και η ελληνική κυβέρνηση απαίτησε τη λήψη μέτρων υπέρ των θρησκευτικών και πολιτικών δικαιωμάτων της μειονότητας. Την ίδια εποχή έγιναν παραστάσεις για την τύχη των θρησκευτικών και πολιτικών δικαιωμάτων στην Ευρώπη και κατατέθηκε στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο φάκελος με θέμα την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Αλβανία. Οι αντιδράσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου ήταν θετικές και απέφεραν καρπούς:

- 1) συντάχθηκε ψήφισμα που υπέγραψαν Έλληνες και Ευρωπαίοι ευρωβουλευτές,
- 2) προτάθηκε η συγκρότηση επιτροπής του Ευρωκοινοβουλίου με σκοπό να επισκεφθεί την Αλβανία και να εξακριβώσει τις συνθήκες διαβίωσης της ελληνικής μειονότητας,
- 3) αποφασίστηκε να τροφοδοτείται ο φάκελος με κάθε νεότερο στοιχείο που θα ερχόταν στη δημοσιότητα.

Αλλά και οι Η.Π.Α. αντέδρασαν, ιδιαίτερα η Βοστώνη όπου ζούσαν αρκετοί Αλβανοί ορθόδοξοι και ρωμαιοκαθολικοί. Εκεί, ο πνευματικός αρχηγός των ορθοδόξων χριστιανών, ο επίσκοπος Μάρκος Λίπτας, ανέλαβε την πρωτοβουλία να

ενημερώνει τη διεθνή κοινή γνώμη. Το 1987 οργανώθηκε μεγάλη διαμαρτυρία για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και κυρίως της θρησκευτικής ελευθερίας στην Αλβανία, με κεντρικό αίτημα να επιστραφούν οι ναοί και τα άλλα θρησκευτικά ιδρύματα στους δικαιούχους.

2. Η ελληνική εκπαίδευση της Αλβανίας (1914-1991)

Α. Περίοδος του Μεσοπολέμου (1914-1945)⁵⁸. Το Πρωτόκολλο της Κέρκυρας (17ης Μαΐου 1914) είχε εγγυηθεί προσωρινά την αυτονομία των Ελλήνων της νότιας Αλβανίας στο διοικητικό, εκπαιδευτικό και γλωσσικό πεδίο. Το 8ο άρθρο του Πρωτοκόλλου αυτού αναγνώριζε την αυτονομία του εκπαιδευτικού τομέα⁵⁹.

Η ένταξη της Αλβανίας στην Κοινωνία των Εθνών (αργότερα Ο.Η.Ε.) στις 15 Δεκεμβρίου του 1920 υποχρέωσε την Αλβανία να εφαρμόσει τις γενικές αρχές των διεθνών Συνθηκών για τις μειονότητες. Βάση της νομικής αναγνώρισης της ελληνικής μειονότητας θεωρείται η Μονομερής Διακήρυξη που κατέθεσε στην Κοινωνία των Εθνών ο πρωθυπουργός της Αλβανίας Φαν Νόλι στις 2.10.1921, με την οποία η Αλβανία δεσμεύτηκε να αναγνωρίσει και να προστατεύσει τις μειονότητες στο έδαφός της. Ωστόσο, το κείμενο αυτό δεν προσδιόριζε συγκεκριμένες μειονοτικές ομάδες, αλλά γενικά τις δεσμεύσεις της Αλβανίας απέναντι στους πολίτες που ανήκαν σε διάφορες εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες. Στις 2 Οκτωβρίου του 1921 μετά τη νομική αναγνώριση της ελληνικής μειονότητας η Αλβανία δεσμεύτηκε διεθνώς να διασφαλίσει τα δικαιώματα ιθαγένειας, γλώσσας, θρησκείας και εκπαίδευσης, που απέρρεαν από τις διμερείς υποχρεώσεις των ενδιαφερομένων κρατών υπό την εγγύηση της Κ.Τ.Ε. Η Μονομερής Διακήρυξη της Αλβανίας του 1921 κατοχύρωσε το δικαίωμα χρήσης της μητρικής γλώσσας των

⁵⁸ Κατά τη διάρκεια της οθωμανικής περιόδου τα κυριότερα πνευματικά κέντρα στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου ήταν τα Ιωάννινα, η Άρτα, η Πρέβεζα, το Δέλβινο, το Αργυρόκαστρο, η Κοριτσά, η Μοσχόπολη και το Βεράτι. Το 1878 υπολογίζονται στο βιλαέτι Ιωαννίνων 530 ελληνικά σχολεία, με 20.000 μαθητές και 800 δασκάλους. Αντίστοιχα, το 1913 από τα 726 σχολεία τα 211 λειτουργούσαν στη νότιο Αλβανία λίγο πριν την ίδρυση του αλβανικού κράτους (1920) λειτουργούσαν 300-360 ελληνικά σχολεία, με 20.000 μαθητές και 500 δασκάλους. Αναλυτικότερα για τα εκπαιδευτικά δεδομένα στις αρχές του 20ού αιώνα, Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.184-185, 206-207.

⁵⁹ Συγκεκριμένα αναφέρει τα εξής: «Η εκπαίδευσις είναι ελευθέρα. Εις τα σχολεία των ορθοδόξων κοινοτήτων η εκπαίδευσις γίνεται ελληνιστί. Εις τας τρεις τάξεις του Δημοτικού μετά της ελληνικής θα διδάσκαται και η αλβανική. Αλλά η θρησκευτική διδασκαλία γίνεται αποκλειστικώς εις την ελληνικήν», ό.π., Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σ.187.

μειονοτήτων στη δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση⁶⁰. Το Υπουργείο Εξωτερικών της Αλβανίας δήλωσε προς την Κοινωνία των Εθνών στις 22 Αυγούστου του 1922 ότι η εφαρμογή των υποχρεώσεών της αφορούσε και την ελληνόφωνη ορθόδοξη μειονότητα 16.000 μελών της νότιας Αλβανίας, όπου το αλβανικό κράτος συντηρούσε με δικά του έξοδα 36 ελληνόγλωσσα μειονοτικά σχολεία με 2.614 μαθητές⁶¹. Είναι γνωστό, όμως, ότι τη διοικητική διαχείριση των σχολείων ασκούσαν οι ελληνικές κοινότητες και τη δαπάνη λειτουργίας τους επωμιζόταν το ελληνικό κράτος.

Η αλβανική κυβέρνηση επέτρεψε τη λειτουργία ελληνικών σχολείων μόνο στις περιοχές όπου είχε αναγνωριστεί επίσημα η παρουσία ελληνικών πληθυσμών και απαγόρευσε τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στις αλβανόφωνες ή στις μικτές περιοχές και τα αστικά κέντρα. Πρόβαλε επίσης προσκόμματα σε κάθε αίτημα για ίδρυση νέου ελληνικού σχολείου. Τα ελληνικά σχολεία που βρισκόνταν σε μη μειονοτικές περιοχές δεν λειτούργησαν και μετατράπηκαν σε αλβανικά σχολεία⁶². Περιορισμοί επιβλήθηκαν και στην εσωτερική λειτουργία των ελληνικών σχολείων, ιδιαίτερα στο θέμα του διορισμού των δασκάλων και της διδασκαλίας των μαθημάτων της ελληνικής γλώσσας. Οι δάσκαλοι των ελληνικών σχολείων διοριζόνταν με έγκριση του αλβανικού Υπουργείου Παιδείας. Προϋπόθεση για το διορισμό τους αποτελούσε η γνώση της αλβανικής γλώσσας. Όσοι δάσκαλοι δεν τη γνώριζαν αντικαταστάθηκαν από αλβανόφωνους μουσουλμάνους δασκάλους. Σταδιακά περιορίστηκαν και οι ώρες διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας και αυξήθηκαν οι ώρες διδασκαλίας της αλβανικής. Με λίγα λόγια, οι όροι των διεθνών συνθηκών δεν εφαρμόστηκαν⁶³.

⁶⁰ Το Άρθρο 8 της Συνθήκης για τις μειονότητες στην Πολωνία του 1919 αποτέλεσε προηγούμενο για τα κράτη που ακολούθησαν. Το Άρθρο 5 ορίζει: Οι Αλβανοί πολίτες, οι οποίοι ανήκουν σε εθνικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές μειονότητες θα έχουν από το νόμο την ίδια μεταχείριση που θα έχουν και όσοι υπάγονται στη δικαιοδοσία της Αλβανίας. Θα έχουν το δικαίωμα να διατηρούν, να διευθύνουν, να ελέγχουν και να ιδρύουν στο μέλλον με δικά τους έξοδα, φιλανθρωπικά, θρησκευτικά και κοινωνικά ιδρύματα, σχολεία και άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπου θα μπορούν να χρησιμοποιούν ελεύθερα τη δική τους γλώσσα και θα είναι ελεύθεροι να πιστεύουν σε όποια θρησκεία θέλουν. Η αλβανική κυβέρνηση μέσα σε έξι μήνες από τη δημοσίευση της παρούσας διάταξης θα παρουσιάσει στο Συμβούλιο της Κοινωνίας των Εθνών λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με το νομικό καθεστώς των θρησκευτικών κοινοτήτων, των εκκλησιών, των μονών, των σχολείων, των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων και ενώσεων των εθνικών, θρησκευτικών, γλωσσικών μειονοτήτων. Η αλβανική κυβέρνηση θα λάβει υπόψη όλες τις συστάσεις της Κοινωνίας των Εθνών σχετικά με το θέμα αυτό.

⁶¹ Έκθεση Λ. Μπαλσιώτη: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.33.

⁶² Β. Κόντης (επιμ.), Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις. Τόμος IV, ό.π., σσ.21-22.

⁶³ Ε. Μαντά, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας στον 20ό αι., Πρόγραμμα επιμόρφωσης εκπαιδευτικών για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε παλινοσούντες μαθητές, σ.5.

Στο πλαίσιο των προσπαθειών να οικοδομηθεί ένα ενιαίο εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα το νέο Σύνταγμα της Αλβανίας του 1928 θεσμοθετεί την υποχρεωτική δημοτική εκπαίδευση και την παροχή της μόνο στα σχολεία του κράτους. Οι θρησκευτικές κοινότητες είχαν το δικαίωμα να ιδρύουν σχολεία μόνο μετά από έγκριση του Υπουργείου Παιδείας⁶⁴. Επιπλέον, απαγορεύτηκε το 1930 στις θρησκευτικές κοινότητες να δέχονται οικονομική βοήθεια από ξένα κράτη (άρθρο 21, Νόμος 9ης Ιανουαρίου 1930). Το 1932 επιβλήθηκε ποινή φυλάκισης και πρόστιμο στους γονείς που θα έστελναν τα παιδιά τους σε ξένα δημοτικά σχολεία. Οι δάσκαλοι των ελληνικών σχολείων υποχρεώθηκαν να υποβληθούν σε εξετάσεις για την πιστοποίηση της αλβανομάθειας και όσοι αποτύγχαναν σ' αυτές δεν είχαν δικαίωμα να διδάξουν στα σχολεία των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων. Παράλληλα, το αλβανικό Υπουργείο Παιδείας απαγόρευσε το 1933 τη λειτουργία όλων των ιδιωτικών σχολείων στην αλβανική επικράτεια, συμπεριλαμβανομένων και των κοινοτικών (της ελληνορθόδοξης, καθολικής, σουνιτικής και μπεκτασικής κοινότητας) εφαρμόζοντας τα άρθρα 206/207 του αναθεωρημένου Συντάγματος του 1928. Αποτέλεσμα της παραπάνω πολιτικής ήταν να κλείσουν τότε 10 ελληνικά σχολεία που λειτουργούσαν με 11 δασκάλους.

Ασφαλώς, τα μέτρα αυτά παραβίαζαν τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει η αλβανική κυβέρνηση απέναντι στην Κ.Τ.Ε.⁶⁵ και προκάλεσαν τη διαμαρτυρία της ελληνικής μειονότητας και του ελληνικού κράτους. Οι ελληνικές θέσεις δικαιώθηκαν στο Διαρκές Δικαστήριο Διεθνούς Δικαίου της Χάγης, όπου είχε παραπέμψει το θέμα η Κ.Τ.Ε.⁶⁶ Η Αλβανία υποχρεώθηκε να υποβάλει προς την Κ.Τ.Ε. ένα σχέδιο λειτουργίας των ελληνικών σχολείων, με 13 άρθρα, που κατοχύρωναν το δικαίωμα εκλογής των δασκάλων από τη μειονότητα και την ελευθερία ιδρύσεως ιδιωτικών σχολείων σύμφωνα με εγκεκριμένο κανονισμό από το αλβανικό Υπουργείο Παιδείας. Τη σχετική αίτηση για την ίδρυση ελληνικού σχολείου έπρεπε να υποβάλει η δημογεροντία της κοινότητας προς το αρμόδιο Υπουργείο το οποίο τελικά ενέκρινε το διορισμό των δασκάλων. Οι υποψήφιοι δάσκαλοι όφειλαν να έχουν: α) αλβανική υπηκοότητα, β) συμπληρωμένο το 21ό έτος ηλικίας, γ) γνώση ανάγνωσης και γραφής της αλβανικής γλώσσας, δ) καθαρό ποινικό μητρώο, ε) δίπλωμα Διδασκαλείου, στ) στρατιωτική θητεία στην Αλβανία, ζ) καμιά ανάμειξη σε αντιαλβανικές οργανώσεις, και μισθοδότηση αποκλειστικά από την κοινότητα. Ο ίδιος νόμος όριζε τα σχολικά δελτία, την ηλικία υποχρεωτικής φοίτησης, το σύστημα αξιολόγησης των μαθητών, τη δομή του εκπαιδευτικού συστήματος και το περιεχόμενο του προγράμματος μαθημάτων που έπρεπε να ευθυγραμμίζονται με το αλβανικό εκπαιδευτικό σύστημα.

⁶⁴ Β. Κόντης, *Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου*, ό.π., σσ.29-34.

⁶⁵ Β. Κόντης, *Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις*. Τόμος IV, ό.π., σ.30.

⁶⁶ Permanent Court of International Justice, *Minority Schools in Albania*, Advisory Opinion of 6 April 1935, Series A/B, No. 64, σ.20.

Το σύνολο της διδασκείας ύλης σε όλες τις τάξεις διδασκόταν αποκλειστικά στη μητρική γλώσσα, το ίδιο ίσχυε και για τα σχολικά βιβλία και τα βοηθήματα. Σε περίπτωση αδυναμίας της μειονότητας να συντηρήσει σχολεία, την ευθύνη αναλάμβανε το κράτος το οποίο θα εφαρμόζε το αναλυτικό πρόγραμμα στη γλώσσα της μειονότητας. Τέλος, το αλβανικό Υπουργείο Παιδείας είχε το δικαίωμα να επιβάλει ως υποχρεωτική τη διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας και στα σχολεία της μειονότητας.

Όπου, λοιπόν, η μειονότητα αποτελούσε πλειοψηφία, η περιοχή χαρακτηριζόταν ως μειονοτική και τα σχολεία λειτουργούσαν ως μειονοτικά ελληνόφωνα. Πολλά από αυτά τα σχολεία μετατράπηκαν σε δημόσια και όσα δε συγκέντρωναν τον ελάχιστο αριθμό μαθητών έκλεισαν. Σύμφωνα με στοιχεία της αλβανικής κυβέρνησης εκείνη την εποχή λειτουργούσαν τα παρακάτω ελληνόφωνα σχολεία⁶⁷:

Σχολικό έτος	Κρατικά σχολεία	Ιδιωτικά σχολεία	Σύνολο σχολείων	Δάσκαλοι δημόσ. Σχολ.	Δάσκαλοι ιδιωτ.σχολ.	Σύνολο δασκάλων
1926	21	30	51	24	48	72
1927	20	33	53	23	50	73
1928	25	31	56	26	49	75
1929	23	29	52	29	52	81
1930	20	28	48	26	35	61
1931	29	28	57	32	47	79
1932	27	22	49	27	55	82
1933	40	10	50	53	11	64
1934	45	-	45	70	-	70

Αντίθετα, σύμφωνα με στοιχεία της ελληνικής κυβέρνησης, η αριθμητική δύναμη των μειονοτικών σχολείων και δασκάλων υπολογίζεται ως εξής:

Σχολικό έτος	Αριθμός σχολείων	Αριθμός δασκάλων
1926	78	113
1927	68	102
1928	66	95
1929	60	85
1930	63	83
1931	64	82
1932	43	50
1933	10	11

⁶⁷ Οι πίνακες ελληνικών σχολείων, δασκάλων και μαθητών από την αδημοσίευτη Έκθεση των: Λ. Μπαλτσιώτη, Τ. Τέλογλου, Κ. Τσιτσελίκη, Δ. Χριστόπουλο, Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Αθήνα/Θεσσαλονίκη 2001, σ.45, υπό έκδοση στο συλλογικό έργο: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Κ. Τσιτσελίκης, Δ. Χριστόπουλος (επιμ.), εκδ. Κριτική /ΚΕΜΟ, Αθήνα 2003.

Από τους παραπάνω πίνακες γίνεται φανερό ότι η ελληνική πλευρά θεωρούσε ως μειονοτικά σχολεία μόνο τα κοινοτικά (ιδιωτικά σχολεία) και δεν συνυπολόγιζε τα δημόσια μειονοτικά σχολεία.

Με το ξέσπασμα του Β' Παγκοσμίου πολέμου και την ιταλική και γερμανική κατοχή της Αλβανίας διακόπηκε η λειτουργία 74 ελληνικών σχολείων, με 5.254 μαθητές και 141 εκπαιδευτικούς⁶⁸.

Β. Περίοδος του Ψυχρού πολέμου (1945-1991). Μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου, η εκπαιδευτική πολιτική που εφάρμοσε ο Εμβέρ Χότζα στόχευε στην άμβλυνση των εθνικών διαφορών του πληθυσμού της Αλβανίας και την ένταξή του στις νέες σοσιαλιστικές δομές. Ανεξάρτητα από τις δηλώσεις του αλβανού ηγέτη για τα προνόμια της ελληνικής μειονότητας, τα μέτρα που εφάρμοσε οδήγησαν στη σταδιακή συρρίκνωση της ελληνικής εκπαίδευσης⁶⁹. Στην κατεύθυνση αυτή οδήγησε κυρίως το καθεστώς των «μειονοτικών ζωνών», με βάση το οποίο μόνο σε 101 χωριά παραχωρήθηκε το δικαίωμα να έχουν ελληνικά σχολεία. Η εκπαιδευτική πολιτική της Αλβανίας την περίοδο του κομμουνιστικού καθεστώτος διακρίνεται από τους προηγούμενους ερευνητές (Θ. Βερέμη, Κ. Τσιτσελίκη) σε 4 φάσεις:

- Α) 1944-1952: Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση με κεντρικό στόχο τη μείωση του αναλφαριθμητισμού. Κατοχύρωση της ελεύθερης χρήσης της μητρικής γλώσσας στις μειονότητες (άρθρο 39 του Συντάγματος του 1945) και της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα μειονοτικά σχολεία (νόμος της 17.8.1946).
- Β) 1952-1960: Περίοδος αλβανο-σοβιετικής προσέγγισης. Η διδασκαλία των ελληνόγλωσσων μαθημάτων μειώνεται. Η ελληνική γλώσσα διδάσκεται ως γλωσσικό μάθημα.
- Γ) 1960-1978: Περίοδος αλβανο-κινεζικής συνεργασίας. Η ελληνόφωνη εκπαίδευση περιορίζεται σε μεταφράσεις κειμένων. Το Σύνταγμα του 1977 κατοχυρώνει τη χρήση της μητρικής γλώσσας και τη διδασκαλία της στο σχολείο (άρθρο 42).
- Δ) 1978-1990: Λήξη της αλβανο-κινεζικής συνεργασίας. Βελτίωση των ελληνόφωνων σχολικών βιβλίων. Θάνατος Εμβέρ Χότζα 1985⁷⁰.

Ας δούμε αναλυτικότερα όσα εφαρμόστηκαν στον εκπαιδευτικό τομέα κατά τη διάρκεια των παραπάνω περιόδων.

⁶⁸ Στο ίδιο, σ.45 και έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.38.

⁶⁹ Στ. Ντάγιος, Η ελληνική γλωσσική παιδεία και ο πολιτισμός της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού, (Διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη, 1995, σσ.33-46. Ελ. Μαντά, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας τον 20ό αι., ό.π., σ.6.

⁷⁰ Έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.38.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσης της κομμουνιστικής διακυβέρνησης της Αλβανίας τα ελληνικά σχολεία ευθυγραμμίστηκαν με τις αρχές του μαρξισμού-λενινισμού, όπως άλλωστε και το αλβανικό εκπαιδευτικό σύστημα. Η ελληνική γλώσσα διδασκόταν μόνο στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, ενώ η αλβανική διδασκόταν ως ξένη γλώσσα. Από την πέμπτη ως την όγδοη τάξη διδασκόταν περισσότερο η αλβανική γλώσσα, αντίστοιχα η ελληνική γλώσσα απουσίαζε από το πρόγραμμα μαθημάτων του Λυκείου και του Πανεπιστημίου⁷¹.

Το αλβανικό κράτος επέτρεψε την ελληνική γλωσσική διδασκαλία μόνο σε 101 ελληνόφωνα μειονοτικά χωριά και την απαγόρευσε στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως π.χ. το Αργυρόκαστρο, οι Αγ. Σαράντα, το Δέλβινο, η Χειμάρα, τα Τίρανα, το Ελμπασάν και το Φιέρι, όπου υπήρχαν πολλοί Έλληνες της εσωτερικής διασποράς. Κατά συνέπεια, η εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα διατηρήθηκε, όπου υπήρχε συμπαγής ελληνόφωνος πληθυσμός (στα χωριά των νομών Αργυροκάστρου και Αγ. Σαράντα). Την «ελεύθερη χρήση της γλώσσας» στο σχολείο προέβλεπε το άρθρο 35 του Συντάγματος 11/1/1945). Ως τον Απρίλιο του 1945 στην ελληνόφωνη περιφέρεια λειτουργούσαν 20 δημοτικά σχολεία τα οποία ως το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους αυξήθηκαν σε 75, με 96 εκπαιδευτικούς και 3.500 μαθητές. Τον επόμενο χρόνο, το νομοσχέδιο που ψηφίστηκε στη Λαϊκή Βουλή (17/8/1946) για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση αναγνώριζε το δικαίωμα της μόρφωσης των μειονοτήτων στη μητρική γλώσσα. Πιο συγκεκριμένα, στην υποχρεωτική βασική εκπαίδευση (τάξεις 1 – 8) όλα τα μαθήματα θα διδάσκονταν στη νέα ελληνική γλώσσα. Στο πλαίσιο των προσαπειών δημιουργίας ενός νέου δυναμικού εκπαιδευτικών με πίστη στην πατρίδα και τις αξίες του σοσιαλισμού, το αλβανικό κράτος ίδρυσε το 1946 στο Αργυρόκαστρο ένα ειδικό Εκπαιδευτήριο για τους μειονοτικούς δασκάλους⁷². Την εποχή αυτή, η αριθμητική δύναμη της ελληνικής εκπαίδευσης εκφράζεται με τους εξής αριθμούς: το 1947 λειτουργούσαν 82 ελληνικά σχολεία, με 5.150 μαθητές και 102 εκπαιδευτικούς, το 1961 όλα τα ελληνόφωνα χωριά της νότιας Αλβανίας είχαν αποκτήσει δικό τους δημοτικό σχολείο (103 σχολεία), τέλος το 1975 ο αριθμός των σχολείων (δημοτικών και οκτατάξιων) ανήλθε σε 108, με 7.718 μαθητές και 230 δασκάλους⁷³.

⁷¹ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σ.198.

⁷² Το 1945 μετά από αίτηση ομάδας νέων από τη Βάνιστα προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης Μανώλη Οικονόμου λειτούργησε στο Αργυρόκαστρο ελληνική Μέση Παιδαγωγική Σχολή (Λύκειο), στην οποία φοιτούσαν ελληνόφωνοι εκπαιδευτικοί των μειονοτικών δημοτικών σχολείων. Παρά τα προβλήματα της σχολής (περιοδική λειτουργία, αυτοδίδακτοι δάσκαλοι) το συγκεκριμένο Λύκειο αποτέλεσε τη μόνη πηγή που παρασκεύαζε εκπαιδευτικούς και συνέβαλε αποφασιστικά στη διατήρηση της ελληνικής γλώσσας στην Αλβανία.

⁷³ Αδημοσίευτη έκθεση Α. Μπαλτσιώτη, Κ. Τσιτσελίκη: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, 2001, ό.π., σ.46.

Σχετικά με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ως το 1950 όλα τα μαθήματα (16 συνολικά) διδάσκονταν στην ελληνική γλώσσα, με παράλληλη διδασκαλία και της αλβανικής γλώσσας, ως γλωσσικού μαθήματος. Δηλαδή, το 83,5% των μαθημάτων διδασκόταν στη μητρική γλώσσα και το 16,5% στην αλβανική. Μετά το 1952 με διάταγμα της αλβανικής Βουλής ανατράπηκε αυτή η αναλογία σε βάρος της ελληνικής γλωσσικής διδασκαλίας. Η ελληνική γλώσσα αντιμετωπίστηκε ως απλό γλωσσικό μάθημα, διδασκόταν δηλαδή ως ξένη γλώσσα στην 4η ως την 8η τάξη. Όλα τα άλλα μαθήματα διδάσκονταν στην αλβανική γλώσσα. Μόνο για τις πρώτες τέσσερις τάξεις (1-4) ίσχυε το προηγούμενο καθεστώς. Από το 1952, λοιπόν, καταργείται ουσιαστικά η ελληνική εκπαίδευση στις περιοχές της ελληνικής μειονότητας. Η διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας χώλαινε και εξαιτίας του ακατάριστου διδακτικού προσωπικού και των ακατάλληλων διδακτικών βιβλίων. Η δυνατότητα εκμάθησης και χρήσης της ελληνικής γλώσσας περιορίστηκε μετά τη νομοθετική κατάργηση της θρησκείας το 1967.

Για λόγους προβολής καλής θέλησης η αλβανική κυβέρνηση ίδρυσε το 1971 στο Αργυροκάστρο την Παιδαγωγική Ακαδημία για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Από τα τέλη της δεκαετίας του '70 λειτούργησε εδώ και έδρα Νεοελληνικών Σπουδών, όπου ουσιαστικά δε διδάχθηκε κανένα μάθημα στην ελληνική γλώσσα. Μετά από δέκα χρόνια, το 1981, λειτούργησε ειδικό Παράρτημα εκπαίδευσης δασκάλων για τον προκαταρτικό κύκλο (δημοτικό).

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε ότι ως το τέλος της κομμουνιστικής διακυβέρνησης της Αλβανίας (1991) η ελληνική εκπαίδευση παρέχονταν μόνο στα νηπιαγωγεία και στα οκτάχρονα σχολεία των μειονοτικών χωριών των περιοχών Αγίων Σαράντα, Δέλβινου και Αργυροκάστρου. Η διδασκαλία στις τέσσερις πρώτες τάξεις της βασικής εκπαίδευσης γινόταν στα ελληνικά από ένα δάσκαλο και η αλβανική γλώσσα διδασκόταν ως ξένη γλώσσα μία ώρα την ημέρα. Στις υπόλοιπες τάξεις του οκτατάξιου σχολείου, όπου οι δάσκαλοι ήταν περισσότεροι, η διδασκαλία γινόταν στα αλβανικά και η ελληνική γλώσσα διδασκόταν τέσσερις ώρες την εβδομάδα. Η μετάβαση από την τέταρτη στην πέμπτη τάξη ήταν ομαλή, παρά την αλλαγή της γλώσσας διδασκαλίας, δεδομένου ότι οι δάσκαλοι ήταν Έλληνες. Στη μέση τετρατάξια σχολή η διδασκαλία γινόταν στα αλβανικά. Εξαιρέση αποτελούσε η Παιδαγωγική Ακαδημία Αργυροκάστρου που προετοίμαζε δασκάλους για τα μειονοτικά σχολεία⁷⁴. Ως προς το αναλυτικό πρόγραμμα μαθημάτων θα πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν υπήρχαν ειδικά προγράμματα για τους ελληνόφωνους μαθητές. Και για την εισαγωγή στα Πανεπιστήμια ίσχυαν

⁷⁴ Βλ. Helsinki Watch, Ντοκουμέντο 3, Εκπαίδευση της μειονότητας, εφημ. Ελευθεροτυπία, 7-9-1994 και, έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σσ.40-41.

ίδιοι κανόνες για τους Έλληνες και τους Αλβανούς μαθητές. Βασικός προσανατολισμός της εκπαιδευτικής πολιτικής του καθεστώτος ήταν να προετοιμάσει πολίτες που θα συμμετείχαν στην «κοινωνική ζωή και τη σοσιαλιστική παραγωγή». Ο προσανατολισμός αυτός προσέδωσε στην εκπαίδευση στρατευμένο χαρακτήρα⁷⁵.

3. Τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας (1952-1978)

Στη μεταπολεμική περίοδο (1944-1952) οι Έλληνες εκπαιδευτικοί της Αλβανίας χρησιμοποιούσαν τις ελληνικές σχολικές εκδόσεις του 1930 και του 1940, λόγω έλλειψης διδακτικών βιβλίων στην Αλβανία⁷⁶. Στα κείμενα αυτά υπήρχαν αναφορές στο ελληνικό έθνος, τη δημοτική παράδοση, την αρχαία ελληνική γραμματεία και την αρχαία και σύγχρονη ελληνική ιστορία⁷⁷. Με το διάταγμα του 1952 έπαψε να διδάσκεται η ελληνική γλώσσα στο δεύτερο τετραετή κύκλο της δχρονης εκπαίδευσης, τα μαθήματα του κύκλου αυτού διδάσκονταν μόνο στην αλβανική και οι αναφορές στην ελληνική ιστορία ήταν ελάχιστες. Παρέμεναν, ωστόσο, κείμενα νεοελλήνων συγγραφέων, όπως π.χ. των Κ. Παλαμά, Ι. Βηλαρά, Δ. Σολωμού, Λ. Μαβίλη, Κ. Βάρναλη κ.ά.⁷⁸.

Την περίοδο της αλβανο-σοβιετικής συνεργασίας, στα σχολικά βιβλία του 1956-57 προβάλλονταν οι αρχές του σοσιαλισμού και του αλβανικού εθνικισμού. Δεν έλειπαν εντελώς τα λογοτεχνικά ελληνικά κείμενα. Η ελληνική γλώσσα διδασκόταν ικανοποιητικά⁷⁹ παρόλο που η διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας ήταν υποτυπώδης και οι ιστορικές πληροφορίες διάσπαρτες στη Νεοελληνική Γραμματική⁸⁰. Με λίγα λόγια, τα εγχειρίδια της δεκαετίας του '50 πληροφορούσαν τους μαθητές για την ελληνική τους καταγωγή και καλλιεργούσαν συναισθηματικούς δεσμούς με την Ελλάδα⁸¹.

Το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων αναθεωρείται ριζικά το 1960, μετά τη ρήξη των σχέσεων της Αλβανίας με τη Σοβιετική Ένωση, την ένταξή της στην κινεζική

⁷⁵ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σ.198.

⁷⁶ Βλ. την πρώτη εμπειριστατωμένη έρευνα των σχολικών βιβλίων της Αλβανίας, Κωφός Ε., Τα σχολικά εγχειρίδια της Ελληνικής Μειονότητας της Βορείου Ηπείρου την εποχή του Ενβέρ Χότζα, Εκδ. Ελληνικής Επιτροπής Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Αθήνα 1994, σσ.5-6.

⁷⁷ Στ. Γ. Ντάγιος, Η ελληνική γλωσσική παιδεία, ό.π., σσ.53-54.

⁷⁸ Στ. Γ. Ντάγιος, Η ελληνική γλωσσική παιδεία, ό.π., σσ.54-55.

⁷⁹ Συγκεκριμένα, ο Κωφός μελέτησε τρία βιβλία αυτής της περιόδου: α) τη Νεοελληνική Γραμματική για τα εφτατάξια σχολεία, Τίρανα 1957, β) τη Γραμματική της ελληνικής γλώσσας για τη δεύτερη τάξη των Δημοτικών σχολείων, Αργυρόκαστρο 1957, γ) την Ανθολογία για την έκτη τάξη των επτατάξιων σχολείων, Αργυρόκαστρο 1956.

⁸⁰ Σ'αυτή αναφέρεται π.χ. το εξής: «Εμείς συνεννοούμαστε μεταξύ μας με την Ελληνική γλώσσα. Η Ελληνική γλώσσα μιλιέται εδώ και τρεις χιλιάδες χρόνια ... (σ.3) μαθαίνοντας καλά τη μητρική γλώσσα είμαστε σε θέση να μάθουμε ευκολότερα και τις ξένες γλώσσες και ιδιαίτερα την αλβανική », ό.π., Νεοελληνική Γραμματική για τα εφτατάξια σχολεία, Τίρανα 1957, σ.4.

⁸¹ Ε. Κωφός, Τα σχολικά εγχειρίδια της Ελληνικής Μειονότητας της Βορείου Ηπείρου, ό.π., σ.6.

ζώνη επιρροής και την όξυνση των σχέσεων με την Ελλάδα. Τότε επιχειρήθηκε η καθολική κάθαρση της διδασκαλίας ύλης από αναφορές και κείμενα Ελλήνων συγγραφέων. Έμφαση δινόταν στην οικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας και στην εξύμνηση του καθεστώτος του Ε. Χότζα⁸². Εκείνη την εποχή πολλά αλβανικά σχολικά εγχειρίδια μεταφράστηκαν στα ελληνικά⁸³.

Με τη βαθμιαία αποδέσμευση της Αλβανίας από την Κίνα, την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα και την επανασύνδεση των διπλωματικών σχέσεων ανάμεσα στα Τίρανα και την Αθήνα η εκπαιδευτική πολιτική του κομμουνιστικού καθεστώτος θα επαναπροσδιοριστεί απέναντι στην ελληνική μειονότητα. Συγκεκριμένα, την περίοδο 1973-75 το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων διαπερνά ο εθνικοαπελευθερωτικός και αντιφασιστικός αγώνας του 1941-44 και η αφοσίωση προς τον αρχηγό Ενβέρ Χότζα⁸⁴. Οι ιστορικές σχέσεις Αλβανών – Ελλήνων παρουσιάζονται βελτιωμένες σε σχέση με την προγενέστερη περίοδο. Δεν υπάρχουν αρνητικές αναφορές, δεν κατονομάζονται οι γείτονες – εχθροί της Αλβανίας. Καλλιεργείται η πίστη προς το Κόμμα και τον αρχηγό Ενβέρ, το χρέος για την προάσπιση του απαραβίαστου των συνόρων, επικρίνεται η θρησκευτική λατρεία, εξυμνείται η ισότητα αγοριών και κοριτσιών, καλλιεργείται η αγάπη προς την οικογένεια και ο σεβασμός προς τους γονείς⁸⁵. Προβάλλεται ο αγώνας των παρτιζάνων εναντίον των Ιταλών, Γερμανών και Αλβανών φασιστών. Ανάλογα υπογραμμίζεται και η συμβολή των Ελλήνων της Αλβανίας στον αντιφασιστικό αγώνα⁸⁶. Παράλληλα, καλλιεργείται στους μαθητές η πεποίθηση ότι η μειονότητα ήταν αυτοφυής και αυθύπαρκτη. Προβάλλονται επίσης τα αυτόχθονα λαϊκά στοιχεία της σύγχρονης ζωής της μειονότητας και αποσιωπώνται τα στοιχεία της παράδοσης που συνδέονται με τον ελληνισμό⁸⁷. Οι γενικές αυτές κατευθύνσεις της εκπαίδευσης ήταν κοινές για Αλβανούς και Έλληνες και στόχευαν στη δημιουργία του νέου ανθρώπου και στην εδραίωση της νέας σοσιαλιστικής κοινωνίας⁸⁸.

⁸² Στ. Γ. Ντάγιος, *Η ελληνική γλωσσική παιδεία*, ό.π., σσ.56-59.

⁸³ Ε. Κωφός, *Τα σχολικά εγχειρίδια της Ελληνικής Μειονότητας της Βορείου Ηπείρου*, ό.π., σσ.10-11.

⁸⁴ Ο Ε. Κωφός μελέτησε τις εξής κατηγορίες βιβλίων που διδάσκονταν στα μειονοτικά σχολεία της Β. Ηπείρου κατά την περίοδο 1973-75: α) τα βιβλία γενικής μάθησης, και β) τα σχολικά εγχειρίδια της ελληνικής γλώσσας, όπως η Γραμματική και τα Λογοτεχνικά Αναγνώσματα.

⁸⁵ Ε. Κωφός, *Τα σχολικά εγχειρίδια της Ελληνικής Μειονότητας της Βορείου Ηπείρου*, ό.π., σσ.14-15.

⁸⁶ Στο ίδιο, σσ.12-13.

⁸⁷ Ε. Κωφός, *Τα σχολικά εγχειρίδια της Ελληνικής Μειονότητας της Βορείου Ηπείρου*, ό.π., σσ.23-26.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ.25. Πρβλ. και Αθ. Πασχάλης, *Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας (1945-1994)*. Γλωσσική και ιδεολογική προσέγγιση, Gutenberg, Αθήνα, 1998.

Κατά την περίοδο της φιλελευθεροποίησης που άρχισε μετά την αιφνιδιαστική κατάρρευση της κινεζο – αλβανικής φιλίας (1978), η αλβανική κυβέρνηση επέτρεψε την εισαγωγή σχολικών βιβλίων από την Ελλάδα. Η επιλογή των λογοτεχνικών κειμένων έγινε με βάση σοβαρότερες επιστημονικές αρχές και μεγαλύτερη ποικιλία νεοελλήνων συγγραφέων, όπως π.χ. Ν. Καζαντζάκη, Ελύτη, Γ. Σεφέρη, Γ. Ρίτσο, Τ. Λειβαδίτη κ.ά. Τα σχολικά εγχειρίδια βελτιώθηκαν και από γλωσσική άποψη. Οι γραμματικές της νεοελληνικής γλώσσας όλων των τάξεων βασίζονταν στη Νεοελληνική Γραμματική του Μ. Τριανταφυλλίδη, με παραδείγματα από την ίδια γραμματική⁸⁹. Ωστόσο, έλειπε η ενότητα και η ομοιογένεια στους γραμματικούς τύπους και την ερμηνεία τους. Από την ανάλυση των συγκεκριμένων εγχειριδίων ο Ε. Κωφός καταλήγει στο συμπέρασμα ότι κίνδυνος γλωσσικής αφομοίωσης της ελληνικής μειονότητας δεν υπήρχε στο παλαιό καθεστώς της Αλβανίας. Εξαιτίας των πολλών μεθοδολογικών ανεπαρειών τους, τα σχολικά εγχειρίδια δεν καλλιέργησαν την αγάπη των εκπαιδευτικών και των μαθητών για τη μητρική γλώσσα⁹⁰.

⁸⁹ Στ. Γ. Ντάγιος, *Η ελληνική γλωσσική παιδεία*, ό.π., σσ.59-61.

⁹⁰ Ε. Κωφός, *Τα σχολικά εγχειρίδια*, ό.π., σ.30, Στ. Γ.Ντάγιος, *Η ελληνική γλωσσική παιδεία*, ό.π., σ.70.

Μέρος Γ'

Μεταψυχροπολεμική Περίοδος (1991-2001)

1. Εκκλησία

Με την έναρξη της δεκαετίας του 1990, ο μεταβατικός συνταγματικός νόμος 7491 ανέτρεπε την αθεϊστική φιλοσοφία του Συντάγματος και ευνόησε τη διαδικασία ανασυγκρότησης της αυτοκέφαλης ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας. Σ' αυτό συνέβαλε και η άρση της απαγόρευσης της θρησκείας στην Αλβανία. Υπό την αιγίδα του οικουμενικού Πατριαρχείου ανασυγκροτήθηκε η ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας. Τον Ιανουάριο του 1991 ορίστηκε πατριαρχικός Έξαρχος στην Αλβανία ο Μητροπολίτης Ανδρούσης Αναστάσιος Γιαννουλάτος, καθηγητής της Θεολογικής σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, επιστήμονας με ιεραποστολική δράση στην Αφρική. Η εκλογή του ήταν αποτέλεσμα της εκτίμησης του Πατριάρχη και της Ιεράς Συνόδου προς το πρόσωπό του⁹¹. Η αποδοχή του αρχιεπισκόπου Αναστασίου ως ποιμενάρχη της ορθοδόξου αλβανικής Εκκλησίας ήταν γενική.

Αμέσως μετά την εκλογή της νέας αλβανικής κυβέρνησης (1991) η Εκκλησία της Αλβανίας ανέλαβε πρωτοβουλίες σχετικά με το εκκλησιαστικό ζήτημα. Ο Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος συγκάλεσε Γενική Συνέλευση στα Τίρανα, η οποία εξέλεξε για ένα χρόνο Αρχιερατικούς Επιτρόπους και Γενικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο 9 μελών. Ανάμεσα στις υποχρεώσεις του Έξαρχου και των εκλεγέντων οργάνων ήταν: η περίθαλψη των υπερήλικων κληρικών, ο εκκλησιαστικός εθισμός του ορθοδόξου ποιμνίου, η αξιοποίηση της εκκλησιαστικής και μοναστηριακής περιουσίας, η ίδρυση Ιερατικής σχολής στο Δυρράχιο και η εξυπηρέτηση των πνευματικών αναγκών των ορθοδόξων ανεξάρτητα από τη φυλετική ή γλωσσική προέλευση.

Στη συνέχεια, τριμελής αντιπροσωπεία του οικουμενικού θρόνου αποτελούμενη από τους μητροπολίτες Πέργης Ευάγγελο και Φιλαδελφείας Μελίτωνα, καθώς και τον Αλβανό πρωτοπρεσβύτερο Ηλία Κάτρε επισκέφθηκε τα Τίρανα και είχε συναντήσεις με αξιωματούχους της νέας κυβέρνησης. Η αλβανική κυβέρνηση αρνήθηκε την αποδοχή των άλλων μελών της Ιεραρχίας (των μητροπολιτών Αργυροκάστρου, Βερατίου και Κόνιτσας), με το επιχείρημα ότι ήταν Έλληνες υπήκοοι. Έτσι, εξηγείται η απουσία Συνόδου στην Εκκλησία της Αλβανίας⁹².

Ένα χρόνο μετά την ενθρόνισή του τα αποτελέσματα της δράσης της ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας καταγράφονται ως εξής: ανασυγκρότηση της Εκκλησίας και ανοικοδόμηση των ναών που είχαν καταστραφεί, ίδρυση Θεολογικής σχολής στο Δυρράχιο με 80 σπουδαστές, ενθρόνιση του Αρχιεπισκόπου με έγκριση του Προέδρου

⁹¹ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.167-168.

⁹² Ι. Μ. Κονιδάρης, Το εκκλησιαστικό ζήτημα της Αλβανίας, άρθρο στην εφημερίδα Βήμα, 12-10-1997.

Σαλί Μπερίσα, οργάνωση της Διακονίας Αγάπης και ίδρυση κηροπλαστείου στο Βεράτι, έκδοση εφημερίδας με τον τίτλο «Νγκιάλλια», δηλ. ανάσταση, δημιουργία αλβανικού Κλήρου, αποκατάσταση του διεθνούς κύρους της Εκκλησίας και ανάπτυξη σχέσεων με το οικουμενικό Πατριαρχείο, το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών και τη Διάσκεψη Ευρωπαϊκών Εκκλησιών, συγκρότηση Εκκλησιαστικών Συμβουλίων της Αρχιεπισκοπής και των Μητροπόλεων, σύγκληση Γενικής Κληρικολαϊκής Συνέλευσης τον Αύγουστο του 1991 και του Γενικού Εκκλησιαστικού Συμβουλίου, τέλος, οργάνωση Τεχνικής Υπηρεσίας στην Αρχιεπισκοπή⁹³. Η προώθηση των παραπάνω θεμάτων απαιτούσε την εξεύρεση οικονομικών πόρων.

Η συνταγματική κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας ενίσχυσε τη στροφή της νεολαίας προς το χριστιανισμό⁹⁴. Αλλ' όμως, η αποδοχή της ορθοδοξίας εξακολουθούσε να σημαίνει για την αλβανική κυβέρνηση την καλλιέργεια ελληνικής συνείδησης. Αυτός είναι ο λόγος που η πολιτική ηγεσία της Αλβανίας απέλασε τον Αρχιμανδρίτη Χρυσόστομο στις 25 Ιουνίου 1993, μετά την προσχώρηση στην ορθοδοξία μουσουλμάνων της νότιας Αλβανίας. Το γεγονός αυτό όξυνε τις σχέσεις Αθηνών και Τιράνων και προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις της ελληνικής μειονότητας στο Αργυροκάστρο και τη Δερβιτζάνη. Τότε απελάθηκαν χιλιάδες Αλβανοί λαθρομετανάστες από την Ελλάδα⁹⁴. Μ' αυτήν την αφορμή ο Έλληνας Πρωθυπουργός έθεσε τους εξής όρους: την επιστροφή του Αρχιμανδρίτη στην ενορία Αργυροκάστρου, την απόδοση της εκκλησιαστικής περιουσίας που είχε κατασχεήσει το κομμουνιστικό καθεστώς, την ελεύθερη άσκηση της θρησκευτικής πίστης και τη χρήση της ελληνικής γλώσσας. Στην κρίσιμη φάση ο Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος με αλληπάλληλες εκκλήσεις για νηφάλιο διάλογο συνέβαλε στην εκτόνωση της κρίσης. Μετά τις επαφές που είχε με τον Πρόεδρο Σαλί Μπερίσα και τον Πρωθυπουργό Κ. Μητσοτάκη οι δύο πλευρές κατέληξαν σε συνεννόηση.

Σημαντική ήταν και η συμπαράσταση της Διάσκεψης των Ευρωπαϊκών Εκκλησιών που αποφάσισε να γίνουν σεβαστοί οι όροι και οι συμφωνίες για τα θρησκευτικά δικαιώματα. Και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με ψήφισμά του κάλεσε την Ελλάδα και την Αλβανία να συνεργαστούν για την ειρήνη στην περιοχή των Βαλκανίων και να τηρήσουν τις δεσμεύσεις που προέκυψαν από τα κείμενα της ΔΑΣΕ σχετικά με την κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας διεθνώς⁹⁶.

⁹³ Niels Kadritzke, *Ungleiche Nachbarn. Entwicklung und Perspektiven der griechisch-albanischen Beziehungen jenseits der "Nordepirus" Frage*, Südosteuropa Mitteilungen 1998/Nr. 3-38 Jahrgang, Vierteljahresschrift der Südosteuropa-Gesellschaft, σ.244.

⁹⁴ Αναστάσιος Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας, *Η Ορθοδοξία στην Αλβανία σήμερα*, στην Επετηρίδα Αμυντικής και Εξωτερικής Πολιτικής 1994, Η Ελλάδα και ο κόσμος 1993-1994, Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, 1994, σσ.111-112.

⁹⁵ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, *Ο Ελληνισμός της Αλβανίας*, ό.π., σσ.168-170

⁹⁶ Στο ίδιο, σσ.171-175.

Λίγο αργότερα, η Διεθνής Ομοσπονδία του Ελσίνκι για τα ανθρώπινα δικαιώματα έστειλε πολυμελή αντιπροσωπεία στην Αλβανία για να εξετάσει τα προβλήματα που επιβίωναν από τις αυθαιρεσίες του αλβανικού καθεστώτος. Στην έκθεση του Ελληνικού Παρατηρητηρίου του Ελσίνκι καταγράφονται τα προβλήματα της Αυτοκέφαλής Ορθόδοξης Εκκλησίας της Αλβανίας και ιεραρχούνται ως εξής:

- α) Επιστροφή της μοναστηριακής περιουσίας για την εξασφάλιση της οικονομικής ανεξαρτησίας της Εκκλησίας. Οι αλβανικές αρχές είχαν επιστρέψει μόνο τις εκκλησίες των μοναστηριών Αρντενίτσα, Αγίου Γεωργίου Τσούκας, Αγίου Ιωάννη Βλαδίμηρου Ελμπασάν κ.τ.λ., όχι όμως τα κτίσματα και τη γη τους. Το μοναστήρι της Αρντενίτσας π.χ. λειτουργεί ως εστιατόριο, μπαρ και ταβέρνα.
- β) Επιστροφή των χρημάτων, των αρχείων και των εικόνων που κατασχέθηκαν το 1967.
- γ) Συγκρότηση της Ιεραρχίας και λειτουργία του Συνοδικού συστήματος της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας που προσέκρουε στις διατάξεις των καταστατικών νόμων του 1929 και 1950 σύμφωνα με τους οποίους οι λειτουργοί της ορθόδοξης αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Αλβανίας έπρεπε να είναι αλβανικής υπηκοότητας.
- δ) Έλευση στην Αλβανία δεκάδων θρησκευτικών ομάδων (γύρω στις 70), ακραίων προτεσταντικών, ευαγγελικών ομάδων από τις Η.Π.Α. και τις σκανδιναβικές χώρες, μάρτυρες του Ιεχωβά, Μπαχά κ.ά. Πολλά ισλαμικά κράτη επίσης εκδήλωσαν ενδιαφέρον να στηρίξουν πολιτικά και οικονομικά τους μουσουλμάνους της Αλβανίας (Σαουδική Αραβία, Λιβύη κ.ά.) να ανεγείρουν όλα τα τεμνήη στις αλβανικές πόλεις και τα χωριά, σχέδιο που ήδη αρχίζει να πραγματοποιείται.
- ε) Τα Μ.Μ.Ε. της Αλβανίας συχνά επιτίθενται κατά της Εκκλησίας και του Αρχιεπισκόπου, ενώ η αλβανική κυβέρνηση εμποδίζει με διάφορους τρόπους το χτίσιμο νέων εκκλησιών. Εξάλλου, η θεία λειτουργία γίνεται στη γλώσσα που προτιμά το εκκλησίασμα⁹⁷. Παρά τις θρησκευτικές διαφοροποιήσεις την ειρηνική συνύπαρξη των θρησκευτικών κοινοτήτων της Αλβανίας⁹⁸ προώθησαν οι προσπάθειες για τη συνταγματική κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θρησκευτικών ελευθεριών, όπως καθορίστηκαν με τις διεθνείς συνθήκες και τα κείμενα της ΔΑΣΕ⁹⁹.

Σύμφωνα με τελευταίες εξελίξεις, το νέο νομοσχέδιο που ετοιμάζεται για τις θρησκευτικές κοινότητες της Αλβανίας κατοχυρώνει από τη μια πλευρά την ανεξαρτησία της Εκκλησίας από το κράτος, αναγνωρίζει τη θρησκευτική ελευθερία και την αρμονική σχέση των θρησκευτικών κοινοτήτων, και από την άλλη, περιορίζει τις θρησκευτικές πεποιθήσεις για λόγους δημόσιας ασφάλειας και προστασίας των ανθρωπίνων

⁹⁷ Εφ. Ελευθεροτυπία: Από την "έκθεση της Helsinki Watch", Ντοκουμέντο 3ο, Αθήνα 5-9-1997.

⁹⁸ Αναστάσιος Αρχιεπίσκοπος Τιράνων και πάσης Αλβανίας, Η Ορθόδοξια στην Αλβανία σήμερα, ό.π., σ.113.

⁹⁹ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.175-177.

δικαιωμάτων, και επιπλέον θεσμοθετεί την απόκτηση της αλβανικής υπηκοότητας με τη γέννηση για τους Αρχηγούς των τριών βασικών θρησκευτικών κοινοτήτων, διάταξη που προκάλεσε τις αντιδράσεις των ορθοδόξων καθώς έθιγε το πρόσωπο του αρχηγού της ορθόδοξης Εκκλησίας Αναστασίου, ο οποίος είναι ελληνικής καταγωγής και Αρχιεπίσκοπος Ελλήνων ορθοδόξων υπηκόων (και όχι Αλβανών)¹⁰⁰. Οι ορθόδοξοι χριστιανοί της Αλβανίας ανεξάρτητα από την καταγωγή τους είναι συσπειρωμένοι γύρω από τον Αρχιεπίσκοπο και το εκλεγμένο Γενικό Εκκλησιαστικό Συμβούλιο.

2. Ελληνική Εκπαίδευση (1991-2001)

Μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Αλβανία το 1991 δρομολογήθηκαν οι διαδικασίες εκδημοκρατισμού και σύγκλισης της Αλβανίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το νέο νομικό καθεστώς για τη μειονοτική εκπαίδευση στην Αλβανία διαμορφώνεται στη διάρκεια της μεταβατικής δεκαετίας 1991-2001. Η νέα αλβανική κυβέρνηση πρότεινε αρχικά ένα προσχέδιο νόμου για την αναδιοργάνωση του παλαιού καθεστώτος της μειονοτικής εκπαίδευσης, που δεν κατατέθηκε επίσημα στη Βουλή. Πρόκειται για τη γνωστή Οδηγία 17 / 21.9.1991. Σύμφωνα με το κείμενο αυτό, αναγνωρίζεται ως γλώσσα διδασκαλίας στα μειονοτικά σχολεία η ελληνική, η διδασκαλία της οποίας επεκτείνεται σ' όλες τις τάξεις της οκτάχρονης εκπαίδευσης και σ' όλα τα μαθήματα που προέβλεπε το πρόγραμμα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Και στα κρατικά νηπιαγωγεία καθιερώνεται η χρήση της μητρικής γλώσσας των νηπίων. Παράλληλα, στην οκτάχρονη εκπαίδευση διδάσκεται υποχρεωτικά και η αλβανική γλώσσα, με βάση τα εγκεκριμένα αναλυτικά προγράμματα του κράτους. Στο άρθρο 3 της ίδιας Οδηγίας, για πρώτη φορά αναφέρονται οι «μειονοτικές ζώνες» για να προσδιορίσουν γεωγραφικά τα επτά νέα σχολεία που θα ιδρύονταν στην πόλη του Αργυροκάστρου και των Αγ. Σαράντα.

Αναμφίβολα, το συγκεκριμένο προσχέδιο νόμου κατοχύρωνε τη μητρική γλώσσα της μειονότητας στην προσχολική και την υποχρεωτική οκτάχρονη εκπαίδευση, άφηνε ωστόσο άλυτα πολλά άλλα προβλήματα, όπως ήταν: ο αυθαίρετος χαρακτηρισμός των μειονοτικών ζωνών, ο αποκλεισμός της μητρικής γλώσσας από τα σχολεία της μέσης και της ανώτερης εκπαίδευσης και η απουσία της ελληνικής ιστορίας και του ελληνικού πολιτισμού από το πρόγραμμα. Μετά τις αντιδράσεις που προκάλεσε η συγκεκριμένη Οδηγία στους κύκλους της μειονότητας, ο Πρόεδρος Μπερίσα υποσχέθηκε να προωθήσει τα εξής αιτήματα: την ίδρυση Τμήματος Ελληνικών στο Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου, τη λειτουργία ελληνικού σχολείου στο Αργυροκάστρο και τη λειτουργία ελληνικών σχολείων στοιχειώδους και μέσης εκπαίδευσης σε περιοχές με σημαντικό αριθμό Ελλήνων. Σε επίσκεψή του στο Αργυροκάστρο απέφυγε, ωστόσο,

¹⁰⁰ Στο ίδιο, σσ.167-168.

να απαντήσει στο πάγιο αίτημα της μειονότητας σχετικά με τη λειτουργία ελληνικών σχολείων, όπου υπήρχαν Έλληνες¹⁰¹.

Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι το συγκεκριμένο προσχέδιο νόμου αποτελούσε καινοτομία για το σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα της Αλβανίας, καθώς επιχειρούσε την εναρμόνιση με τα σύγχρονα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα. Ωστόσο, σε περιοχές εκτός των «μειονοτικών ζωνών» δεν ήταν εφικτή η ίδρυση ελληνικού σχολείου χωρίς την προηγούμενη έγκριση από τις αλβανικές αρχές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περιοχή της Πρεμετής, όπου μόνο δύο χωριά αναγνωρίζονται ως μειονοτικά και έχουν το δικαίωμα ίδρυσης ελληνικού σχολείου, η Βλαχού και η Βλαβίτσα. Επίσης, η Χειμάρα με ειδικό καθεστώς αυτονομίας, αντιμετώπισε πολλά προβλήματα από τις αλβανικές αρχές σχετικά με την ίδρυση ελληνικού σχολείου. Στην πόλη αυτή δε λειτουργεί πια κανένα ελληνικό σχολείο, καθώς η περιοχή από το 1947 εξαιρέθηκε από τη «μειονοτική ζώνη», διότι, όπως αναφέρεται, οι κάτοικοι δεν είχαν συμμετάσχει στο δημοψήφισμα της τότε κυβέρνησης της Αλβανίας¹⁰². Για να αποκτήσουν ελληνικό σχολείο έπρεπε να δηλώσουν ότι έχουν ελληνική εθνικότητα. Οι ίδιοι δεν επιθυμούν να αποκαλούνται Έλληνες ή Αλβανοί, καθώς έχουν αναπτύξει μια ιδιαίτερη ταυτότητα. Στους *Αγ. Σαράντα*, όπου το ελληνικό στοιχείο ανέρχεται σε ποσοστό 39,4% και το ορθόδοξο χριστιανικό στοιχείο σε 62,8%, οι αλβανικές αρχές έχουν επιτρέψει τη λειτουργία ελληνικών σχολείων στα περισσότερα ελληνικά χωριά (τον Ιανουάριο του 1990 λειτούργησαν ελληνικά σχολεία σε 55 χωριά). Αλλά η πόλη των *Αγ. Σαράντα* είχε αυθαίρετα χάσει το δικαίωμα λειτουργίας ελληνικού σχολείου, με το επιχείρημα ότι το ελληνικό στοιχείο μειοψηφούσε στην πόλη αυτή.¹⁰³ Υστερα από επίμονες προσπάθειες του Νομαρχιακού Συμβουλίου, του μόνου αρμόδιου οργάνου για

¹⁰¹ Στο ίδιο, σσ.203-205.

¹⁰² Για την κατάσταση των ελληνικών σχολείων στις παραπάνω περιοχές, στο ίδιο, σσ.213-218. Επίσης, την Έκθεση του Ελληνικού Παρατηρητηρίου του Ελσίνκι, Greek Helsinki Monitor, Greeks in Albania and Albanians in Greece, Report, September 1994, σ.13. Πρβλ. και Μαθ. Κοππά, *Οι μειονότητες στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια*, Νέα Σύνορα Λιβάνη, Αθήνα 1997, σ.95.

¹⁰³ Η περιοχή Άγιοι Σαράντα περιλαμβάνει 64 χωριά, από αυτά τα 35 κατοικούνται από την ελληνική μειονότητα. Το 50-70% του πληθυσμού σχεδόν από όλα τα χωριά μετοίκησε στην Ελλάδα. Η περιοχή του Δέλβινου έχει 37 χωριά από τα οποία τα 18 κατοικούνται από την ελληνική μειονότητα (15.000 μελών) και 4 έχουν ανάμεικτο πληθυσμό, αλβανικό και ελληνικό. Περισσότερο από τα 2/3 του ελληνικού πληθυσμού μετανάστευσε στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Στην περιοχή του Αργυρόκαστρου, 34 χωριά κατοικούνται αποκλειστικά από την ελληνική μειονότητα: η περιοχή της Δρόπολης και Πόστεμ με 16 χωριά και 8.100 κατοίκους και η περιοχή της Δρόπολης και Σίπερμ με 18 χωριά και 8.400 κατοίκους, βλ. Council of Europe, Report Submitted by Albania to the Framework Convention for the Protection of National Minorities, σ.11. Έκθεση Λ. Μπαλσιώτη, *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα*, ό.π., σ.26.

τη λειτουργία ενός σχολείου σύμφωνα με τη νομοθεσία, και με πρωτοβουλία του εκλεγμένου έλληνα Νομάρχη κ. Βασίλη Τσάκο, συνεχίστηκε η λειτουργία του ελληνικού σχολείου. Με παρόμοιο τρόπο λειτούργησαν και τα σχολεία του Ξαμιλίου, του Αργυροκάστρου και του Δέλβινου κατά το σχολικό έτος 1993-1994. Ο ελιγμός αυτός προβλημάτισε τις επίσημες αλβανικές αρχές και με απόφαση του Προέδρου της Δημοκρατίας διέταξαν τη διακοπή της λειτουργίας των σχολείων αυτών, απόφαση που επιβλήθηκε με αστυνομικά μέτρα. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την έντονη αντίδραση της μειονότητας και την προειδοποιητική αποχή των δασκάλων των ελληνικών σχολείων από το διδακτικό τους έργο. Εξάλλου, ο νόμος για την ιδιωτική εκπαίδευση είχε τυπική ισχύ, καθώς το πρώτο ιδιωτικό εκπαιδευτικό ίδρυμα που ιδρύθηκε στην Αλβανία τότε ήταν το τουρκικό κολέγιο στα Τίρανα, που ερμηνεύτηκε ως προσπάθεια της Τουρκίας να αναμειχθεί στις βαλκανικές υποθέσεις. Η κρατική πρόθεση ιδιωτικοποίησης της μέσης και της ανώτερης εκπαίδευσης ήταν προφανής¹⁰⁴.

Το Μάρτιο του 1993 η αλβανική κυβέρνηση υιοθετεί το Νόμο για «τα βασικά δικαιώματα και τις ελευθερίες του ανθρώπου», που είχε συνταγματική ισχύ. Παρά το γεγονός ότι το άρθρο 26 αναφέρει: «τα άτομα που ανήκουν στις μειονότητες δικαιούνται να διδάσκουν και να διδάσκονται στη μητρική τους γλώσσα», τα μέτρα που εφαρμόστηκαν με το διάταγμα της 13ης Σεπτεμβρίου 1993 προκάλεσαν νέο κύμα εξόδου μαθητών και εκπαιδευτικών προς την Ελλάδα και μεγάλη αντίδραση της μειονότητας¹⁰⁵. Τα εκπαιδευτικά αιτήματα που υπέβαλε τότε η Ομόνοια προς την αλβανική κυβέρνηση αναφέρονταν στα εξής: διδασκαλία της μητρικής γλώσσας σε όλα τα επίπεδα και τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, όπου το ελληνικό στοιχείο αποτελούσε πλειοψηφία ή σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού, λειτουργία ιδιωτικών σχολείων και φροντιστηρίων στην ελληνική γλώσσα, χρήση σχολικών βιβλίων αντίστοιχων με αυτά της Ελλάδας, διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας και του πολιτισμού¹⁰⁶. Αλλά όμως, η ελληνοαλβανική κρίση που

¹⁰⁴ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.203-205.

¹⁰⁵ Ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας κ. Μητσotάκης σε συνέντευξη τύπου στις 14 Ιουλίου του 1993 έκανε δηλώσεις σχετικά με την εκπαίδευση των Ελλήνων στην Αλβανία και απαιτήσε «τα ίδια δικαιώματα για την ελληνική κοινότητα που ζούσε στην Αλβανία με εκείνα που ζητούσε η αλβανική κυβέρνηση για τις αλβανικές κοινότητες στην πρώην Γιουγκοσλαβία». Οι δηλώσεις αυτές επικρίθηκαν από τα κόμματα της αντιπολίτευσης με το επιχείρημα ότι τις θέσεις της χώρας μας για την ελληνική μειονότητα της Αλβανίας προσδιόριζαν οι αλβανικές θέσεις για το Κόσσοβο. Ο πρόεδρος Μπερίσα απέκρουσε τότε τους ελληνικούς όρους ως μη αποδεκτούς, γιατί συνιστούσαν παρέμβαση στα εσωτερικά της Αλβανίας. Ισχυρίστηκε ότι η Αλβανία εγγύσταν απόλυτα όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας που αναφέρονταν στο χάρτη της Κοπεγχάγης και ότι η χώρα του θα είναι πρόθυμη να επαναλάβει το διάλογο με την Ελλάδα για την εκτόνωση της κατάστασης, στο ίδιο, σ.205.

¹⁰⁶ Για τις θέσεις της Ομόνοιας στο εκπαιδευτικό ζήτημα, Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.224-225.

ξέσπασε με την απέλαση του αρχιμανδρίτη Μανδώνη από την Αλβανία και τις απελάσεις 30.000 Αλβανών από την Ελλάδα το καλοκαίρι του 1993 οδήγησε στην έκδοση της Οδηγίας 19 της 14. 9.1993 με την οποία ανακλήθηκαν οι περισσότερες θεσμοθετημένες μεταρρυθμίσεις του 1991¹⁰⁷, επανήλθαν όλα τα μέτρα που ίσχυαν κατά την περίοδο του κομμουνιστικού καθεστώτος και περιορίστηκε η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας μόνο στις τέσσερις πρώτες τάξεις των οκτατάξιων σχολείων. Η ελληνική γλώσσα χαρακτηρίστηκε πάλι ως ξένη γλώσσα. Πολλά σχολεία που είχαν ανοίξει το 1991 έκλεισαν. Το Υπουργείο Παιδείας ήταν αρμόδιο για την έγκριση αδειών και την ίδρυση μειονοτικών σχολείων (με την πρωθυπουργική απόφαση 500 της 25.10.1993).

Η αλβανική κυβέρνηση, μετά από πιέσεις του ύπατου αρμοστή της ΔΑΣΕ Μαξ Βαν ντερ Στούλ, υποχρεώθηκε να επιβάλει ορισμένες βελτιώσεις με την απόφαση υπ' αριθμ. 396/22-8-1994 «Για την οκταετή εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα των μειονοτήτων». Στη βάση αυτής της απόφασης το Υπουργείο Παιδείας εξέδωσε την εγκύκλιο αρ. 14/3-9-1994¹⁰⁸ με την οποία επανέφερε τη διδασκαλία όλων των μαθημάτων στην ελληνική γλώσσα στη μέση εκπαίδευση (5-8η τάξη), εκτός από τα φυσικομαθηματικά, την ιστορία και τη γεωγραφία της Αλβανίας. Επίσης, για όσους μαθητές κατοικούσαν σε μικτές πόλεις που δεν είχαν ελληνικά σχολεία, προέβλεπε να μεταφέρονται καθημερινά δωρεάν με λεωφορείο στα ελληνικά σχολεία της περιοχής. Τέλος, δεν απέκλειε τη δυνατότητα διδασκαλίας της ελληνικής ως ξένης γλώσσας, όταν η ζήτηση των μαθητών κρινόταν επαρκής. Την εποχή αυτή τα ελληνόγλωσσα σχολικά εγχειρίδια εξακολουθούσαν να είναι πιστή μετάφραση των επίσημων αλβανικών σχολικών βιβλίων¹⁰⁹. Ως θετική ρύθμιση θεωρείται η καθιέρωση της ελληνόφωνης εκπαίδευσης στις τάξεις 5-8, ενώ αξιολογείται αρνητικά ο περιοριστικός όρος των 30 μαθητών για τη λειτουργία νέου σχολείου και η υποβολή αίτησης των γονέων έξι μήνες πριν την έναρξη του σχολικού έτους. Οι όροι αυτοί ευνοούσαν ουσιαστικά το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων¹¹⁰. Εξάλλου, η αρχή του ελάχιστου αριθμού μαθητών δεν ήταν δυνατό να τηρηθεί στα μειονοτικά σχολεία, λόγω

¹⁰⁷ Helsinki Watch, Ντοκουμέντο 3, Εκπαίδευση της μειονότητας, εφ. Ελευθεροτυπία, 7-9-1994.

¹⁰⁸ Στ. Γ. Ντάγιος, Η ελληνική γλωσσική παιδεία, ό.π., σ.105.

¹⁰⁹ Το νομικό πλαίσιο για τη μειονοτική εκπαίδευση βασίζεται στην απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου αρ. 369/22.8.1994 «Για την οκταετή εκπαίδευση των μελών της μειονότητας στη μητρική τους γλώσσα» και το Νόμο αρ. 7952/21.6.1995 που προβλέπει τη δυνατότητα ίδρυσης ιδιωτικών σχολείων. Συνοδεύεται και από άλλες νομικές πράξεις, όπως τις αποφάσεις του Συμβουλίου των Υπουργών για την Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση της Εθνικής Μειονότητας στη Μητρική Γλώσσα και την Έναρξη της Διδασκαλίας της Ελληνικής Γλώσσας σε μερικά Γυμνάσια, Council of Europe, Report Submitted by Albania, to the Framework Convention for the Protection of National Minorities, σσ.44, 96-100. Helsinki Watch, Ντοκουμέντο 3, Εκπαίδευση της μειονότητας, εφ. Ελευθεροτυπία, 7-9-1994.

¹¹⁰ Ε. Μαντά, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας τον 20ό αι., ό.π., σ.11.

της μικτής σύνθεσης των μαθητών και των συνενώσεων των τάξεων στην εφαρμογή του ελληνόγλωσσου προγράμματος για τους μειονοτικούς μαθητές και του «αλβανικού» προγράμματος για τους αλβανούς μαθητές, όταν το επέβαλε η σύνθεση του μαθητικού πληθυσμού κάθε τάξης του 1ου, 2ου, 3ου κύκλου της εκπαίδευσης.

Το θέμα της μειονοτικής εκπαίδευσης επανέθεσε το Μάρτιο του 1995 ο τότε υπουργός εξωτερικών της Ελλάδας κ. Κάρολος Παπούλιας στη διάρκεια της επίσκεψής του στα Τίρανα. Από κοινού αποφασίστηκε η σύσταση ελληνοαλβανικής επιτροπής η οποία θα κατέγραφε τους Έλληνες μαθητές των μειονοτικών σχολείων, απόφαση που υποδήλωνε την πρόθεση της αλβανικής πλευράς να διατηρήσει ως προϋπόθεση για το άνοιγμα νέων σχολείων την ύπαρξη κατώτατου αριθμού μαθητών¹¹¹.

Οι παραπάνω δυσκολίες ώθησαν το ελληνικό στοιχείο να αναλάβει πρωτοβουλίες για την επίλυση του δύσκαμπτου νομικά προβλήματος της ίδρυσης νέων μειονοτικών σχολείων και φροντιστηρίων ελληνικής γλώσσας καθώς και την αντιμετώπιση του αναλφαριθμητισμού και της άγνοιας της ελληνικής γλώσσας στη νέα γενιά. Ήδη το 1993 λειτούργησαν 32 φροντιστήρια με 860 μαθητές και 37 δασκάλους. Τα επόμενα χρόνια υποβαθμίστηκε η λειτουργία τους, καθώς οι περισσότεροι γονείς είχαν εγγράψει τα παιδιά τους σε ελληνικά σχολεία: 20.000 μαθητές από τη νότια Αλβανία φοιτούσαν σε σχολεία της Ελλάδας το 1995¹¹². Πολλά φροντιστήρια δεν είχαν νομιμοποιηθεί από το κράτος, δεν είχαν κανονισμό λειτουργίας, ούτε καθορισμένα δικαιώματα και υποχρεώσεις των εκπαιδευτικών. Το βασικότερο όμως πρόβλημά τους ήταν η έλλειψη πόρων¹¹³. Καλύτερη αντιμετώπιση είχαν τα αιτήματα που αφορούσαν στη σωστή αναλογία των μαθημάτων διδασκαλίας στη νέα ελληνική και αλβανική γλώσσα, μολονότι εξαιρούνταν η διδασκαλία της ιστορίας και της γεωγραφίας της Ελλάδας ως ειδικών μαθημάτων. Με τις Αποφάσεις του Υπουργικού Συμβουλίου 502/5.8.1996 και 548/26.8.1996, η μειονοτική εκπαίδευση επεκτάθηκε και στα σχολεία του β' κύκλου (στις τάξεις 5-8) και αυξήθηκαν οι ώρες διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας από δύο ώρες την εβδομάδα σε τέσσερις ώρες στα μειονοτικά Λύκεια (τάξη 9-10)¹¹⁴. Ταυτόχρονα καθιερώθηκε η διδασκαλία των φυσικομαθηματικών μαθημάτων στα αλβανικά. Η διεξαγωγή των απολυτηρίων εξετάσεων προβλεπόταν στην αλβανική γλώσσα, παρά το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος της διδακτέας ύλης διδασκόταν στα ελληνικά. Οι Έλληνες εκπαιδευτικοί διέβλεπαν στο μέτρο αυτό

¹¹¹ Ε. Μαντά, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας τον 20ό αι., ό.π., σ.12.

¹¹² Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: Ήπειρος 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού, ό.π., σσ.408.

¹¹³ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, Ο Ελληνισμός της Αλβανίας, ό.π., σσ.222-224.

¹¹⁴ Έκθεση Α. Μπαλτσιώτη: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.43.

την πρόθεση αλβανοποίησης του ελληνικού σχολείου. Ουσιαστικά, το κείμενο της υπουργικής απόφασης απέβλεπε στη δημιουργία εντυπώσεων ότι εφαρμόζονταν οι αρχές της χάρτας του Ελσίνκι και οι αποφάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης, όπως και άλλων διεθνών οργανισμών που αναφέρονταν στις «περιφερειακές γλώσσες ή τις γλώσσες των μειονοτήτων».

Η ελληνική μειονότητα μέσω των οργανώσεών της αντέδρασε. Με υπόμνημά της προς τον Πρωθυπουργό της Αλβανίας και προς το Υπουργείο Παιδείας διαμαρτυρήθηκε ότι η συγκεκριμένη απόφαση «δημιουργούσε προϋποθέσεις για διακρίσεις μεταξύ των υπηκόων αλβανικής και ελληνικής καταγωγής στον κοινό χώρο διαβίωσής τους» και ότι «ρύθμιζε, όσα δεν επιτρέπονταν»¹¹⁵. Παρά τις διαμαρτυρίες, η χρήση του όρου «προαιρετική εκπαίδευση» σήμαινε τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας στις «μειονοτικές ζώνες». Ταυτόχρονα, απαγορεύτηκε και η εισαγωγή ελληνικών σχολικών εγχειριδίων από την Ελλάδα. Το ελληνικό κράτος, όμως, εξακολούθησε την αποστολή σχολικών βιβλίων, εποπτικών μέσων και άλλων σχολικών εξοπλισμών για τον εκσυγχρονισμό της ελληνόγλωσσης εκπαίδευσης στην Αλβανία¹¹⁶.

Η εκπαίδευση στη μειονοτική γλώσσα θα θεσμοθετηθεί οριστικά με το άρθρο 20 του Συντάγματος του 1998, που όμως δεν φαίνεται να δεσμεύει την Αλβανία στην παροχή δημόσιας μειονοτικής εκπαίδευσης. Σήμερα, η εποπτεία των μειονοτικών σχολείων ανήκει στις νομαρχίες με προοπτική να περάσουν μαζί με τα δημόσια σχολεία στη διοικητική αρμοδιότητα των περιφερειών Αυλώνας, Αργυροκάστρου και Κορυτσάς¹¹⁷.

Τελικά, στις 4.10.1998 υπογράφηκε διμερής συμφωνία –στο πλαίσιο των προγραμματικών διατάξεων του Συμφώνου του 1996– που προέβλεπε την ελληνοαλβανική συνεργασία σε θέματα: αναβάθμισης των σπουδών της ελληνικής γλώσσας στο

¹¹⁵ Στ. Γ. Ντάγιος, *Η ελληνική γλωσσική παιδεία*, ό.π., σ.1 07.

¹¹⁶ Το Πανεπιστήμιο Αθηνών εξέδωσε ένα εγχειρίδιο δασκάλου για την ελληνική ως δεύτερη γλώσσα, καθώς και ένα ελληνορωσικό λεξιλόγιο για τους ελληνοποντίους, που μεταφράζεται και στην ελληνοαλβανική για τους μαθητές των φροντιστηρίων. Μία ένδειξη της εφαρμογής του μορφωτικού πρωτοκόλλου των δύο χωρών αποτελεί η λειτουργία τμήματος Νεοελληνικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Αργυροκάστρου. Στο τρίτο και τέταρτο έτος της Φιλοσοφικής Σχολής υπάρχει επίσης η δυνατότητα επιλογής της ελληνικής γλώσσας. Το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στο πλαίσιο των διμερών συμφωνιών είχε αναλάβει την ίδρυση και λειτουργία Τμήματος Αλβανικών Σπουδών, τις ανταλλαγές με το Πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου και την υλικοτεχνική στήριξή του, Helsinki Watch, Ντοκουμέντο 3, Εκπαίδευση της μειονότητας, εφημ. Ελευθεροτυπία, 7-9-1994.

¹¹⁷ Έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη: *Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα*, ό.π., σ.43.

Πανεπιστήμιο Τιράνων και Αργυροκάστρου και της αλβανικής γλώσσας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων και Αθηνών, δημιουργίας αναγκαίων συνθηκών για τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας στους μαθητές της ελληνικής μειονότητας και αντίστοιχα, της αλβανικής γλώσσας στους Αλβανούς μετανάστες στην Ελλάδα, και εισαγωγής της ελληνικής γλώσσας ως προαιρετικού μαθήματος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η Ελλάδα δεσμεύτηκε να αναλάβει την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και τη βελτίωση των σχολικών εγχειριδίων. Η τελευταία ελληνοαλβανική συμφωνία που υπογράφηκε στις 4.11.1999, αλλά δεν έχει θεσμοθετηθεί ακόμα, έθεσε θεωρητικά τις βάσεις για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας στα δημόσια αλβανικά σχολεία.

Σήμερα, οι μαθητές που προέρχονται από την ελληνική μειονότητα φοιτούν είτε σε κοινά αλβανικά σχολεία (συνήθως σε περιοχές εκτός μειονοτικών ζωνών) ή σε δημόσια ελληνόφωνα μειονοτικά σχολεία (εντός των μειονοτικών ζωνών) ή ακόμα και σε ιδιωτικά σχολεία. Υπάρχουν επίσης ορισμένα σχολεία όπου συνυπάρχουν τάξεις μειονοτικών μαθητών για το ελληνόφωνο πρόγραμμα και τάξεις για το αλβανόφωνο πρόγραμμα (στις μειονοτικές ζώνες)¹¹⁸. Τα δημόσια μειονοτικά σχολεία λειτουργούν μόνο στις μειονοτικές ζώνες, στους νομούς Αργυροκάστρου, Αγ. Σαράντα, Δέλβινου και Πρεμετής, όπου αναγνωρίζονται 99 χωριά ως μειονοτικά. Έτσι, λοιπόν, τα 108 μειονοτικά σχολεία με 700 εκπαιδευτικούς που λειτουργούσαν στα τέλη της δεκαετίας του 1980 μειώθηκαν το 1993 σε 81, με 4.545 μαθητές, και το 1994 σε 86 σχολεία. Σύμφωνα με τελευταία στοιχεία μιας έρευνας του 2001, που προέρχονται από το Ελληνικό Προξενείο Αργυροκάστρου, τα ελληνικά μειονοτικά σχολεία κατανέμονται κατά περιοχές με την εξής αναλογία:

Νομός Αργυροκάστρου: 33 δημοτικά και δευτεροβάθμια και 4 λύκεια (Συμπεριλαμβάνεται η Παιδαγωγική Ακαδημία και Εκκλησιαστικό Λύκειο).

¹¹⁸ Το αλβανικό σχολείο χωρίζεται σε τρεις κύκλους. Την πρωτοβάθμια οκτατάξια εκπαίδευση (η οποία μπορεί να χωριστεί στις τάξεις 1-4 και 5-8) και τη δευτεροβάθμια (τάξεις 9-12). Στο ελληνικό μειονοτικό σχολείο η χρήση της ελληνικής αντιμετωπίζεται διττά: ως γλωσσικό μάθημα ή ως γλώσσα διδασκαλίας ορισμένων μαθημάτων. Ειδικότερα, στις τάξεις 1-4 (α' κύκλος) όλα τα μαθήματα διδάσκονται στα ελληνικά, με παράλληλη διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας. Στις τάξεις 5-8 (β' κύκλος) το 60% των μαθημάτων του προγράμματος διδάσκεται στα ελληνικά (ελληνική ιστορία, ελληνική λογοτεχνία, γεωγραφία, ωδική, γυμναστική, βιολογία, σπουδή περιβάλλοντος) ενώ το υπόλοιπο 40% στα αλβανικά (μαθηματικά, φυσική, χημεία και αλβανική ιστορία και αγωγή του πολίτη). Στις τάξεις 9-12 (γ' κύκλος) τα μαθήματα γίνονται στα αλβανικά, με διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας στην 9η και 10η τάξη, 2 ή 4 ώρες την εβδομάδα. Η αλβανική διδάσκεται ως γλωσσικό μάθημα ή ως γλώσσα διδασκαλίας ορισμένων μαθημάτων, ανάλογα με την τάξη, έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη, Τ. Τέλογλου, Κ. Τσιτσελίκη, Δ. Χριστόπουλου: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.39.

Νομός Δέλβινου: 13 δημοτικά και δευτεροβάθμια σχολεία

Νομός Αγ. Σαράντα: 21 δημοτικά και δευτεροβάθμια σχολεία και 3 λύκεια.

Στο ίδιο διάστημα (1991-2001) το σύνολο των μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια μειονοτική εκπαίδευση, παρουσιάζει μείωση της τάξης του 10%, χωρίς να συνυπολογίζονται τα νηπιαγωγεία¹¹⁹:

<i>Αριθμ. μαθητών</i>	<i>Αγυροάκαστρο</i>	<i>Δέλβινο</i>	<i>Αγ. Σαράντα</i>	<i>Σύνολο</i>
1991-1992	2.137	2.108	2.189	6.434
1999-2000	959	195	616	1.770
2000-2001	861	285	538	1.684

Ως προς τα αριθμητικά δεδομένα της προσχολικής εκπαίδευσης διαθέτουμε τα εξής στοιχεία: το 1999 λειτουργούσαν 26 νηπιαγωγεία με 413 νήπια και 31 νηπιαγωγούς, σύμφωνα με στοιχεία του αλβανικού Υπ. Παιδείας. Στους αριθμούς αυτούς δεν συμπεριλαμβάνονται τα δίγλωσσα νηπιαγωγεία που έχει ιδρύσει η Ορθόδοξη Εκκλησία στις μειονοτικές περιοχές. Ο αριθμός των νηπίων κατά περιοχές παρουσιάζεται ως εξής¹²⁰:

<i>Νηπιαγωγεία</i>	<i>Αγυροάκαστρο</i>	<i>Δέλβινο</i>	<i>Αγ. Σαράντα</i>	<i>Σύνολο</i>
1999-2000	172	?	114	268 + ?
2000-2001	?	111?	54	165 + ?

Οι ελληνόφωνοι δάσκαλοι/καθηγητές των μειονοτικών σχολείων, της Παιδαγωγικής Ακαδημίας και του Εκκλησιαστικού Λυκείου) κατανέμονται με την ακόλουθη αριθμητική δύναμη στις μειονοτικές περιοχές¹²¹:

<i>Δάσκαλοι/Καθηγ.</i>	<i>Αγυροάκαστρο</i>	<i>Δέλβινο</i>	<i>Αγ. Σαράντα</i>	<i>Σύνολο</i>
1999-2000	153	58	85	296
2000-2001	164	90	85	339

¹¹⁹ Βλ. Πίνακες, αδημοσίευτη έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη, Τ. Τέλογλου, Κ. Τσιτσελίκη, Δ. Χριστόπουλου: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, ό.π., σ.48.

¹²⁰ Στο ίδιο, σ.39.

¹²¹ Κατά το σχολικό έτος 1992-1993 το 8-τάξιο σχολείο της Τσούκας είχε 140 Έλληνες μαθητές και 68 Αλβανούς, ενώ το 1998 έχει 28 Έλληνες και 68 Αλβανούς μαθητές. Το Φοινίκι κατά το σχολικό έτος 1992-93 είχε 228 Έλληνες μαθητές και 139 Αλβανούς μαθητές, ενώ σήμερα έχει 40 Έλληνες και 78 Αλβανούς. Το Βουώνι από 130 σήμερα έχει 29 Έλληνες μαθητές. Η Δίβρη το 1992-93 είχε 155 Έλληνες μαθητές ενώ σήμερα έχει 24 μαθητές, στο ίδιο, σ.39.

Η μείωση του αριθμού των μαθητών στη δεκαετία του 1990 υπολογίζεται σε ποσοστό 76%, γεγονός που οφείλεται σε οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους¹²². Οι προσδοκίες κυρίως οικονομικής αποκατάστασης στην Ελλάδα ώθησαν πολλές οικογένειες να εγκαταλείψουν την Αλβανία, με αποτέλεσμα πολλά σχολεία των μειονοτικών χωριών να κλείσουν¹²³. Σύμφωνα με νεότερα στοιχεία της χρονιάς που πέρασε, οι σχολικές τάξεις αρχίζουν να ενισχύονται από μικρές ηλικίες μαθητών. Ωστόσο η αισθητή απουσία νέων ηλικίας 20-30 χρόνων δεν εγγυάται την ομαλή πληθυσμιακή εξέλιξη της μειονότητας. Η βιωσιμότητα της μειονότητας εξαρτάται ως ένα βαθμό και από τους έλληνες μειονοτικούς φοιτητές της Αλβανίας που πριν το 1991 φοιτούσαν σε αλβανικές πανεπιστημιακές σχολές. Σήμερα, δεν υπάρχει σχεδόν κανένας έλληνας φοιτητής σε αλβανικό πανεπιστήμιο, εκτός από τους φοιτητές που σπουδάζουν νεοελληνική φιλολογία. Η πλειοψηφία των φοιτητών της Αλβανίας σπουδάζουν στην Ελλάδα με υποτροφίες που χορηγεί το Ελληνικό Κράτος (150.000 δρχ. ανά μήνα) και λίγοι επιστρέφουν μετά το τέλος των σπουδών τους στην Αλβανία. Γι' αυτό το λόγο, μια μερίδα της ελληνικής μειονότητας θεωρεί αναποτελεσματική την παροχή υποτροφιών για σπουδές στα ελληνικά πανεπιστήμια, διότι η υποστήριξη αυτή δεν φαίνεται να βελτιώνει τη θέση των ελλήνων μειονοτικών στην αλβανική κοινωνία.

Όσον αφορά στην ιδιωτική μειονοτική εκπαίδευση, από το 1998-99 λειτουργεί ένα ιδιωτικό ελληνόφωνο σχολείο στα Τίρανα, το Αρσάκειο (ιδιοκτησίας της Φιλεκαπαιδευτικής Εταιρείας) για παιδιά εύπορων οικογενειών, όπως υποδηλώνουν τα διδάκτρα των 100 δολ. το μήνα. Εξάλλου, ελάχιστοι μαθητές του Αρσάκειου ανήκουν στην ελληνική μειονότητα. Το σχολείο αυτό απευθύνεται γενικά σε χριστιανούς μαθητές, ενώ σε μουσουλμάνους μαθητές απευθύνεται το τουρκικό ιδιωτικό Κολέγιο Τοργκούτ Οζάλ (ιδρύθηκε το 1992)¹²⁴.

Στον εκπαιδευτικό τομέα δραστηριοποιήθηκε στη δεκαετία του '90 και η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας με την ίδρυση των εξής εκπαιδευτικών ιδρυμάτων: ένα Εκκλησιαστικό Λύκειο (τάξεις 9-12) στο Αργυροκάστρο, όπου φοιτούν 120 χριστιανοί μαθητές (Αλβανοί και Έλληνες), ένα Ινστιτούτο διетуός Επαγγελματικής Κατάρτισης στα Τίρανα, για 200 σπουδαστές, ένα Οικοτροφείο Θηλέων στο Βουλιαράτι (Δρόπολη) για τις σχολ. τάξεις 9-12, με 18 μαθήτριες που προέρχονται από τα κοντινά μειονοτικά χωριά, και από το 1995 ένα ευρύ δίκτυο νηπιαγωγείων στις

¹²² Στο ίδιο, σ.38.

¹²³ Όπως στα χωριά Δούβιανη, Βραχογοραντζής, Κρουνερίου, Σχωριάδων, Χλωμού, Ανω Λοβίνας, Σελλιού, Κρα, Ανω Επισκοπής, Βραϊλατίου, Κακοδικίου, Φιτόρε, Κρόγγων, Κώσταρι. Τα μειονοτικά σχολεία στις πόλεις Άγιοι Σαράντα και Δέλβινο λειτουργούν ως ξεχωριστές τάξεις εντεταγμένες στα αλβανικά σχολεία.

¹²⁴ Έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη: Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.40.

εξής πόλεις: Τίρανα, Δυράγειο, Καβάγιε, Λούσνιε, Αυλώνα, Αργυρόκαστρο (3), Αγ. Σαράντα, Πόγραδετς, Κορυσά, Ελμπασάν. Προγραμματίζεται να ανοίξουν νέα νηπιαγωγεία στη Σκόδρα, το Φιέρ και το Μπεράτι. Συνολικά φοιτούν 700 νήπια και απασχολούνται 50 νηπιαγωγοί και βοηθοί. Στα νηπιαγωγεία χρησιμοποιείται η αλβανική γλώσσα, αντίστοιχα στις ελληνόφωνες περιοχές χρησιμοποιείται η ελληνική μαζί με την αλβανική. Σ' όλα τα νηπιαγωγεία γίνονται μαθήματα αγγλικών¹²⁵.

Τα νηπιαγωγεία χρηματοδοτούνται από κονδύλια του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών και συντηρούνται με έξοδα της Αρχιεπισκοπής. Τα βιβλία που χρησιμοποιούνται για τα νήπια και τους εκπαιδευτικούς είναι εκδόσεις της Αρχιεπισκοπής, στην αλβανική γλώσσα, ενώ για τα νηπιαγωγεία των ελληνόφωνων περιοχών τα βιβλία είναι δίγλωσσα¹²⁶.

Σήμερα, λειτουργούν επίσης 22 φροντιστήρια ελληνικής γλώσσας στην περιοχή της Κορυσάς¹²⁷, που ιδρύθηκαν από τον Πολιτιστικό Σύλλογο Αδελφότητα και με την επιχορήγηση του επιχειρηματία Πρ. Εμφιετζόγλου (που χρηματοδοτεί ανάλογες δραστηριότητες στην Ελλάδα, σε περιοχές Πομάκων της Ξάνθης και Σλαβοφώνων της Φλώρινας). Το νομικό καθεστώς των φροντιστηρίων πρόκειται σύντομα να ενταχθεί στις προδιαγραφές του αλβανικού νόμου 23/30.9.1998 «περί σωματείων». Στη μισθοδοσία των δασκάλων των φροντιστηρίων, συνδράμει επίσης το ελληνικό κράτος και η οργάνωση ΣΦΕΒΑ (κατά 50%, 25% και 25% αντίστοιχα). Και σε άλλες πόλεις και κομποπόλεις τις Νότιας Αλβανίας λειτουργούν φροντιστήρια, αλλά με πολλές ανεπάρκειες¹²⁸.

Όπως στα περισσότερα βαλκανικά κράτη έτσι και στο συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό σύστημα της Αλβανίας ισχύει το καθεστώς του κρατικού μονοπωλίου στα σχολικά εγχειρίδια. Το Υπουργείο Παιδείας και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο είναι οι αρμόδιοι φορείς για τη συγγραφή, την έκδοση και τη διανομή των σχολικών βιβλίων. Συνεπώς τα περιθώρια εξωτερικής παρέμβασης είναι μηδενικά. Εξακολουθεί να ισχύει το καθεστώς του ενός εγχειριδίου ιστορίας για κάθε τάξη. Στη διδακτέα ύλη κυριαρχεί η εθνική ιστορία της Αλβανίας από την αρχαιότητα έως σήμερα, η οποία προσεγγίζεται με τα γνωστά παραδοσιακά ιδεολογικά εργαλεία περί παλαιότητας, αυτοχθονίας και πολιτιστικής μοναδικότητας του αλβανικού λαού, της ιστορικότητας του οριοθετημένου εθνικού εδάφους, και του συνεχούς αγωνιστικού παρελθόντος για την προάσπισή του. Η ιστορική αφήγηση εξακολουθεί να είναι μονοδιάστατη και γεγονοτολογική. Δεν οργανώνεται θεματικά αλλά

¹²⁵ Στο ίδιο, σ.41.

¹²⁶ Στο ίδιο, σ.41.

¹²⁷ Λειτουργούν 12 φροντιστήρια ελληνικής γλώσσας στην Κορυσά και επίσης στο Πόγραδετς, Λεσκιβίκι, Κιαφζέζι, Ζβιρίνα, Μιλίστι, Μπομποστίτσα, Εκλησία, Ντιονίτσα.

¹²⁸ Στο ίδιο, σ.41.

διαίρεται σε ιστορικές περιόδους. Συγκεκριμένα, το πρώτο «αναθεωρημένο» αλβανικό εγχειρίδιο ιστορίας που εκδόθηκε στα Τίρανα το 1994 και επανεκδόθηκε το 1996, διακρίνει την αλβανική ιστορία σε τέσσερις περιόδους, όπως και επί κομμουνιστικού καθεστώτος:

α) την Αρχαιότητα, όπου οι Αλβανοί εμφανίζονται ως απόγονοι των Ιλλυριών, το σπουδαίο κράτος και τον πολιτισμό των οποίων κατέλυσαν οι Ρωμαίοι, οι πρόγονοι των «Ιταλών». Η αρχαία ιστορία της Ιλλυρίας εθνικοποιείται, οι ίδιοι οι συντάκτες το αιτιολογούν ως εξής: η αναθεώρηση της αρχαιότητας υπαγορεύτηκε από την ανάγκη «αντικειμενικής» γραφής» της αλβανικής ιστορίας και «απελευθέρωσής της από την πολιτικοποίηση του παλαιού καθεστώτος»¹²⁹.

β) την Τουρκοκρατία, περίοδος τουρκικής καταπίεσης για την αποτίναξη της οποίας αγωνίστηκαν σκληρά οι Αλβανοί. Ο λαϊκός και εθνικός αγωνιστής των Αλβανών Σκεντέρμπεη καλύπτει πολλά κεφάλαια.

γ) τη Νεότερη ιστορία της Αλβανίας (1878-1912) καλύπτει ο αγώνας για την Ανεξαρτησία. Εδώ ασκείται η κριτική κατά των Τούρκων και όσων γειτονικών χωρών επιβουλεύτηκαν την εδαφική ακεραιότητα της Αλβανίας.

δ) τη Σύγχρονη ιστορία, που αναφέρεται στην ίδρυση του αλβανικού κράτους και προβάλλει τους αγώνες των Αλβανών κατά των ευρωπαϊκών δυνάμεων για την απόκτηση της κρατικής ανεξαρτησίας¹³⁰. Πολύ λίγες είναι οι αναφορές στην Κίνα του Μάο και τη Σοβιετική Ένωση. Αρνητικά παρουσιάζεται τώρα το κομμουνιστικό καθεστώς και η διακυβέρνηση του Εμβέρ Χότζα. Παράλληλα, συντηρείται το σύνδρομο της «ελληνοφοβίας» και καλλιεργείται ο φόβος της αναβίωσης της ελληνικής παιδείας και της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας ως απειλές για την εθνική ανεξαρτησία της Αλβανίας. Αναφέρονται οι προσπάθειες των ελληνικών σοβινιστικών κύκλων να εκδιώξουν τους Τσάμηδες για να αποσπάσουν εδάφη της νότιας Αλβανίας. Η Ελλάδα ακόμα και σήμερα ενδιαφέρεται για την προσάρτηση αλβανικών εδαφών. Αλυτρωτικές και επεκτατικές διαθέσεις καταλογίζονται και σε άλλους γειτονικούς λαούς (Σέρβους και Μακεδόνες) κατά την παρουσίαση της ιστορίας του Κοσσόβου, που ως θέμα εισάγεται για πρώτη φορά και μάλιστα πολύ αναλυτικά στη διδακτέα ύλη. Το περιεχόμενο του συγκεκριμένου εγχειριδίου διαπερνά η ιδέα της Μεγάλης Αλβανίας και η προσωρινότητα των συνόρων της. Η ανασύνθεση της ιστορίας του Κοσσόβου επιτυγχάνεται με επαναλαμβανόμενα μοτίβα σ' όλα τα κεφάλαια αυτού του βιβλίου. Παρουσιάζεται για πρώτη φορά και

¹²⁹ Hysni Myzyri, *Historia e popullit Shqiptar per shkollat e mesme, Shtepia Botuese e librit Shkollor*, Tirane 1996, στην Εισαγωγή.

¹³⁰ Hysni Myzyri, *Historia e popullit Shqiptar per shkollat e mesme, Shtepia Botuese e librit Shkollor*, Tirane 1996. Πρβλ. Ε. Κωφός, Τα σχολικά εγχειρίδια της Ελληνικής Μειονότητας της Βορείου Ηπείρου, ό.π., σσ.13-14.

η ιστορία των Αλβανών της Διασποράς: του Μαυροβουνίου και της Μακεδονίας, στο εγχειρίδιο ιστορίας που εκδίδεται το 1998 για τη 12η τάξη (ύλη για το Πανεπιστήμιο)¹³¹. Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο δεν διαφοροποιείται ριζικά. Καλύπτει με άνισο τρόπο τα διάφορα θέματα. Παρόλο που προσεγγίζει ουδέτερα τα συγκρουσιακά θέματα, ωστόσο τα περί Κοσόβου και αλβανικής Διασποράς κεφάλαια κάθε άλλο παρά στα σύγχρονα ευρωπαϊκά αιτήματα ανταποκρίνονται. Το εγχειρίδιο αυτό αντανακλά απόλυτα την ιδεολογική σύγχυση και τις εσωτερικές αντιφάσεις της αλβανικής κοινωνικής πραγματικότητας, όπως αυτή μεταμορφώνεται στη μεταβατική δεκαετία του 1990.

Τόσο η απουσία του μαθήματος της ελληνικής ιστορίας στα μειονοτικά σχολεία όσο και το προβληματικό περιεχόμενο των «αναθεωρημένων» αλβανικών εγχειριδίων ιστορίας που διδάσκονται οι μαθητές της ελληνικής μειονότητας επιβεβαιώνουν ότι το σύνδρομο της «ελληνοφοβίας» δεν έχει εκριζωθεί, ούτε και η αντίληψη ότι η διδασκαλία της ελληνικής ιστορίας εγκυμονεί κινδύνους για την εθνική συνοχή και την εδαφική ακεραιότητα της Αλβανίας.

¹³¹ Βλ. Αλβανικό εγχειρίδιο ιστορίας για το Πανεπιστήμιο, Ιστορία του Αλβανικού λαού 3, Τίρανα 1998, το οποίο αναλύει ο Erind Pajo, *Albanian Schoolbooks in the Context of Societal Transformation: Review Notes*, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, C. Koulouri (edit.), *Clio in the Balkans The Politics of History of Education*, Thessaloniki 2002, σσ.445-461.

Αντί Επιλόγου

Προβλήματα - Προτάσεις

Στη μεταβατική δεκαετία του 1990 η επικράτηση της αναρχίας στην Αλβανία, η συνακόλουθη εγκληματική αλβανική δράση στη βόρεια Ελλάδα και η κρίση του συστήματος των Πυραμίδων επιδείνωσαν τη θέση της ελληνικής μειονότητας η οποία από τις αρχές του 1997 συντάχθηκε με το μέτωπο της αντιπολίτευσης και εναντίον της κυβέρνησης του Μπερίσα.

Τα δικαιώματα της ελληνικής μειονότητας θα απασχολήσουν σοβαρά την επικαιρότητα το 1999 μετά την ανάληψη των στρατιωτικών επιχειρήσεων από το ΝΑΤΟ εναντίον της Σερβίας και του Μαυροβουνίου για το ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου. Τη συζήτηση προκάλεσε η μεταφορά προσφύγων από το Κόσσοβο στις περιοχές των ελληνικών κοινοτήτων και η αραίωση του πληθυσμού στα ελληνόφωνα χωριά λόγω της μαζικής μετανάστευσης στην Ελλάδα για οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους¹³². Κατά τη σχολική χρονιά 1995-1996 δεκάδες ελληνικά σχολεία παρέμειναν κλειστά εξαιτίας της έλλειψης μαθητών (2.500 μαθητές έχουν απομείνει). Και ο αριθμός των δασκάλων μειώθηκε από 800 σε 250. Η μαζική φυγή του ελληνικού στοιχείου παρεμπόδιζε τη διεκδίκηση ίδρυσης νέων σχολείων και ενθάρρυνε την εγκατάσταση Αλβανών από το βορρά¹³³. Για να αναχαιτιστεί η συρρίκνωση του ελληνικού στοιχείου οι φορείς της ελληνικής μειονότητας ζήτησαν από την Ελλάδα να απαγορεύσει την εγγραφή μαθητών από την Αλβανία στα εκπαιδευτικά ιδρύματα του ελληνικού κράτους¹³⁴.

Η ελληνόφωνη εκπαίδευση στην Αλβανία, το πιο διακριτό στοιχείο της ελληνικής μειονότητας, αντιμετωπίζει σήμερα σοβαρά προβλήματα, όπως είναι τα εξής:¹³⁵

1. Η απουσία νομοθεσίας για τη μειονοτική εκπαίδευση και η μη εφαρμογή των διεθνών συμβάσεων καθιστά αδύνατη τη λειτουργία ελληνικού σχολείου σε ζώνη μη χαρακτηρισμένη ως μειονοτική. Στην περίπτωση αυτή, απαιτείται προηγούμενη έγκριση των αλβανικών αρχών. Έτσι, παρά το γεγονός ότι σε θεσμικό επίπεδο υπάρχει το νομικό πλαίσιο συνεργασίας ανάμεσα στις δύο χώρες, ωστόσο αυτό δεν έχει υλοποιηθεί ακόμα. (βλ. το Σύμφωνο φιλίας, συνεργασίας, καλής γειτονίας και ασφάλειας μεταξύ της Ελλάδας και της Αλβανίας (21.3.1996), τη Διμερή Συμφωνία μεταξύ Ελλάδας και Αλβανίας για τη συνεργασία στους τομείς της παιδείας της, των

¹³² Στ. Γ. Ντάγιος, *Η ελληνική γλωσσική παιδεία*, ό.π., σ.102.

¹³³ Ε. Μαντά, *Ο Ελληνισμός της Αλβανίας τον 20ο αι.*, ό.π., σ.13.

¹³⁴ Ο αριθμός των μαθητών που φιλοξενήθηκαν σε ελληνικά οικοτροφεία απεικονίζεται ως εξής: (Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, *Ο Ελληνισμός της Αλβανίας*, Αθήνα 1995, ό.π. σ.210).

Παγωνιανή	230 περίπου
Λεσπιανά, Θεσσαλονίκη, Βόλος	770 περίπου
Σύνολο	1000 περίπου

¹³⁵ Θ. Βερέμης, Θ. Κουλουμπής, Η. Νικολακόπουλος, *Ο Ελληνισμός της Αλβανίας*, ό.π., σσ.218-219.

επιστημών και του πολιτισμού (4.10.1998), και την Ελληνο-αλβανική συμφωνία της (4.11.1999), με την οποία τίθενται οι βάσεις για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας επιλογής σε όλα τα δημόσια αλβανικά σχολεία.

2. Προβλήματα λειτουργίας και οργάνωσης μειονοτικών σχολείων. Η συρρίκνωση του αριθμού των μαθητών απασχολεί ιδιαίτερα τους φορείς της μειονότητας, τους βουλευτές και την Ομόνοια, η οποία στηρίζει τη διατήρηση των σχολείων ακόμη και με έναν μαθητή. Η συνένωση γειτονικών σχολείων για τη συγκέντρωση του απαιτούμενου από το νόμο αριθμού μαθητών αποक्रούεται ως λύση κυρίως για να διατηρηθούν τα κατά τόπους ερείσματα. Δύο επιχειρήματα προβάλλονται για τη μη συνένωση των σχολείων: α) «πολύ πιο δύσκολα ανοίγει ένα σχολείο παρά κλείνει», και β) οι αποστάσεις και η κατάσταση του οδικού δικτύου δεν επιτρέπουν την συνένωση. Είναι γνωστό, όμως ότι τα περισσότερα χωριά βρίσκονται σε μικρότερη απόσταση των πέντε χιλιομέτρων από άλλα χωριά που θα μπορούσαν να υποδεχθούν τα παιδιά των προβληματικών σχολείων που συχνά λειτουργούν με 1, 2 ή 3 μαθητές. Τη συνένωση των μειονοτικών σχολείων για τη βελτίωση του χαμηλού επιπέδου εκπαίδευσης πρότειναν και οι έλληνες εκπαιδευτικοί¹³⁶. Η πρόταση να ανοίξουν μειονοτικά σχολεία και σε μεγάλες πόλεις, όπως τα Τίρανα, δεν είναι εφικτή για θεσμικούς λόγους. Το 1996 όταν ο Υφ. Παιδείας αναφέρθηκε σε προσπάθεια δημιουργίας ελληνικού σχολείου στα Τίρανα, δεν υπήρξαν έλληνες μαθητές.

3. Η εκπαίδευση των δασκάλων της ελληνικής γλώσσας. Οι δάσκαλοι της ελληνικής γλώσσας των μειονοτικών σχολείων προέρχονται από:

- Την *Ακαδημία Ελληνικών Σπουδών* ή επαγγελματικό Λύκειο (τάξεις 9η-12η) στο Αργυρόκαστρο και διδάσκουν στις τάξεις 1-4 του πρώτου κύκλου. Η λειτουργία της Ακαδημίας θεωρείται ότι παρεμποδίζει την αναβάθμιση του διδασκαλικού δυναμικού των μειονοτικών σχολείων.

- Το *Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας* (τετραετείς σπουδές) είναι ενταγμένο στο πανεπιστήμιο Αργυροκάστρου από το 1993. Οι απόφοιτοί του μπορούν να διδάξουν την ελληνική γλώσσα στα μειονοτικά σχολεία¹³⁷. Η φοίτηση στο

¹³⁶ Σπ. Δράπας, Εφ. Νέα της Ομόνοιας, 13-14/3/1999. Το νέο θεσμικό πλαίσιο για την προ-πανεπιστημιακή εκπαίδευση βασίζεται στο Νόμο αρ. 7952/21.6.1995 που προσδιορίζει τη δομή, την οργάνωση και διοίκηση της δημόσιας εκπαίδευσης και προβλέπει τη δυνατότητα ίδρυσης και ιδιωτικών σχολείων, βλ. Milka Dhano, Country Report: Albania, Stocktaking Research on Policies for Education for Democratic Citizenship and Management of Diversity in Southeast Europe, Task Force Education and Youth Enhanced Graz Process Stability Pact for South Eastern Europe, Strasbourg, 26 November 2001, σ.4.

¹³⁷ Για τα μεταπολεμικά ελληνικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, ό.π., Αθ. Σπ. Πασχάλη, Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας (1945-1994).

Τμήμα αυτό επιδοτείται με υποτροφία από την Ελλάδα ύψους 40.000 δρχ. μηνιαίως. Δεν αποκλείονται και οι αλβανόφωνοι φοιτητές. Το παρεχόμενο επίδομα αποτελεί κίνητρο για την απόκτηση του πτυχίου ως μέσου βιοπορισμού και μόνο.

- Το Τμήμα Βαλκανικών Γλωσσών του πανεπιστημίου Τιράνων, όπου η ελληνική γλώσσα διδάσκεται σε πανεπιστημιακό επίπεδο. Ελάχιστοι απόφοιτοι από το Τμήμα αυτό μπορούν να διοριστούν ως δάσκαλοι της ελληνικής γλώσσας σε μειονοτικά σχολεία. Μόνο το 20% των δασκάλων είναι πτυχιούχοι του Πανεπιστημίου Αργυροκάστρου ή Τιράνων ή των πανεπιστημίων της Ελλάδας¹³⁸.

Το 80% των δασκάλων εκπαιδεύτηκε στο «παλαιό καθεστώς» και δεν έχει πανεπιστημιακό δίπλωμα. Το 1998, στους νομούς Άγ. Σαράντα, Δέλβινου και Αργυροκάστρου ο αριθμός των εν ενεργεία εκπαιδευτικών μειώθηκε περίπου στο μισό, δηλαδή στους 440. Το υψηλό ποσοστό διαρροής ύστερα από την απόκτηση του πτυχίου, οφείλεται στο χαμηλό μισθό, παρά την οικονομική ενίσχυση από την Ελλάδα: ο μισθός των δασκάλων είναι 100\$ (από το αλβανικό κράτος) και 30.000 δρχ. επίδομα από την Ελλάδα. Εκφράζεται η ανησυχία ότι η Ελλάδα θα διακόψει την παροχή του επιδόματος που ισχύει από το 1993.

Από τους 175 εκπαιδευτικούς των νομών Δέλβινου και Αγ. Σαράντα οι 90 είναι κάτοχοι πτυχίου ανώτατης σχολής, οι 58 με πτυχίο Μέσης Παιδαγωγικής Ακαδημίας, οι 12 κάτοχοι πτυχίου νηπιαγωγού και οι 15 δεν είναι κάτοχοι σχετικού πτυχίου. Στα μικτά σχολεία: Τσούκα, Βρυώνι, Φοινίκι, Μεσοπόταμο και Μπίστρισα διδάσκουν 17 αλβανοί εκπαιδευτικοί, ενώ 45 εκπαιδευτικοί της μειονότητας διδάσκουν σε αλβανικά σχολεία. Σε μερικά σχολεία απασχολούνται και συνταξιούχοι δάσκαλοι. Η ηλικία των εκπαιδευτικών των μειονοτικών σχολείων, σύμφωνα με στοιχεία του 1999, κυμαίνεται: από 45-55 ετών, 95 δάσκαλοι, 35-45 ετών, 44 δάσκαλοι και 18-35 ετών, 36 δάσκαλοι. Ο αριθμός των εκπαιδευτικών νεαρής ηλικίας είναι ελάχιστος¹³⁹.

Από τον Ιανουάριο του 2001 στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του Albania Education Development Program of the Open Society Foundation (Ίδρυμα Soros) που υλοποιεί το πρόγραμμα Minorities-Education γίνονται προσπάθειες για τη βελτίωση του προγράμματος των σχολείων και των εγχειριδίων, την επιμόρφωση δασκάλων των μειονοτικών σχολείων σε θέματα διαπολιτισμικής αγωγής και πολυπολιτισμικότητας. Μακροπρόθεσμο στόχο αποτελεί η δημιουργία Κέντρων Μειονοτικής Εκπαίδευσης για την ανταλλαγή εμπειριών, προτάσεων και μεθόδων μεταξύ των εκπαιδευτικών και την ανταλλαγή μαθητών από τις μειονοτικές περιοχές με τις όμορες χώρες (δηλ. την Ελλάδα)¹⁴⁰.

¹³⁸ Έκθεση Λ. Μπαλιώτη, Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας 2001, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.45.

¹³⁹ Στο ίδιο, σ.42.

¹⁴⁰ Στο ίδιο, σσ.43-46.

4. Η ελληνική υποστήριξη. Οι ελληνικές υποτροφίες δεν παρέχονται με μορφωτικά/εκπαιδευτικά και κοινωνικά κριτήρια αλλά με τη διαμεσολάβηση των διαφόρων Συλλόγων της Ομόνοιας (Ελλήνων και Βλάχων) και του Κόμματος των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων. Το πρόβλημα είναι ότι οι υπότροφοι σπουδαστές δεν επιστρέφουν στην Αλβανία. Στα αλβανικά πανεπιστήμια σήμερα δεν υπάρχουν Έλληνες φοιτητές, όπως κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80. Στη χορήγηση υποτροφιών υποχρεωτικός όρος θα έπρεπε να τίθεται ο διορισμός σε μειονοτικό σχολείο της Αλβανίας. Το ελληνικό Υπουργείο Παιδείας για να ανακόψει την αυξανόμενη διαρροή των αλβανών μαθητών στα ελληνικά σχολεία αποφάσισε να χορηγήσει 120 υποτροφίες για πανεπιστημιακές σπουδές στην Ελλάδα, σε απόφοιτους λυκείων της Αλβανίας¹⁴¹.

5. Η ακαταλληλότητα των σχολικών βιβλίων, η καθυστέρηση στη διανομή τους και κυρίως η έλλειψη βιβλίων για τη διδασκαλία της ιστορίας, της λογοτεχνίας και της γεωγραφίας της Ελλάδας θεωρούνται τα βασικότερα προβλήματα της ελληνόφωνης εκπαίδευσης στην Αλβανία. Όσα ελληνόγλωσσα σχολικά εγχειρίδια χρησιμοποιούν σήμερα οι μαθητές αποτελούν πιστή μετάφραση των αντίστοιχων αλβανικών εγχειριδίων. Πρωτότυπα εγχειρίδια δεν διαθέτει ούτε η Παιδαγωγική Ακαδημία, ούτε και το Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας στο Αργυρόκαστρο.

Μέσα στη συγκυρία του εκδημοκρατισμού των βαλκανικών χωρών στη μεταψυχροπολεμική δεκαετία του 1990 οργανώθηκαν συνέδρια και διμερείς συναντήσεις με σκοπό τον εκσυγχρονισμό των εκπαιδευτικών συστημάτων στα Βαλκάνια. Τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας έχουν αποτελέσει για διάφορους λόγους προσφιλέσ αντικείμενο έρευνας από ποικίλες επιτροπές ιδιωτικού και δημόσιου χαρακτήρα. Αλλ' όμως, τα αποτελέσματα της εργασίας των περισσότερων επιτροπών, αν βέβαια υπάρχουν αποτελέσματα, δεν έχουν δει το φως της δημοσιότητας. Εμπειρογνώμονες επί εμπειρογνομόνων από βαλκανικές χώρες εξακολουθούν μέχρι σήμερα να αναλύουν για πολλοστή φορά το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας με προδιαγραφές συγκεντρωτικού τύπου και δοσμένο ερωτηματολόγιο και προβληματική. Επιμένουν στην ποσοτική ανάλυση των αρνητικών αναφορών της μιας χώρας για την άλλη και επισημαίνουν τις μεμονωμένες βελτιώσεις που συχνά ερμηνεύονται ως ριζικός αναπροσανατολισμός/εκσυγχρονισμός της σχολικής ιστορίας. Όλα αυτά χωρίς να εξηγούν μέσα από ποιες ιδεολογικοπολιτικές δομές διαμορφώνεται η συγκεκριμένη εθνοκεντρική/εθνικιστική αφήγηση της ιστορίας. Οι περισσότερες έρευνες αγνοούν ή θέλουν να αγνοούν ότι η αφετηρία από την οποία πρέπει να ξεκινήσει η ανάλυση είναι ότι η σχολική ιστορία είναι μια εκδοχή της ιστορίας που επιλέγεται σε μια συγκεκριμένη στιγμή και από μια συγκεκριμένη πολιτική εξουσία.

¹⁴¹ Στ. Γ. Ντάγιος, Η ελληνική γλωσσική παιδεία, ό.π., σ.102. Έκθεση Λ. Μπαλτσιώτη, Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας 2001, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.43.

Μέσα από την επιφανειακή ανάλυση προέκυψαν ποικίλες προτάσεις για τη βελτίωση των βαλκανικών εγχειριδίων ιστορίας που ηχούν μεν δημοκρατικές και σύγχρονες, αλλά αποδεικνύονται εντελώς ανεδαφικές στην παρούσα ασταθή κοινωνικοπολιτική και οικονομική κατάσταση της Αλβανίας, για να μην αναφέρουμε τις τάσεις που κινούνται στο εθνοκεντρικό πλαίσιο της παραδοσιακής ιστοριογραφίας και που αγνοούν την ανάγκη αλλαγής αναπαράγοντας την εθνικιστική τάση εις το διηνεκές. Κατά τα άλλα ευδιάκριτη είναι και η τάση που φαίνεται να ευθυγραμμίζεται με τις ευρωπαϊκές επιταγές, παραμένει όμως σε επιφανειακό επίπεδο¹⁴². Έτσι, κατά τη διάρκεια της τριετίας 1993-1996 το Ίδρυμα Υποδοχής και αποκατάστασης Παλινοστούτων και Αποδήμων Ελλήνων σε συνεργασία με τα Πανεπιστήμια Αθηνών και Ιωαννίνων και το Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη ανέλαβε πρωτοβουλίες στον τομέα της συγγραφής σχολικών εγχειριδίων στα Ιωάννινα, της επιμόρφωσης δασκάλων, και της λειτουργίας φροντιστηρίων. Από όσο γνωρίζουμε, το θέμα των σχολικών εγχειριδίων δεν προχώρησε. Παράλληλα, ο βουλευτής της Ομόνοιας Ζήσος Λούτσης με υπόμνημά του προς τον Έλληνα Υπουργό Παιδείας πρότεινε τη συγγραφή ειδικού εγχειριδίου ελληνικής ιστορίας για τις ανάγκες διδασκαλίας στα σχολεία της ελληνικής μειονότητας.

Τα παραπάνω δείχνουν ότι οι αισιόδοξες συζητήσεις ποικίλων «ειδικών» γύρω από τα νέα εγχειρίδια ιστορίας και η έλλειψη διεισδυτικής κριτικής στο περιεχόμενό τους και στο μηχανισμό συγγραφής και έγκρισής τους -στάσεις που φαίνεται να πρυτανεύουν σήμερα- δεν οδηγούν μάλλον στη ριζική αλλαγή τους με βάση τα ευρωπαϊκά δεδομένα.

Οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί της ελληνικής μειονότητας με υπομνήματα και ψηφίσματα που απευθύνονται προς την ελληνική κυβέρνηση διατυπώνουν τα εξής αιτήματα:

- επιμόρφωση εκπαιδευτικών με σεμινάρια που να ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες των εκπαιδευτικών: διδακτική της ιστορίας και της γλώσσας, εξοικείωση με τις νέες τεχνολογίες και τις ξένες γλώσσες, παροχή δυνατότητας μετεκπαίδευσης των εκπαιδευτικών σε ιδρύματα της Ελλάδας με το δεσμευτικό όρο να επιστρέφουν πάλι στην Αλβανία
- ίδρυση κέντρου επιμόρφωσης εκπαιδευτικών της ελληνικής μειονότητας
- επαγγελματική αναβάθμιση με κατάλληλα προγράμματα

¹⁴² Τα πορίσματα των επαναλαμβανόμενων αναλύσεων των βαλκανικών σχολικών εγχειριδίων ιστορίας (και των αλβανικών), βλ. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου, Σχολικά Εγχειρίδια Βαλκανικών χωρών, Πρακτικά Ημερίδας (17.5.1994), εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995, σσ.135-142 για τα αλβανικά εγχειρίδια. Επίσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου, Η Εικόνα του Άλλου/Γείτονα στα Σχολικά Βιβλία των Βαλκανικών χωρών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Θεσσαλονίκη, 16-18 Οκτωβρίου 1998, Τυπωθείτω -Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2000, σσ.101-110, 173-178, 223. Πρβλ. Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, C. Koulouri (edit.), *Clio in the Balkans*, ό.π., σσ.445-461.

- οικονομική αναβάθμιση, αύξηση του επιδόματος και οικονομική υποστήριξη των συνταξιούχων εκπαιδευτικών της μειονότητας
- υλικοτεχνική υποστήριξη και εκσυγχρονισμός των σχολικών μονάδων¹⁴³.

Η Ομόνοια σε τελευταίο Υπόμνημά της προς το Συμβούλιο της Ευρώπης συναρτά την εκπαιδευτική αναβάθμιση από την κατάργηση των «μειονοτικών ζωνών», την παροχή της σ' όλες τις βαθμίδες και σ' όλες τις περιοχές όπου ζουν Έλληνες, και την επαναλειτουργία των σχολείων που έκλεισαν.

Η ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης θα πρέπει να προτάσσεται ως σημαντικότερο κριτήριο και όχι ο αριθμός των μαθητών στις τάξεις των μειονοτικών σχολείων. Επομένως, η παροχή καλύτερης επαγγελματικής κατάρτισης, η γνώση της ελληνικής και αλβανικής γλώσσας και η επαγγελματική κατοχύρωση των νέων της ελληνικής μειονότητας πιστεύεται ότι θα αναχαιτίσει το πρόβλημα της μείωσης του αριθμού των μειονοτικών μαθητών και του αδιεξόδου της επαγγελματικής σταδιοδρομίας τους στην Αλβανία.

Σύμφωνα με τελευταίες εκτιμήσεις ξένων αναλυτών, το καυτό πρόβλημα για την Αθήνα και τα Τίρανα δεν είναι πια το παλαιό εθνικό ζήτημα αλλά το νέο κοινωνικό πρόβλημα: η ανεξέλεγκτη μετακίνηση αλβανών μεταναστών, ή αλλιώς, η νέα αλβανική μειονότητα στον ελληνικό χώρο. Οι παράνομοι ή ημιπαράνομοι εργάτες, οι εποχιακοί εργάτες στην αγροτική παραγωγή, οι οικοδόμοι και οι μάστοροι της πέτρας που θεωρούνται απαραίτητοι, είναι διασκορπισμένοι σ' όλο τον ελλαδικό χώρο σήμερα. Υπολογίζονται σε 300.000, δηλ. το 10% του συνολικού πληθυσμού. Η κοινωνική αποδοχή τους θεωρείται αρκετά υψηλή¹⁴⁴. Ο ρατσισμός στην καθημερινή ζωή είναι αισθητός αλλά δεν θεωρείται υψηλότερος από άλλες χώρες με υψηλότερο δείκτη οικονομικής μετανάστευσης¹⁴⁵. Μεγάλη σημασία για τις ελληνοαλβανικές σχέσεις αποδίδεται στην αλληλεγγύη απέναντι στους φτωχούς αλβανούς μετανάστες. Η ελληνική κυβέρνηση στα τέλη του 1997 αποφάσισε να νομιμοποιήσει τους Αλβανούς μετανάστες σε δύο φάσεις: ως το τέλος του 1998 όφειλαν να εκδώσουν αρχικά τη λευκή κάρτα και μετά από ένα χρόνο την πράσινη κάρτα, που τους παραχωρούσε το δικαίωμα μεγαλύτερης διάρκειας παραμονής και εργασίας στην Ελλάδα.

Συμπερασματικά θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι τη μελλοντική πορεία της ελληνικής μειονότητας, τη βιωσιμότητά της και την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης εγγυώνται μόνο η σταθεροποίηση της πολιτικής και οικονομικής κατάστασης του αλβανικού κράτους και ο εκδημοκρατισμός των θεσμών του.

¹⁴³ Βλ. σχετική έκθεση Α. Μπαλτσιώτη, Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, 2001, Σύγχρονα Θέματα, ό.π., σ.47.

¹⁴⁴ Niels Kadritzke, Ungleiche Nachbarn. Entwicklung und Perspektiven der griechisch-albanischen Beziehungen jenseits der "Nordepirus" Frage, Südosteuropa Mitteilungen 1998/Nr. 3-38 Jahrgang, Vierteljahresschrift der Südosteuropa-Gesellschaft, σ.237.

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σ.238.

Βιβλιογραφία

- Angelopoulos G.**, Perceptions (1995): Constructions and Definition of Greek National Identity in Late Nineteenth-Early Twentieth Century Macedonia. *Balkan Studies*, vol.36, no 2.
- Αντωνόπουλος Η.Α.** (1995): Αλβανία & Ελληνοαλβανικές Σχέσεις 1912-1994. Εκδ. Ωκεανίδα.
- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης** (2000): Μονάδα Έρευνας Σχολικού Βιβλίου, Η Εικόνα του Άλλου/Γείτονα στα Σχολικά Βιβλία των Βαλκανικών χωρών, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Θεσσαλονίκη, 16-18 Οκτωβρίου 1998, Τυπωθείτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα.
- Βερέμης Θ.** (1995): Κουλουμπής Θ., Νικολακόπουλος Η. (επιμ.), Ο Ελληνισμός της Αλβανίας. Εκδ. Σιδέρης, Αθήνα.
- Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe** (2002): C. Koulouri (edit.), *Clio in the Balkans The Politics of History of Education*, Thessaloniki.
- Διβάνη Α.** (1995): Ελλάδα και Μειονότητες. Το σύστημα διεθνούς προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών, β' έκδ. Νεφέλη, Αθήνα.
- Έκθεση Λάμπρου Μπαλτσιώτη, Τάσου Τέλογλου, Κων. Τσιτσελίκη, Δημ. Χριστόπουλου** (2001): Η Ελληνική Μειονότητα της Αλβανίας, Αθήνα/Θεσσαλονίκη Ιούνιος, Σύγχρονα Θέματα, τχ. 78-79 (Δεκέμβριος 2001).
- ΕΛΙΑΜΕΠ Επετηρίδα** (1990-91): Η Ελλάδα και ο κόσμος.
- Γλαβίνας Απ. Αθ.** (1978): Το Αυτοκέφαλον της εν Αλβανία Ορθοδόξου Εκκλησίας επί τη βάσει ανεκδότων εγγράφων, Ιωάννινα.
- Karakasidou, A.** (1994): National Ideologies, Histories and Popular Consciousness: A Response to Three Critics. *Balkan Studies*, vol.35, no 2.
- Niels, Kadritzke** (1998): Ungleiche Nachbarn. Entwicklung und Perspektiven der griechisch-albanischen Beziehungen jenseits der "Nordepirus" Frage, Südosteuropa Mitteilungen /Nr. 3-38 Jahrgang, Vierteljahresschrift der Südosteuropa-Gesellschaft
- Κόντης Β.** (επιμ.) (1997): Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις. Τόμος III 1922-1929. Εκδ. Κοινοφελές Ίδρυμα Σ. Ωνάσης - Βιβλιοπωλείο Εστίας, Αθήνα.
- Κόντης Β., Μαντά Ε.** (1995): Η Ελλάδα και οι γείτονές της, ΙΜΧΑ, Θεσσαλονίκη.
- Kondis, B., Manda E.** (ed.), (1994): The Greek Minority in Albania. A documentary Record (1921-1993), Institute for Balkan Studies, Θεσσαλονίκη.
- Kondis, Vas.** The Greeks of Northern Epirus and Greek-Albanian Relations. A historical review from the greek edition: vol III 1922-1929 & vol IV 1930-1940.

- Εκδ. Κοινοφελούς Ιδρύματος Σ. Ωνάσης - Βιβλιοπωλείο Εστίας, Αθήνα.
- (1997): *The Greeks of Northern Epirus and Greek-Albanian Relations. A historical review from the Greek edition: vol I 1897-1918 & vol II 1919-1921.* Εκδ. Κοινοφελούς Ιδρύματος Σ. Ωνάσης - Βιβλιοπωλείο Εστίας, Αθήνα.
 - (επιμ.) (1997): *Ελληνισμός της Βορείου Ηπείρου και Ελληνοαλβανικές Σχέσεις. Τόμος IV 1930-1940.* Εκδ. Κοινοφελούς Ιδρύματος Σ. Ωνάσης - Βιβλιοπωλείο Εστίας, Αθήνα.
- Κοππά Μ.** (1997): *Οι μειονότητες στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια, Νέα Σύνορα Λιβάνη, Αθήνα.*
- Κωφός Ε.** (1994): *Τα σχολικά εγχειρίδια της Ελληνικής Μειονότητας της Βορείου Ηπείρου την εποχή του Ενβέρ Χότζα,* Εκδ. Ελληνικής Επιτροπής Σπουδών Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Αθήνα.
- Μαντά Ε.** (1997): *Οι Αλβανικές Εκλογές της 26ης Μαΐου 1996 και η Ελληνική Μειονότητα: Προβλήματα και Προοπτικές. Βαλκανικά Σύμμεικτα - Περιοδική έκδοση του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Ανάπτυο, τ. 9.*
- *Ο Ελληνισμός της Αλβανίας τον 20ό αι., Πρόγραμμα επιμόρφωσης εκπαιδευτικών για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας σε παλινοστούντες μαθητές.*
 - (1996): *Reciprocal Relationship Between Politics and Economics: The Renewal of the 1926 Treaty of Tirana.* Offprint from *Balkan Studies* 37,2, Θεσσαλονίκη.
 - (1995): *The Economic Recession in Albania and Italian Infiltration: The Loan of 1931.* Offprint from *Balkan Studies* 36,2, Θεσσαλονίκη.
- Ντάγιος Στ. Γ.** (1995): *Η ελληνική γλωσσική παιδεία και ο πολιτισμός της Εθνικής Ελληνικής Μειονότητας στην Αλβανία κατά τη διάρκεια του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού,* Θεσσαλονίκη.
- Παπαδόπουλος Α.Κ.** (1992): *Ο Αλβανικός Εθνικισμός και ο Οικουμενικός Ελληνισμός.* Εκδ. Νέα Σύνορα - Λιβάνη, Αθήνα.
- Πασχάλης Αθ. Σπ.** (1998): *Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας (1945-1994): Γλωσσική και Ιδεολογική προσέγγιση,* Gutenberg, Αθήνα.
- Πιτούλη-Κίτσιου Χ.** (1996): *Οι Ελληνοαλβανικές Σχέσεις και το Βορειοηπειρωτικό Ζήτημα κατά την Περίοδο 1907-1914. Διδακτορική Διατριβή - Μέρος Πρώτο, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Τομέας Ιστορίας, Αθήνα.*
- Σακελαρίου Μ.Β.** (επιμ.) (1997): *Ιστορικοί Ελληνικοί Χώροι: ΗΠΕΙΡΟΣ 4000 Χρόνια Ελληνικής Ιστορίας και Πολιτισμού.* Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα.

Stavrou Christodoulos, Die Griechische Minderheit in Albanien, Peterhang Frankfurt am Main.

Stefan Troebst, Die Albanische Frage-Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente, Südosteuropa Mitteilungen 2000/Nr.2- 40 Jahrgang, Vierteljahresschrift der Südosteuropa - Gesellschaft.

Τσιτσελίκης Κ., Χριστόπουλος Δ. (επιμ.) (1997): Περίληψη Πρακτικών Επιστημονικού Διημέρου με Θέμα: Ελλάδα, Ευρώπη, Μειονότητες. Δελφοί 1-3 Νοεμβρίου 1996. Κέντρο Ερευνών Μειονοτικών Ομάδων Friedrich Ebert Stiftung, Αθήνα.

- (1997): Το Μειονοτικό Φαινόμενο στην Ελλάδα. Μια συμβολή των Κοινωνικών Επιστημών, εισαγωγή Χρ. Ροζάκης, Κριτική /KEMO, Αθήνα.

Vickers Miranda, James Pettifier (1997): Albania, From Anarchy to a Balkan Identity, New York Univ. Press, New York.

Παράρτημα

1. Κοινό ανακοινωθέν Ελλάδας-Αλβανίας

(Τίρανα, 13 Ιανουαρίου 1991)

"...Κατά τις συνομιλίες, ο Πρωθυπουργός της Αλβανίας και ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας τόνισαν τους παραδοσιακούς δεσμούς φιλίας μεταξύ του αλβανικού και του ελληνικού λαού. Εξέτασαν την πορεία των διμερών σχέσεων και διαπίστωσαν ότι τα τελευταία χρόνια αναπτύσσονται θετικά. Στις συνομιλίες εκφράσθηκε η επιθυμία και η πολιτική θέληση των δυο πλευρών για την ανάπτυξη και την περαιτέρω ενίσχυση των σχέσεων καλής γειτονίας και συνεργασίας σε όλους τους τομείς αμοιβαίου ενδιαφέροντος.

Οι δυο πλευρές αφιέρωσαν ιδιαίτερη προσοχή στον τομέα της συνεργασίας στο οικονομικό πεδίο και τις εμπορικές ανταλλαγές, στον τομέα του πολιτισμού, της επιστήμης, της τεχνολογίας, της προστασίας του περιβάλλοντος κ.ά.

Κατά την επίσκεψη υπεγράφησαν δύο Συμφωνίες. Συμφωνία για την Εμπορική Ναυτιλία και Συμφωνία για συνεργασία στον τουριστικά τομέα.

Οι δύο πλευρές τόνισαν ότι η θετική στάση έναντι των μειονοτήτων και ο σεβασμός των δικαιωμάτων των ατόμων που ανήκουν σε αυτές, βασιζόμενες στην Συνταγματική τάξη των χωρών τους, σε συνδυασμό με τις αρχές της ΔΑΣΕ και του Χάρτη του Ο.Η.Ε., πρέπει να αποτελούν παράγοντα προσέγγισης και φιλίας, πράγμα που οδηγεί στην επίτευξη καλής γειτονίας. Οι δυο πλευρές συμφώνησαν ότι είναι προς το αμοιβαίο συμφέρον τους όπως οι Έλληνες της μειονότητας παραμείνουν στην πατρώα τους γη, να μη την εγκαταλείψουν και ότι όσοι έφυγαν, μπορούν να επιστρέψουν και να συνεχίσουν τη ζωή τους, δίχως καμιά επίπτωση, ως ελεύθεροι πολίτες της Αλβανίας. Οι δύο πλευρές υπογράμμισαν την πλήρη υποστήριξη των χωρών τους προς τις αρχές του σεβασμού της ανεξαρτησίας, κυριαρχίας, εδαφικής ακεραιότητας, του απαραβίαστου των συνόρων και της μη ανάμιξης στα εσωτερικά. Συνεφώνησαν να συμβάλλουν ώστε η μεθόριος μεταξύ των δύο χωρών να είναι μεθόριος ειρήνης και φιλίας.

Οι Πρωθυπουργοί εκτίμησαν την πρόοδο της Βαλκανικής Συνεργασίας και τα αποτελέσματα της Συνδιασκέψεως των Υπουργών Εξωτερικών των χωρών της περιοχής, που συνήλθε στα Τίρανα τον Οκτώβριο του 1990. Τόνισαν ότι η συνεργασία αυτή ευρίσκεται σε πλήρη αρμονία με το πνεύμα των δημοκρατικών εξελίξεων στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Με την ευκαιρία αυτή εξέφρασαν την πεποίθησή τους ότι οι λαοί και οι χώρες των Βαλκανίων είναι σε θέση να προωθήσουν τη Βαλκανική συνεργασία αντιμετωπίζοντας την πρόκληση της εποχής και υπερπηδώντας, με πνεύμα κατανόησης και εμπιστοσύνης, τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η περιοχή τους. Οι δύο πλευρές συμφώνησαν ότι είναι εναντίον ιδεολογιών και πολιτικών σωβινισμών που μόνο δηλητηριάζουν την ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης και το πνεύμα κατανόησης.

Οι δυο πλευρές εκτίμησαν επίσης την πορεία της ΔΑΣΕ και τον σημαντικό της ρόλο για την έναρξη νέων ευνοϊκών προοπτικών για την ειρήνη, την ασφάλεια και την σταθερότητα των χωρών της ηπείρου μας. Οι κυβερνήσεις των δύο χωρών χαιρέτισαν την Χάρτα των Παρισίων για μια νέα, δημοκρατική και ειρηνική Ευρώπη.

Τόνισαν την αναγκαιότητα του εποικοδομητικού διαλόγου ως μέσου για την ειρηνική επίλυση των προβλημάτων και των κάθε μορφής διενέξεων.

Με αυτή την ευκαιρία, υπογραμμίστηκε ότι η οικονομική ανισότητα μεταξύ διαφόρων περιοχών, τόσο της ηπείρου μας όσο και διεθνώς, οι κοινωνικές εντάσεις και η πολιτική αποσταθεροποίηση που διαπιστώνεται σε διάφορες περιοχές του κόσμου, είναι αρνητικοί παράγοντες που πρέπει να ξεπεραστούν με στόχο να συνεχισθεί η μείωση της εντάσεως και ο εκδημοκρατισμός των διεθνών σχέσεων.

Οι δύο πλευρές συμφώνησαν να ολοκληρώσουν, το συντομότερο δυνατόν, τις διαδικασίες για τη σύναψη της Συμφωνίας για την εκμετάλλευση των υδάτων των διασυνοριακών ποταμών. Στο πλαίσιο αυτό, συμφωνήθηκε όπως τα δύο μέρη αναλάβουν την εκπόνηση μελέτης για την από κοινού ενεργειακή αξιοποίηση των υδάτων του Αώου ποταμού. Εκφράστηκε και από τα δύο μέρη ενδιαφέρον για την κατασκευή της Εγνατίας οδού, η οποία θα ενώνει την Αλβανία με την Ελλάδα, με συμμετοχή ελληνικών κατασκευαστικών εταιρειών και με χρηματοδότηση διεθνών οργανισμών.

Οι δυο πλευρές εκτίμησαν ότι η επίσκεψη του Πρωθυπουργού της Ελλάδας κ. Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, οι επαφές και οι ειλικρινείς συνομιλίες που διεξήχθησαν με φιλικό πνεύμα, αποτελούν συμβολή για την περαιτέρω ανάπτυξη των σχέσεων φιλίας και συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών και των λαών τους, για την ενίσχυση του πνεύματος εμπιστοσύνης και κατανόησης μεταξύ των Βαλκανικών χωρών, της ειρήνης και της ασφαλείας στην περιοχή. Συνεφώνησαν, επίσης, ότι παρόμοιες συναντήσεις επιβεβαιώνουν τις φιλικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών."

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Τα γλωσσικά εγχειρίδια
της ελληνικής μειονότητας
της Αλβανίας (1994-2003)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΚΑΨΑΛΗΣ

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Τα γλωσσικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας (1994-2003)¹

Εισαγωγή

Τα ελληνικά γράμματα γνώρισαν μεγάλη ακμή στο χώρο της Νότιας Αλβανίας κατά τους χρόνους της Τουρκοκρατίας. Την περίοδο αυτή ιδρύθηκαν και λειτούργησαν στο συγκεκριμένο χώρο διάφοροι τύποι σχολείων, όπως Σχολαρχεία, Παρθεναγωγεία, Ανώτερες Παιδαγωγικές Σχολές, Αλληλοδιδασκτικά και άλλα κοινά σχολεία. Στη Μοσχόπολη και σε άλλα κέντρα του ελληνισμού λειτούργησαν σημαντικά ελληνικά σχολεία.

Οι περισσότεροι από τους εθνικούς μας ευεργέτες, οι οποίοι κατάγονταν από τον τόπο αυτό, είχαν μία πολύτιμη συνεισφορά στην ίδρυση εκπαιδευτηρίων και στην άνθηση των ελληνικών γραμμάτων.

Μετά την ίδρυση του αλβανικού κράτους, ο αριθμός των ελληνικών σχολείων, που λειτουργούσαν στην επικράτειά του, ελαττωνόταν συνέχεια. Το 1933 απαγορεύτηκε, σύμφωνα με το αλβανικό Σύνταγμα, η λειτουργία μειονοτικών σχολείων σε όλες τις περιοχές της Αλβανίας. Όμως, στη συνέχεια, με απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, τα σχολεία της ελληνικής μειονότητας στη Νότια Αλβανία επαναλειτούργησαν².

Ακολούθησε το καθεστώς του Ενβέρ Χότζα. Ο ελληνισμός της Αλβανίας έζησε για μισό και πλέον αιώνα, όπως και ολόκληρος ο αλβανικός λαός, κάτω από έναν "ιδιότυπο και ερμητικό σοσιαλισμό", με αποτέλεσμα να εκτυλίσσεται ένα "επιστημονικό κενό"³ μπροστά σε κάθε ερευνητή, που σκοπό έχει να μελετήσει τα συνολικά προβλήματα, που αντιμετώπιζε η ελληνική μειονότητα στην Αλβανία.

Κατά την περίοδο αυτή, όπως φαίνεται από το υπόμνημα που υπέβαλε η "Ομόνοια" στη ΔΑΣΕ το 1991, ο ελληνισμός της Αλβανίας αντιμετώπισε προβλήματα σε σχέση με τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και ιδιαίτερα με το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων. Έτσι καταβλήθηκε προσπάθεια από την τότε κυβέρνηση της

¹ Συνεργάστηκε ο Δρ. Αθανάσιος Σπ. Πασχάλης.

² Γεώρ. Παπαδόπουλος, *Η εθνική ελληνική μειονότης εις την Αλβανίαν και το Σχολικόν αυτής ζήτημα*, Ιστορικών Αρχείων 1921-1979, έκδ. ΙΒΕ, Ιωάννινα 1981, σ.81.

³ Βλ. Β. Αγτζίδης, "Βορειοηπειρώτες και Πόντιοι σε παράλληλες πορείες", έκτακτη έκδοση του *Οικονομικού Ταχυδρόμου* για τις "Ελληνοαλβανικές σχέσεις και το Βορειοηπειρωτικό", 13 Φεβρουαρίου 1997, σ.57.

Αλβανίας να αλλοιωθεί η εθνική ταυτότητα των κατοίκων της μειονότητας, αφού απαγορεύτηκαν η θρησκευτική λατρεία και οτιδήποτε άλλο είχε σχέση με τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική ιστορία. Άλλωστε, η στοιχειώδης διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας περιορίστηκε στα σχολεία της μειονοτικής ζώνης, η οποία, ως γνωστόν, είχε καθοριστεί αυθαίρετα. Σημαντικές πόλεις και κομποπόλεις της Νότιας Αλβανίας, όπως το Αργυρόκαστρο, οι Άγιοι Σαράντα, το Δέλβινο, η Κορυτσά και η Χιμάρα, έμειναν χωρίς ελληνικά σχολεία. Από τότε ακολούθησαν αρκετές δεκαετίες, για να επιτραπεί, μόλις κατά το έτος 1996, η λειτουργία τριών ελληνόγλωσσων σχολείων στο Αργυρόκαστρο, το Δέλβινο και τους Αγίους Σαράντα⁴.

Η σημερινή σχολική εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας, η οποία εντάσσεται στο αλβανικό εκπαιδευτικό σύστημα, παρέχεται από το οκτάχρονο υποχρεωτικό σχολείο με τους δύο τετράχρονους σχολικούς κύκλους⁵. Τα μαθήματα του πρώτου κύκλου διδάσκονται στην ελληνική από έναν δάσκαλο, απόφοιτο της τριχρονής Μέσης Παιδαγωγικής Σχολής, σε αντίθεση με τα μαθήματα του δεύτερου κύκλου που διδάσκονται, ως επί το πλείστον στην αλβανική γλώσσα, από καθηγητές ειδικοτήτων, πτυχιούχους των αντίστοιχων πανεπιστημιακών Σχολών.

Στην ελληνική γλώσσα διδάσκονται τα μαθήματα: Μητρική Γλώσσα και Λογοτεχνία, Ιστορία, Γεωγραφία, Φυσιογνωστικά, Μαθηματικά στις τάξεις I-IV, Βιολογία, Ηθική και Πολιτική Αγωγή, Ιχνογραφία, Μουσική, Αγωγή Εργασίας και Φυσική Αγωγή.

Αντίθετα, στην αλβανική γλώσσα διδάσκονται τα μαθήματα: Αλβανική Γλώσσα και Λογοτεχνία, Ιστορία της Αλβανίας, Γεωγραφία της Αλβανίας, από την ύλη της Κοινωνικής Αγωγής οι γνώσεις για το Σύνταγμα και τη διακυβέρνηση της αλβανικής Δημοκρατίας, από την ύλη της Μουσικής τα τραγούδια με πανεθνικό αλβανικό χαρακτήρα, Μαθηματικά στις τάξεις V-VIII, Φυσική και Χημεία.

Μαθήματα στην ελληνική γλώσσα γίνονται, επίσης, στη Μέση Παιδαγωγική Σχολή Αργυροκάστρου. Ακόμη η ελληνική γλώσσα διδάσκεται δύο ώρες την εβδομάδα στα τέσσερα Λύκεια που βρίσκονται στη μειονοτική ζώνη.

Στο μεταξύ, δραματική είναι η συρρίκνωση του αριθμού των μαθητών των μειονοτικών σχολείων στη Νότια Αλβανία. Η φυγή των μαθητών προς την Ελλάδα, κυρίως ύστερα από τα δραματικά γεγονότα που συνέβησαν στη χώρα αυτή προτού μερικά χρόνια, είναι ραγδαία. Το φάσμα της ερήμωσης πλανάται πάνω από τα μειονοτικά χωριά της Αλβανίας. Η κατάσταση αυτή επιδεινώνεται από την έλλειψη υποδομής στα σχολεία και από το χαμηλό επίπεδο σπουδών των εκπαιδευτικών της μειονότητας.

⁴ Β. Κόντης, *Ενυίοσθητες ισορροπίες Ελλάδα και Αλβανία στον 20ο αιώνα*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σ.174 κ.ε.

⁵ Γ. Δ. Καψάλης, *Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας: Σχολικά εγχειρίδια, Γλωσσική επιμόρφωση, Προοπτική*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996, σ.13 κ.ε.

Τέλος, αναφορικά με τα σχολικά εγχειρίδια, θα μπορούσε να τονιστεί από την αρχή ότι, παρά τη σημαντική βελτίωση, που προέκυψε από τη "φιλολογική επιμέλεια και την επιστημονική στήριξη" των γλωσσικών αλλά και των υπόλοιπων εγχειριδίων της ελληνικής μειονότητας, υπάρχουν περιθώρια για περαιτέρω βελτίωσή τους⁶.

1. Η εκπαίδευση στη Σοσιαλιστική Αλβανία⁷

Η εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, είχε έντονο ανθελληνικό χαρακτήρα, όπως αυτό συνάγεται από τη μελέτη των Αναγνωστικών βιβλίων της περιόδου αυτής. Η προσπάθεια για να επιβληθεί η αλβανική εθνική συνείδηση καθίσταται φανερή στον αναγνώστη των βιβλίων της γλώσσας της μεταπολεμικής περιόδου.

Την ίδια περίοδο, η ελληνική γλώσσα διδασκόταν, κυρίως, στον πρώτο τετράχρονο κύκλο, ενώ στο δεύτερο τετράχρονο κύκλο υπερείχε η διδασκαλία της αλβανικής γλώσσας. Η ελληνική γλώσσα από την πέμπτη μέχρι την όγδοη τάξη του μειονοτικού σχολείου διδασκόταν ως ξένη γλώσσα.

Μειονοτικά σχολεία υπήρχαν μόνο στα ενενήντα εννέα χωριά, που αυθαίρετα χαρακτηρίστηκαν ως μειονοτικά, ενώ ελληνικοί πληθυσμοί, όπως στις πόλεις του Αργυροκάστρου, του Δελβίνου και των Αγίων Σαράντα, έμειναν χωρίς μειονοτικά σχολεία.

Στα Αναγνωστικά βιβλία, κατά την περίοδο που εφαρμόστηκε η μαρξιστική εκπαιδευτική πολιτική, κυριαρχούν συνθήματα υπέρ του αλβανικού καθεστώτος, του Κόμματος και του Ενβέρ Χότζα. Αποσιωπάται οτιδήποτε το ελληνικό και τα Αναγνωστικά διακρίνονται για το εθνικιστικό τους περιεχόμενο και για τις αντιθρονησκευτικές τους αναφορές. Η ελληνική ιστορία και ο ελληνικός πολιτισμός δεν διδάσκονταν, όπως άλλωστε συμβαίνει ακόμη και σήμερα, αρκετά χρόνια ύστερα από την κατάρρευση του σοσιαλιστικού καθεστώτος.

2. Τα γλωσσικά εγχειρίδια της ελληνικής μειονότητας

Τα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας⁸, που χρησιμοποίησε μεταπολεμικά η εθνική ελληνική μειονότητα στην Αλβανία, ήταν γραμμένα στην ελληνική γλώσσα, "προσαρμοσμένα" στο επίσημο αλβανικό πρόγραμμα και εγκεκριμένα από το αλβανικό Υπουργείο Παιδείας και Κουλτούρας. Μετά το 1970, τα βιβλία της γλώσσας, εκτός

⁶ Επιστημονική Επιτροπή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, υπό την εποπτεία του Καθηγητή Γεωργίου Δ. Καψάλη, προέβη στην "Επιμέλεια και Επιστημονική Στήριξη των σχολικών εγχειριδίων της ελληνικής μειονότητας".

⁷ Βλ. Σήφ. Μπουζάκης, *Συγκριτική Παιδαγωγική*, Π, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1990.

⁸ Βλ. Αθ. Σπ. Πασγάλης, *Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας (1945-1994) - Γλωσσική και Ιδεολογική προσέγγιση*, Αθήνα 1997, σ.156 κ.ε.

από το Αλφαβητάριο, τη Γραμματική και το Συντακτικό, ήταν μεταφράσεις από τα αντίστοιχα αλβανικά βιβλία.

Στα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας για την ελληνική μειονότητα ανήκαν τα "Αναγνωστικά" του πρώτου τετράχρονου κύκλου, η "Ανθολογία" ή τα "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα", οι Γραμματικές όλων των τάξεων των μειονοτικών σχολείων και το Συντακτικό της ελληνικής γλώσσας για την τελευταία τάξη του οκτάχρονου πλέον σχολείου.

Τα σημερινά βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας του πρώτου τετράχρονου κύκλου, τα οποία κυκλοφόρησαν κατά το σχολικό έτος 1996-97, ακολουθούν, σε γενικές γραμμές, τις μεθοδολογικές αρχές που διέπουν το γλωσσικό μάθημα στο ελληνικό δημοτικό σχολείο. Το γλωσσικό μάθημα αντιμετωπίζεται ενιαία και όχι αποσπασματικά ως ανάγνωση, ορθογραφία, γραμματική έκθεση κ.λπ. Η σπειροειδής διάταξη της ύλης για τη διδασκαλία της γραμματικής και η διαισθητική σύλληψη των κανόνων είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της γλωσσικής διδασκαλίας. Για κάθε τάξη υπάρχουν δύο τεύχη με περισσότερα πρωτότυπα ελληνικά κείμενα από τα αντίστοιχα κείμενα των προηγούμενων εκδόσεων.

Τα βιβλία της γλώσσας που χρησιμοποιούνται στο δεύτερο τετράχρονο κύκλο δεν είναι προσαρμοσμένα στα αντίστοιχα βιβλία του ελληνικού σχολείου. Η γραμματική και η λογοτεχνία διδάσκονται με ξεχωριστά βιβλία. Στα βιβλία αυτά ακολουθείται η παρακάτω μεθοδολογία: Σε κάθε ενότητα γλωσσικής διδασκαλίας προηγείται ένα κείμενο με ενιαίο περιεχόμενο. Οι μαθητές με την καθοδήγηση του δασκάλου εντοπίζουν το γραμματικό φαινόμενο στο κείμενο αυτό και εξάγουν τον αντίστοιχο κανόνα. Ακολουθούν ασκήσεις εμπέδωσης του γραμματικού φαινομένου και απαγωγικής εφαρμογής του κανόνα. Παράλληλα, στις τέσσερις τάξεις του δεύτερου τετράχρονου κύκλου χρησιμοποιούνται και τα "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα" με αρκετά κείμενα Ελλήνων λογοτεχνών. Γεγονός, πάντως, είναι ότι οι ώρες διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας στα σχολεία της μειονότητας στην Αλβανία δεν επαρκούν και αυτό ισχύει περισσότερο για τις μεγαλύτερες τάξεις του οκτάχρονου σχολείου και για το Λύκειο.

3. Γενική αξιολόγηση του γλωσσικού υλικού των σχολείων της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας

Για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως μητρικής σε μαθητές της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία χρησιμοποιούνται σήμερα τα βιβλία της "Γλώσσας μου". Υπάρχουν δύο τεύχη για κάθε τάξη, που εκδόθηκαν στην Αθήνα το 1996, με χρηματοδότηση του Εθνικού Ιδρύματος Υποδοχής και Αποκατάστασης Ομογενών Ελλήνων (Ε.Ι.Υ.ΑΠ.Ο.Ε.). Την ευθύνη της έκδοσης διατηρεί ο Αλβανικός Εκδοτικός Οίκος Σχολικών Βιβλίων. Οι συγγραφείς των βιβλίων είναι εκπαιδευτικοί της μειονότητας, ενώ οι εικονογράφοι είναι Αλβανοί. Εικονογράφιση υπάρχει μόνο στα βιβλία των τεσσάρων πρώτων τάξεων του σχολείου.

Το διδακτικό αυτό υλικό καλύπτει τις τριάντα πέντε εβδομάδες του διδακτικού έτους. Στην πρώτη τάξη οι ώρες εβδομαδιαίας διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος είναι ένδεκα, στη δεύτερη τάξη είναι δέκα, στην τρίτη τάξη επτά, στην τέταρτη τάξη είναι έξι και στις υπόλοιπες τέσσερις τάξεις του οκτάχρονου σχολείου είναι από τέσσερις ώρες την εβδομάδα.

Ως προς την επιστημονική αξιοπιστία και ταυτότητα των συγγραφέων των γλωσσικών εγχειριδίων θα μπορούσαμε να επισημάνουμε τα εξής: Οι συγγραφείς των εγχειριδίων, παρά την πλούσια εμπειρία τους στην παραγωγή υλικού και τη μακρόχρονη διδακτική τους εμπειρία, δεν διαθέτουν και ανάλογη επιστημονική κατάρτιση και ερευνητική εμπειρία. Παράλληλα, ο έλεγχος της αλβανικής πολιτείας είναι έντονος με αποτέλεσμα να είναι σε μεγάλο βαθμό προσδιορισμένα τα πλαίσια μέσα στα οποία μπορούν να κινηθούν οι συγγραφείς των βιβλίων.

Το διδακτικό αυτό υλικό, επειδή εκτυπώθηκε στην Ελλάδα, είναι καλαίσθητο και ανθεκτικό με αρκετά καλή εικονογράφηση, τουλάχιστον στα βιβλία του πρώτου τετράχρονου κύκλου. Επίσης έχει καταβληθεί προσπάθεια, ώστε τα κείμενα να βρίσκονται σε συμμετρία με τις δυνατότητες των μαθητών.

Πρέπει να επισημανθεί ότι το γλωσσικό υλικό δεν αναφέρεται στον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική ιστορία και δεν προάγει σε μεγάλο βαθμό την αλληλοκατανόηση των δύο λαών, αλλά, σε γενικές γραμμές, κινείται στα πλαίσια μιας εθνοκεντρικής λογικής.

Επίσης, το γλωσσικό υλικό του τετράχρονου σχολείου εναρμονίζεται προς τις αρχές που διέπουν το ελληνικό αναλυτικό πρόγραμμα του γλωσσικού μαθήματος και είναι προσαρμοσμένο στο γνωστικό επίπεδο των μαθητών. Ακολουθείται η δομοιειτουργική μέθοδος διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας, πράγμα που δεν συμβαίνει στο δεύτερο τετράχρονο σχολικό κύκλο. Η αναγωγή στον κανόνα γίνεται διαισθητικά. Οι γλωσσικές, όμως, ασκήσεις δεν χαρακτηρίζονται ιδιαίτερα από το βιωματικό ή τον επικοινωνιακό χαρακτήρα.

Στο δεύτερο τετράχρονο κύκλο, η γλωσσική διδασκαλία έχει "μεταγλωσσικό" χαρακτήρα. Διδάσκονται, δηλαδή, πολλές γνώσεις για τη γλώσσα, αλλά δεν διδάσκεται η ίδια η γλώσσα στην επικοινωνιακή της διάσταση, ώστε οι μαθητές να καταστούν επαρκείς χρήστες⁹.

Με βάση ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο αξιολόγησης του εκπαιδευτικού υλικού θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στα παρακάτω:

Α' Τετράχρονο κύκλος οκτάχρονου σχολείου

Αναφορικά με την αξιοπιστία και την ταυτότητα των συντελεστών του διδακτικού υλικού διαπιστώνεται ότι οι συγγραφείς δεν διαθέτουν, σε ικανοποιητικό βαθμό, την

⁹ Βλ. Αν. Φραγκουδάκη, *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1978, σ.12.

ανάλογη ερευνητική και επιστημονική εμπειρία για την παραγωγή εκπαιδευτικού υλικού.

Ως προς την εμφάνιση και παρουσίαση του διδακτικού υλικού, αυτό εμφανίζεται ανθεκτικό και εύχρηστο, ενώ σε ικανοποιητικά πλαίσια κινούνται το μέγεθος των γραμμάτων, η αναγνωσιμότητά τους και η εικονογράφηση που συνοδεύει τα κείμενα.

Ως προς τα κοινωνικοπολιτισμικά στοιχεία, το συγκεκριμένο υλικό προβάλλει ελάχιστα την κατανόηση και εκτίμηση των πολιτισμικών στοιχείων της ελληνικής μειονότητας καθώς και την ισοτιμία των πολιτισμών. Το υλικό δεν διακρίνεται ιδιαίτερα για τις πολυπολιτισμικές αλληλεπιδράσεις ούτε και για την καλλιέργεια της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Δεν διαπνέεται από το πνεύμα της οικουμενικότητας και της διαπολιτισμικότητας, ενώ δεν σέβεται και δεν παρουσιάζει ικανοποιητικά τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική ιστορία.

Ως προς το Αναλυτικό Πρόγραμμα τους διδακτικούς στόχους και τη Μεθοδολογία του διδακτικού υλικού γίνεται σαφές ότι το υλικό εναρμονίζεται αρκετά με τις αρχές του ισχύοντος ελληνικού αναλυτικού προγράμματος και βρίσκεται μέσα στα πλαίσια της φιλοσοφίας του ισχύοντος αναλυτικού προγράμματος της χώρας υποδοχής. Το υλικό συνδυάζει σε ικανοποιητικό βαθμό το αναλυτικό πρόγραμμα των δύο χωρών, ενώ, σε παρόμοιο βαθμό, ανταποκρίνεται στις σύγχρονες παιδαγωγικές διδακτικές και ψυχολογικές αντιλήψεις. Το υλικό είναι αρκετά προσαρμοσμένο στο γνωστικό και ηλικιακό επίπεδο των μαθητών, χωρίς να προκαλεί ιδιαίτερα την αυτενέργεια και τη συνεργατική μάθηση. Οι εργασίες είναι κυρίως μηχανιστικές και καθοδηγούμενες. Χρησιμοποιείται επαρκώς η δομολειτουργική μέθοδος, ενώ αναπτύσσονται λιγότερο οι βασικές δεξιότητες στη γλώσσα και τα διάφορα επίπεδα του λόγου. Επιχειρείται περιορισμένη ανάλυση των γραμματικών όρων και δίνεται μεγαλύτερη σημασία στις προτάσεις και τις εκφράσεις και λιγότερη στις λέξεις. Το υλικό ασχολείται σε μικρότερο βαθμό με τον επιτονισμό και την έμφαση και σε μεγαλύτερο με τη σημασιολογική ομαδοποίηση συγγενών λέξεων. Ακόμη, η χρησιμοποιούμενη γλώσσα είναι αρκετά κατανοητή. Η έκταση του περιεχομένου είναι ανάλογη με το διδακτικό χρόνο, ενώ υπάρχουν σαφείς οδηγίες προς τους μαθητές για την κατανόηση του υλικού. Επίσης, το υλικό πραγματεύεται προοδευτικά τα γλωσσικά φαινόμενα.

Β' τετράχρονος κύκλος οκτάχρονου σχολείου

Ως προς την αξιοπιστία και την ταυτότητα των συντελεστών του διδακτικού υλικού, την εμφάνιση και την παρουσίαση του διδακτικού υλικού, καθώς και τα κοινωνικοπολιτισμικά χαρακτηριστικά που διέπουν το υλικό ισχύουν οι επισημάνσεις που έγιναν για τον πρώτο τετράχρονο σχολικό κύκλο. Η διαφορά εντοπίζεται στο γεγονός ότι στα βιβλία της γλώσσας του δεύτερου κύκλου δεν υπάρχει εικονογράφηση.

Αντίθετα, ως προς το Αναλυτικό Πρόγραμμα, τους διδακτικούς στόχους και τη Μεθοδολογία του διδακτικού υλικού, το υλικό εμφανίζει σημαντικότερες αδυναμίες, κυρίως σε σχέση με την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, την ενεργοποίηση των

βιωμάτων των μαθητών και την προώθηση εναλλακτικών διαδικασιών για την επίλυση προβλημάτων. Επίσης δεν χρησιμοποιούνται η επικοινωνιακή και η δομολεϊτουργική μέθοδος διδασκαλίας¹⁰.

4. Αξιολόγηση των Βιβλίων του Α' τετράχρονου κύκλου

Τα βιβλία για τη γλωσσική διδασκαλία στα σχολεία της ελληνικής μειονότητας, που κυκλοφόρησαν κατά το σχολικό έτος 1996-1997 και εξής, ακολουθούν, σε γενικές γραμμές, τις μεθοδολογικές αρχές που εφαρμόζονται για το γλωσσικό μάθημα στο ελληνικό σχολείο¹¹.

Ειδικότερα, το εγχειρίδιο για το γλωσσικό μάθημα της Πρώτης τάξης αποτελείται από δύο τεύχη. Το πρώτο τεύχος περιλαμβάνει το προαναγνωστικό και το προγραφικό στάδιο, που επιδιώκει την απαλλαγή των μαθητών από πιθανές συναισθηματικές αναστολές, την εκμάθηση της τέχνης της συζήτησης, την άσκηση ορισμένων δεξιοτήτων, την επικοινωνία με εικονογραφικές απεικονίσεις, την οπτική και μουσικητική γνωριμία με διάφορες γραμμές κ.λπ. Συγκεκριμένα, στο προαναγνωστικό και προγραφικό αυτό στάδιο διακρίνουμε δύο φάσεις: α) Τη φάση των εικόνων για συζήτηση και των προασκήσεων γραφής, β) Τη φάση γνωριμίας με γράμματα και με διγράμματα και τριγράμματα συλλαβές-λέξεις, μια προσέγγιση που λαμβάνει χώρα κατά την ολική μέθοδο της πρώτης ανάγνωσης.

Το ίδιο τεύχος περιλαμβάνει το στάδιο της εκμάθησης του βασικού μηχανισμού ανάγνωσης και γραφής. Η μέθοδος που ακολουθείται για την εκμάθηση του μηχανισμού ανάγνωσης είναι η αναλυτικοσυνθετική, ενισχυμένη με κάποιες λέξεις που διδάσκονται με την ολική μέθοδο. Η ολική μέθοδος χρησιμοποιείται στις διγράμματα και τριγράμματα συλλαβές-λέξεις του προαναγνωστικού σταδίου και σε μερικές άλλες λέξεις. Οι λέξεις αυτές είναι: *και, που, είναι, εκεί, είπε, είμαι, για*.

Κάθε ενότητα είναι συνδυασμός εικόνων, κειμένων και εργασιών. Στην πρώτη σελίδα κάθε μαθήματος υπάρχει ένα εικονογραφημένο κείμενο και στη δεύτερη μια σειρά από εργασίες, που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του μαθήματος. Οι ενότητες είναι συνολικά εξήντα έξι.

¹⁰ Βλ. Χρ. Παπαρίζος, "Το γλωσσικό μάθημα στο Δημοτικό", εκδ. *Νέας Παιδείας*, Αθήνα 1989. Αγαθ. Χαράλαμποπουλος, "Διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας", περ. *Γλώσσα*, τεύχ. 16 (1988), σσ.5-28, σ.23. Δημ. Τομπαΐδης, "Η γλωσσική διδασκαλία στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (βασικές αρχές, στόχοι, χαρακτηριστικά)", *Πρακτικά 3ήμερου Σεμιναρίου 1991*, εκδ. Πατάκη, σσ.24-31.

¹¹ Αρ. Βουγιούκας, *Το γλωσσικό μάθημα στην πρώτη βαθμίδα της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1994. Επίσης, Δ. Κουκουλομάτης, *Λογοτεχνία και γλώσσα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, εκδ. Έλλην, Αθήνα 1996.

Τα θέματα των δύο τευχών έχουν σχέση με τον κόσμο που μας περιβάλλει. Ενιαίος μύθος στις ενότητες δεν ακολουθείται. Τα κείμενα είναι αρκετά ενδιαφέροντα. Διδάσκονται με τη σειρά τα γράμματα, ακολουθούν τα δίψηφα φωνήεντα, τα δίψηφα σύμφωνα, οι συνδυασμοί και τα συμπλέγματα συμφώνων.

Οι διδακτικές ενότητες έχουν σχεδιαστεί, κατά τέτοιον τρόπο, ώστε να ολοκληρώνονται σε μια δίωρη διδασκαλία.

Υπάρχει, επίσης, το Τετράδιο Εργασιών. Το Τετράδιο αυτό περιλαμβάνει γραφή γραμμάτων, δίψηφων φωνηέντων-συμφώνων, συμπλήρωση κενών, λεξιλογικές ασκήσεις, σχηματισμούς προτάσεων, στοιχειώδη γραμματικά φαινόμενα κ.λπ. Οι εργασίες είναι συνολικά πενήντα έξι. Τα χρωματιστά και καλαίσθητα γράμματα καθιστούν το Τετράδιο Εργασιών ελκυστικό, χρήσιμο και αποτελεσματικό.

Το δεύτερο τεύχος περιλαμβάνει το στάδιο εμπέδωσης και εμπλουτισμού του βασικού μηχανισμού της γλώσσας. Τα κείμενα είναι, κυρίως, παιδοκεντρικά. Με τις εργασίες διδάσκονται απλά γραμματικά φαινόμενα, χωρίς ορισμούς και ορολογία. Στο τεύχος αυτό, όπως και στο πρώτο, υπάρχει η γραπτή εργασία "Γράφω και Μαθαίνω", η οποία είναι μια άσκηση καλής γραφής και ορθογραφίας. Στο τέλος των γραπτών εργασιών κάθε μαθήματος υπάρχουν μερικές λέξεις, τις οποίες οι μαθητές γράφουν στην καρτέλα, μαθαίνοντας παράλληλα την ορθογραφία τους.

Επίσης, τα βιβλία "Η Γλώσσα μου" υπάρχουν και για τις άλλες τρεις τάξεις του πρώτου τετράχρονου σχολικού κύκλου. Για κάθε τάξη έχουν εκδοθεί δύο τεύχη. Οι περισσότερες θεματικές ενότητες κάθε τεύχους έχουν παιδοκεντρικό χαρακτήρα και σε μεγάλο βαθμό ευχάριστο περιεχόμενο. Τα κείμενα αυτά εξυπηρετούν τη χρήση της γλώσσας, τη γραμματική και τη γραπτή έκφραση.

Οι γραπτές εργασίες που υπάρχουν μετά το κείμενο κάθε ενότητας περιλαμβάνουν διάφορες συντακτικές και γραμματικές ασκήσεις και μια χαρακτηριστική πρόταση για αντιγραφή και ορθογραφία που είναι το "Γράφω και Μαθαίνω". Επίσης προβλέπεται η γραπτή έκφραση, το γνωστό μας "Σκέφτομαι και Γράφω", που γράφεται μία ή δύο φορές την εβδομάδα. Το θέμα της γραπτής έκφρασης έχει σχέση με το επεξεργασμένο κείμενο της κάθε ενότητας. Σύμφωνα και με τα πορίσματα της Ψυχολinguιστικής και Κοινωνιογλωσσολογίας, η Γραμματική στα βιβλία του Α' τετράχρονου κύκλου συνδέεται στενά με το αναγνωστικό κείμενο. Τα γραμματικά φαινόμενα διατάσσονται κατά τη σπειροειδή σειρά στις διάφορες τάξεις. Η προσέγγιση της Γραμματικής δίνει μεγαλύτερη έμφαση στη δομολειτουργική μορφή της γλώσσας και λιγότερο στην επικοινωνιακή χρήση. Η γραμματική ορολογία χρησιμοποιείται με περισκεψη και τα γραμματικά φαινόμενα παρουσιάζονται ύστερα από πολλά σχετικά παραδείγματα. Σε γενικές γραμμές, για τη διδασκαλία της Γραμματικής, ακολουθείται η μεθοδολογική προσέγγιση που εφαρμόζεται στα βιβλία της Γλώσσας του ελληνικού σχολείου.

Σύμφωνα με αυτή τη διαδικασία δεν αποδίδεται μεγάλη βαρύτητα στην παραδειγματική διάσταση της γλώσσας, όπως συνέβαινε μέχρι πρόσφατα, αλλά καταβάλλεται

προσπάθεια οι μαθητές να οικειοποιηθούν τις δομές της γλώσσας. Η διδασκαλία βασίζεται στον απαρτισμένο λόγο και στην πρόταση, μέσα στα οποία εντάσσεται το επιμέρους στοιχείο. Πάντως πρέπει να τονιστεί ότι η αναγωγή στον κανόνα προκύπτει ύστερα από διαισθητική σύλληψη και ότι η γλωσσική διδασκαλία έχει ως αφετηρία το κείμενο. Έτσι θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι το βάρος πέφτει στις συνταγματικές σχέσεις της γλώσσας.

Ως προς το λεξιλόγιο των βιβλίων της γλώσσας αξίζει να σημειώσουμε ότι το λεξιλόγιο των βιβλίων αυτών δεν έχει προκύψει από στατιστική έρευνα, αλλά έχει επιλεγεί εμπειρικά και τυχαία.

Τα αναγνωστικά κείμενα αποτελούν, σε κάθε περίπτωση, τους κυριότερους συντελεστές του γλωσσικού μαθήματος. Στα προηγούμενα αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας, τα κείμενα είχαν σκοπό να διδάξουν το σοσιαλιστικό και τον εθνικιστικό φρονηματισμό. Στα σημερινά κείμενα της γλώσσας αποφεύγονται η κατήχηση και ο φρονηματισμός.

Αναλυτικότερα, τα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας της Πρώτης τάξης έχουν τον τίτλο "Η Γλώσσα μου". Έχουν εκδοθεί σε δύο τεύχη μεγάλου μεγέθους από τον αλβανικό Εκδοτικό Οίκο Σχολικών Βιβλίων. Συγγραφείς είναι οι εκπαιδευτικοί της μειονότητας Απόστολος Λιάκος και Βασίλης Σπ. Γκούτζος. Εικονογράφοι των δύο τευχών είναι οι Αλβανοί Ικμπάλ Μπέλι, Λουμπουρί Ντουλεϊμάνι, Ρεμζί Κούτσι και η Βαλεντίνα Κώτσια, η οποία κατάγεται από την ελληνική μειονότητα. Τη χρηματοδότηση για έκδοση των βιβλίων την ανέλαβε το Ε.Ι.Υ.ΑΠ.Ο.Ε., που έχει έδρα την Αθήνα. Το διδακτικό υλικό χρησιμοποιείται τα έξι τελευταία χρόνια. Το έτος της πρώτης έκδοσης του υλικού είναι το 1996.

Το διδακτικό υλικό καλύπτει τις τριάντα πέντε εβδομάδες του διδακτικού έτους. Οι διδακτικές ενότητες ανέρχονται στις εκατόν τριάντα τέσσερις. Τα βιβλία είναι καλά-σθητα, μεγάλου μεγέθους με πλούσια εικονογράφηση. Το μέγεθος των γραμμών είναι προσαρμοσμένο στην ηλικία των μαθητών. Τα κείμενα δεν είναι μακροσκελή και δεν συνοδεύονται από τη χρήση οπτικοακουστικών μέσων. Το υλικό δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας, της ιστορίας και του πολιτισμού σε άλλες χώρες.

Το περιεχόμενο του υλικού είναι εναρμονισμένο προς τον αλβανικό πολιτισμό και την αλβανική κοινωνία, ενώ δεν γίνεται λόγος για την ελληνική ιστορία και τον ελληνικό πολιτισμό. Στους μαθητές της ελληνικής μειονότητας δεν καλλιεργείται η εθνική ελληνική ταυτότητα. Δε γίνεται, επίσης, προσπάθεια να κατανοηθούν τα πολιτιστικά στοιχεία της ελληνικής μειονότητας. Ακόμη, το υλικό δεν διαπνέεται από το πνεύμα της οικουμενικότητας και της διαπολιτισμικότητας.

Το γλωσσικό υλικό εναρμονίζεται με τις αρχές του ισχύοντος ελληνικού αναλυτικού προγράμματος για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Τα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας ανταποκρίνονται στις σύγχρονες παιδαγωγικές, διδακτικές και ψυχολογικές αντιλήψεις και αντιστοιχούν, σε ικανοποιητικό βαθμό, στο γνωστικό επίπεδο των

μαθητών. Οι εργασίες είναι μηχανιστικές και καθοδηγούμενες. Η μέθοδος διδασκαλίας είναι η δομολειτουργική¹².

Τα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας της Δεύτερης τάξης έχουν και αυτά τον τίτλο "Η Γλώσσα μου". Έχουν εκδοθεί σε δύο τεύχη μεγάλου μεγέθους, με έγχρωμο εξώφυλλο από τον αλβανικό Εκδοτικό Οίκο Σχολικών Βιβλίων. Συγγραφείς είναι οι εκπαιδευτικοί της μειονότητας Βασ.Σπ. Γκούτζος και Δημήτρης Κίκης. Η έκδοση των βιβλίων χρηματοδοτήθηκε από το Ε.Ι.Υ.ΑΠ.Ο.Ε. Το έτος πρώτης έκδοσης των βιβλίων είναι το 1996. Οι διδακτικές ενότητες των δύο τευχών ανέρχονται στις εκατόν τριάντα τέσσερις.

Κάθε ενότητα περιλαμβάνει την εικόνα, η οποία αποτελεί το κατάλληλο ερέθισμα και την αφετηρία για την ανάγνωση του πεζού ή του ποιήματος. Με τις γραπτές εργασίες που ακολουθούν μετά το κείμενο, γίνεται η σπουδή του γραμματικού φαινομένου.

Οι γραπτές αυτές εργασίες που γίνονται μέσα στην τάξη κινούνται στο επίπεδο της εφαρμογής των κανόνων και όχι στο επίπεδο της γλωσσικής χρήσης. Είναι περισσότερες ασκήσεις μηχανιστικές και τυποποιημένες και λιγότερο ασκήσεις δημιουργικές.

Τα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας της Τρίτης τάξης φέρουν τον τίτλο "Η Γλώσσα μου". Εκδίδονται από τον αλβανικό Εκδοτικό Οίκο Σχολικών Βιβλίων, με συγγραφείς τους εκπαιδευτικούς της μειονότητας Βασ.Σπ. Γκούτζο και Δημήτρη Κίκη. Την εικονογράφηση έκαναν οι Αλβανοί Ικμπάλ Μπέλι, Λουμουρί Ντουλεϊμάνι, Ρεμζί Κούτσι και η Βαλεντίνα Κώτσια, η οποία κατάγεται από την ελληνική μειονότητα.

Τα βιβλία έχουν εκδοθεί σε δύο τεύχη μεγάλου μεγέθους, με έγχρωμο και καλαίσθητο εξώφυλλο. Την έκδοση του υλικού χρηματοδότησε το Ε.Ι.Υ.ΑΠ.Ο.Ε. Το διδακτικό υλικό πρωτοκυκλοφόρησε το έτος 1996. Οι διδακτικές ενότητες και των δύο τευχών ανέρχονται στις ενενήντα έξι.

Η γλώσσα και στα δύο αυτά τεύχη αντιμετωπίζεται ενιαία και όχι αποσπασματικά. Οι διάφοροι τομείς του γλωσσικού μαθήματος, όπως η γραμματική, η ακρόαση, η γραπτή έκφραση, η ανάγνωση και η ορθογραφία, ενοποιούνται και συνεξετάζονται. Καταβάλλεται προσπάθεια η πρόταση να γίνει το επίκεντρο της γλωσσικής διδασκαλίας.

Τα κείμενα που περιλαμβάνονται στη "Γλώσσα μου" είναι σύντομα και σε αυτά ενσωματώνονται τα γραμματικά φαινόμενα, τα οποία εξετάζονται στις ασκήσεις που ακολουθούν, χωρίς ιδιαίτερη αναφορά σε κανόνες και ορολογίες. Δεν προβλέπεται, δηλαδή, ιδιαίτερη ώρα για τη διδασκαλία της Γραμματικής με την παραδειγματική της μορφή. Σημειώνεται ότι η γραμματική δεν διδάσκεται με τη σειρά που έχει στα παραδοσιακά εγχειρίδια, αλλά είναι δυνατόν σε κάθε μάθημα να εξετάζονται γραμματικά φαινόμενα που αναλύονται σε διάφορα σημεία της Γραμματικής.

¹² Ναπ. Σπ. Μήτσης, *Διδακτική του γλωσσικού μαθήματος, Από τη γλωσσική θεωρία στη διδακτική πράξη*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996.

Τέλος, τα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας της Τέταρτης τάξης φέρουν και αυτά τον τίτλο "Η Γλώσσα μου". Συγγραφείς και πάλι είναι ο Βασ. Σπ. Γκούτζος, συνταξιούχος εκπαιδευτικός, και ο Δημήτρης Κίκης, δημοσιογράφος και εκπαιδευτικός, χωρίς διδακτική εμπειρία.

Τα δύο τεύχη που έχουν εκδοθεί για τη συγκεκριμένη τάξη είναι μεγάλο μεγέθους, έγχρωμα βιβλιοτετράδια, που πρωτοκυκλοφόρησαν το έτος 1996 και περιέχουν συνολικά εβδομήντα πέντε ενότητες δίωρης διδασκαλίας.

Την εικονογράφηση έχουν αναλάβει οι ίδιοι εικονογράφοι που φιλοτέχνησαν και τα βιβλία γλωσσικής διδασκαλίας των άλλων τάξεων του πρώτου τετράχρονου κύκλου. Κάθε διδακτική ενότητα περιλαμβάνει μία εικόνα που αποτελεί κατάλληλο έναυσμα για την προπαρασκευαστική φάση της διδασκαλίας. Τα κείμενα ακολουθούνται από μια σειρά ασκήσεων που έχουν το ακόλουθο περιεχόμενο:

- Είναι ασκήσεις συμπλήρωσης προτάσεων.
- Είναι ασκήσεις αντιστοίχισης συνωνύμων, παρωνύμων κ.λπ.
- Διδάσκουν διάφορα συντακτικά φαινόμενα.
- Περιέχουν ομοιόμορφα παραδείγματα, που βοηθούν το μαθητή να εξάγει διαισθητικά τον κανόνα.
- Μετασηματίζουν προτάσεις.
- Διδάσκουν τη λογική αλληλουχία των προτάσεων.
- Διατάσσουν λέξεις κατά αλφαβητική σειρά.
- Έχουν ως θέμα την ορθογραφία των λέξεων.
- Υποδεικνύουν θέματα "Σκέφτομαι και γράφω" κ.λπ.

Πρέπει να τονιστεί ότι μόλις κατά το σχολικό έτος 2002-2003 κυκλοφόρησαν και τα υπόλοιπα Τετράδια εργασιών για τη Δευτέρα, την Τρίτη και την Τετάρτη τάξη. Ακολουθούν μία παραπλήσια οργανωτική δομή με εκείνη του Τετραδίου της πρώτης τάξης. Εμφανίζουν, ωστόσο, σημαντικές αδυναμίες σε επίπεδο γλωσσικής επεξεργασίας, αφού εκδόθηκαν χωρίς την απαραίτητη φιλολογική επιμέλεια και επιστημονική στήριξη. Σε κάθε περίπτωση είναι θετικό το γεγονός ότι με την έκδοση αυτών των βιβλίων διαμορφώνεται μία ολοκληρωμένη εικόνα των βιβλίων του πρώτου υποχρεωτικού τετράχρονου σχολικού κύκλου.

Συμπερασματικά πρέπει να επαναλάβουμε ότι τα βιβλία για τη γλωσσική διδασκαλία του πρώτου τετράχρονου κύκλου ακολουθούν, σε γενικές γραμμές, τις ίδιες μεθοδολογικές αρχές που διέπουν το γλωσσικό μάθημα στο ελληνικό σχολείο.

4.1. Τα Βιβλία του Δασκάλου για τον Α' τετράχρονο κύκλο

Δύο χρόνια μετά την κυκλοφορία των βιβλίων της «Γλώσσας μου» για τον Α' τετράχρονο κύκλο κυκλοφόρησαν σε φωτοτυπική έκδοση από το Τυπογραφείο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων τέσσερα Βιβλία του Δασκάλου για τις αντίστοιχες τέσσερις πρώτες σχολικές τάξεις. Ως συγγραφέας των βιβλίων φέρεται ο Βασίλης Σπ. Γκούτζος. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο τίτλος που χρησιμοποιείται είναι «Νεοελληνική

Γλώσσα» «Βιβλίο του δασκάλου». Ο τίτλος αυτός παραπέμπει στον αντίστοιχο τίτλο που χρησιμοποιείται στα Βιβλία του δασκάλου στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Επίσης, πρέπει να επισημάνουμε ότι δεν έχουν κυκλοφορήσει Βιβλία Δασκάλου για τις τάξεις V-VIII του δεύτερου τετράχρονου σχολικού κύκλου. Είναι απαραίτητο να τονίσουμε ότι για τα βιβλία αυτά δεν υπήρξε καμία συμμετοχή και καμία επιστημονική στήριξη από την αρμόδια Επιτροπή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

4.1.1. Παρουσίαση και αξιολόγηση των Βιβλίων του Δασκάλου για τον Α' τετράχρονο κύκλο

Αρχίζοντας την παρουσίαση από το Βιβλίο της Α' τάξης, πρέπει να αναφέρουμε ότι ο πλήρης τίτλος του βιβλίου είναι «Νεοελληνική Γλώσσα» «Βιβλίο του Δασκάλου», Α' τάξη, Εκδοτικός Οίκος Σχολικών Βιβλίων, χωρίς να αναφέρεται χρονολογία έκδοσης. Συγγραφέας εμφανίζεται ο συνταξιούχος εκπαιδευτικός Βασίλης Σπ. Γκούτζος, ο οποίος ήταν και ένας από τους συγγραφείς των αντίστοιχων βιβλίων της «Γλώσσας μου». Το βιβλίο αποτελείται από ενενήντα οκτώ σελίδες.

Όλα τα θεωρητικά κεφάλαια του βιβλίου έχουν αντληθεί από το αντίστοιχο ελληνικό Βιβλίο για το δάσκαλο, χωρίς να γίνεται σχετική αναφορά. Το ίδιο συμβαίνει και με τα σχόλια στην πλειονότητα των κειμένων, αφού τα κείμενα είναι κοινά ανάμεσα στα δύο Αναγνωστικά. Ίδια ακριβώς μορφή έχει και το Λεξιλόγιο της Πρώτης Τάξης που ολοκληρώνει το βιβλίο.

Αμφισβητήσιμο γεγονός παραμένει σε ποιο βαθμό οι εκπαιδευτικοί της ελληνικής μειονότητας για τους οποίους προορίζεται αυτό το βιβλίο είναι πράγματι σε θέση να κατανοήσουν την ορολογία που υπάρχει στα εισαγωγικά θεωρητικά κεφάλαια.

Ο πλήρης τίτλος του Βιβλίου του Δασκάλου για τη Β' τάξη είναι «Νεοελληνική Γλώσσα» «Βιβλίο του Δασκάλου», Β' τάξη, Εκδοτικός Οίκος Σχολικών Βιβλίων, χωρίς να αναφέρεται χρονολογία έκδοσης. Συγγραφέας εμφανίζεται και πάλι ο συνταξιούχος εκπαιδευτικός Βασίλης Σπ. Γκούτζος. Ο αριθμός των σελίδων του βιβλίου ανέρχεται στις εκατόν είκοσι τρεις. Στο συγκεκριμένο βιβλίο δεν υπάρχει η αντίστοιχη εισαγωγή από το ελληνικό βιβλίο, όπως συνέβη με το προηγούμενο βιβλίο. Ωστόσο υπάρχουν τα κεφάλαια για τις επιδιώξεις, τα βοηθήματα, τον τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος καθώς και το ενδεικτικό διάγραμμα διδασκαλίας. Το βιβλίο ολοκληρώνεται με το Αναλυτικό Πρόγραμμα για τη διδασκαλία του βιβλίου «Η Γλώσσα μου», με ανάλογη αντιστοίχιση των οκτώ εβδομαδιαίων ωρών διδασκαλίας με τα κείμενα που πρέπει να διδαχτούν. Στο βιβλίο αυτό δεν υπάρχει, όπως συμβαίνει στο προηγούμενο, το Βασικό Λεξιλόγιο.

Γενικότερα και στο βιβλίο αυτό παρατηρούμε να ταυτίζονται τα σχόλια ή να ακολουθούνται πιστά η δομή και τα σχόλια που υπάρχουν στο αντίστοιχο ελληνικό Βιβλίο του Δασκάλου.

Ίδια δομή υπάρχει και στο Βιβλίο του Δασκάλου για την τρίτη τάξη. Ο αριθμός των σελίδων του βιβλίου ανέρχεται στις εκατόν είκοσι δύο σελίδες. Παρουσιάζονται τα ίδια εισαγωγικά κεφάλαια, όπως και στο προηγούμενο βιβλίο της Β' τάξης,

ενώ υπάρχει αντιστοίχιση των έξι εβδομαδιαίων ωρών διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος με συγκεκριμένα κείμενα που θα διδαχτούν. Στο Βιβλίο του Δασκάλου για την τρίτη τάξη δεν παρουσιάζεται επίσης το Βασικό Λεξιλόγιο.

Παρόμοια διαδικασία ακολουθείται και στο Βιβλίο του Δασκάλου για την τέταρτη τάξη του τετράχρονου σχολείου. Ο τίτλος του βιβλίου είναι «Νεοελληνική Γλώσσα» «Βιβλίο του Δασκάλου», Δ' τάξη, Εκδοτικός Οίκος Σχολικών Βιβλίων, χωρίς να αναφέρεται χρονολογία έκδοσης. Συγγραφέας του συγκεκριμένου βιβλίου εμφανίζεται ο δημοσιογράφος και εκπαιδευτικός Δημήτρης Κίκης. Οι σελίδες του βιβλίου ανέρχονται στις εκατόν είκοσι. Στο βιβλίο δεν υπάρχει Βασικό Λεξιλόγιο, όπως συνέβη και με τα δύο προηγούμενα βιβλία.

Για τα κείμενα που συναντά κανείς αυτούσια στα αντίστοιχα αναγνωστικά βιβλία υπάρχει ανάλογη ταύτιση και στην προσέγγιση που επιχειρείται από τα Βιβλία του Δασκάλου. Για τα κείμενα που συναντά κανείς αποκλειστικά στα Αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας επιχειρείται μία προσαρμογή προς τη δομή και τα ερωτήματα που υπάρχουν για παρεμφερή κείμενα στο ελληνικό Βιβλίο του Δασκάλου.

5. Αξιολόγηση των Βιβλίων του Β' τετράχρονου κύκλου του οκτάχρονου σχολείου

Το πρώτο στοιχείο που πρέπει να επισημάνουμε σε σύγκριση με τα υπόλοιπα βιβλία του πρώτου τετράχρονου κύκλου είναι ότι εμφανίζεται πλέον μία ουσιαστική μεθοδολογική διαφοροποίηση ανάμεσα στα αναγνωστικά βιβλία που χρησιμοποιούνται στους δύο κύκλους. Συγκεκριμένα δεν ακολουθείται πλέον η παράλληλη διδασκαλία γλωσσικής επεξεργασίας του αναγνώσματος και η διδασκαλία του γλωσσικού φαινομένου από το ίδιο εγχειρίδιο και την ίδια διδακτική ενότητα.

Αντιθέτως υπάρχουν δύο εγχειρίδια, το πρώτο από τα οποία ασχολείται με τη γλωσσική επεξεργασία του κειμένου, ενώ το δεύτερο, το οποίο αποτελείται από δύο τεύχη, αναφέρεται στη διδασκαλία των γραμματικών φαινομένων. Το πρώτο εγχειρίδιο φέρνει τον τίτλο "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ 5" "για την πέμπτη τάξη των οκτατάξιων σχολείων", ενώ το δεύτερο τον τίτλο "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 5" "ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΜΠΤΗ ΤΑΞΗ" "Πρώτο Μέρος" και "Δεύτερο Μέρος".

Η διαφοροποίηση αυτή σε σχέση με τα βιβλία του πρώτου τετράχρονου σχολικού κύκλου έγινε ύστερα από αίτημα και απαίτηση του αλβανικής Επιθεώρησης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, με το αιτιολογικό ότι, αν είχαμε διαφορετική μεθοδολογία, τα βιβλία για τα σχολεία της ελληνικής μειονότητας δεν θα συμφωνούσαν με τη μεθοδολογία των αντίστοιχων αλβανικών σχολικών εγχειριδίων. Κατά συνέπεια, οι μαθητές των σχολείων της ελληνικής μειονότητας θα ήταν σε θέση να παρακολουθήσουν ευκολότερα τον ενιαίο τρόπο μεθοδολογίας, στον οποίο θα ήταν γραμμένα όλα τα σχολικά εγχειρίδια της τάξης τους.

Βεβαίως, η επιβολή της άποψης αυτής δημιούργησε σημαντικά προβλήματα, αφού έπρεπε να εγκαταλειφθεί μία συγκεκριμένη φιλοσοφία που είχε αναπτυχθεί στα

βιβλία του πρώτου τετράχρονου κύκλου και η οποία για να ολοκληρωθεί έπρεπε στην ουσία να συνεχιστεί και στο δεύτερο τετράχρονο σχολικό κύκλο.

Η γλωσσική επεξεργασία και η διδασκαλία συγκεκριμένων γλωσσικών φαινομένων, δηλαδή, είναι αυτονόητο ότι δεν μπορούσαν να εξαντληθούν στον πρώτο τετράχρονο σχολικό κύκλο. Αντίθετα, η διδασκαλία τους έπρεπε να συνεχιστεί και στο δεύτερο κύκλο, αφού η διάταξη της ύλης ήταν διαμορφωμένη σε σπειροειδή κλίμακα και ολοκληρωνόταν η παρουσίασή της σταδιακά σε επόμενες και μεγαλύτερες τάξεις.

Ωστόσο, όπως θα διαπιστώσουμε, αποφεύχθηκε το προηγούμενο σύστημα, που είχε ακολουθηθεί για τη διδασκαλία των γραμματικών φαινομένων και το οποίο είχε περισσότερο ως στόχο τη μετάδοση και την μνημονική εκμάθηση γραμματικών κανόνων, χωρίς τη συσχέτισή τους με τη γλωσσική χρήση και διδασκαλία. Κατά συνέπεια, χωρίς να υπάρχει το απόλυτα ενιαίο στοιχείο ανάμεσα στον πρώτο και στο δεύτερο σχολικό κύκλο, επετεύχθη μία σημαντική προσέγγιση στη μέθοδο διδασκαλίας και ακόμη περισσότερο η ολοκλήρωση της διδασκαλίας των διαφόρων γραμματικών φαινομένων. Αυτό, όπως θα γίνει σαφές και στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε με την παρουσίαση ενός σύντομου κειμένου, πριν από κάθε διδακτική γλωσσική ενότητα, το οποίο παρείχε τη δυνατότητα για τη διδασκαλία του αντίστοιχου γλωσσικού φαινομένου, σύμφωνα με μια μεθοδολογία που ήταν προσαρμοσμένη στον τρόπο διδασκαλίας, η οποία είχε ακολουθηθεί στον πρώτο τετράχρονο σχολικό κύκλο.

5.1. Τα Βιβλία για την πέμπτη τάξη

Όπως ήδη αναφέραμε, τα γλωσσικά βιβλία που χρησιμοποιούν οι μαθητές στην πέμπτη τάξη αποτελούνται από το βιβλίο "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ 5", το οποίο εμπεριέχει, κατεξοχήν, τα κείμενα διδασκαλίας. Επίσης, από τα δύο βιβλία "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 5" "Πρώτο και Δεύτερο Μέρος", τα οποία καλύπτουν περισσότερο τη διδασκαλία των μεμονωμένων γλωσσικών φαινομένων.

5.1.1. "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα 5"

Το βιβλίο αυτό αποτελεί το βασικό αναγνωστικό βιβλίο για την πέμπτη τάξη. Οι συντάκτες του βιβλίου είναι ο Απόστολος Λιάκος και ο Δημήτρης Κίκης. Ο πρώτος είναι εκπαιδευτικός της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και ο δεύτερος δημοσιογράφος και εκπαιδευτικός, χωρίς να έχει εργαστεί σε σχολείο.

Το βιβλίο περιλαμβάνει συνολικά πενήντα δύο κείμενα, τα οποία θα διδαχθούν κατά τη διάρκεια ολόκληρου του σχολικού έτους και σε παράλληλη διδασκαλία με το βιβλίο "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 5", που, όπως ήδη επισημάνθηκε, καλύπτει τη διδασκαλία των γραμματικών φαινομένων.

Για κάθε μάθημα σημειώνονται οι ώρες που θα απαιτηθούν και οι οποίες, εκτός από οκτώ περιπτώσεις, ανέρχονται σε μία ανά διδακτική ενότητα. Στις οκτώ αυτές περιπτώσεις, η κάθε γλωσσική ενότητα θα διδαχτεί σε δύο διδακτικές ώρες.

Ως μια πρώτη διαπίστωση θα μπορούσε να επισημάνει κανείς ότι η μία διδακτική ώρα για τη γλωσσική διδασκαλία ενός κειμένου σε μαθητές, οι οποίοι εμφανίζουν

γλωσσικές αδυναμίες δεν είναι αρκετή. Γιατί, εκτός των άλλων, δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι ο πνευματικός και πολιτιστικός περίγυρος των μαθητών της συγκεκριμένης κατηγορίας είναι αρκετά περιορισμένος. Αυτό έχει ως συνέπεια τα θέματα που παρουσιάζονται στα αναγνωστικά να είναι πολλές φορές άγνωστα στους μαθητές και να απαιτείται, κατά τη διδασκαλία τους, μία ενδελεχής και συστηματική ανάλυση από το δάσκαλο, ο οποίος αντιμετωπίζει και ο ίδιος συχνά ανάλογες γλωσσικές δυσκολίες.

Η βασική δομή μιας γλωσσικής ενότητας περιλαμβάνει το "κείμενο", το "Λεξιλόγιο" και τις "Ερωτήσεις και εργασίες" που ακολουθούν. Σε κάποιες περιπτώσεις έπεται μία σύντομη αναφορά στο είδος του λόγου που προηγήθηκε. Έτσι έχουμε κάποια στοιχεία για το παραμύθι, για τη στροφή του ποιήματος, για το στοιχείο της υπερβολής στην ποίηση κ.λπ.

Το βιβλίο είναι μεγάλου μεγέθους με έγχρωμο το πρώτο εξώφυλλό του. Διαφορετικά δεν υπάρχει εικονογράφηση σε κάθε διδακτική ενότητα, εκτός από κάποιες γιρλάντες και λουλούδια σε έγχρωμο φόντο στο πάνω μέρος της σελίδας ή στο τέλος κάθε μαθήματος. Το βιβλίο αποτελείται από εκατόν εβδομήντα μία σελίδες.

Στην αρχή κάθε κειμένου αναγράφεται το όνομα του συγγραφέα, όταν υπάρχει, ή η λέξη "ΔΗΜΟΤΙΚΟ" ή "ΜΥΘΟΣ" κ.λπ. Ακολουθεί το κείμενο ή το ποίημα και έπονται τα τρία στοιχεία, στα οποία αναφερθήκαμε παραπάνω.

Από τις πενήντα διδακτικές ενότητες που παρουσιάζονται συνολικά, οι είκοσι είναι ποιήματα. Από τα ποιήματα αυτά τα δεκατέσσερα είναι συγκεκριμένων ποιητών Ελλήνων, Αλβανών και άλλων εθνοτήτων. Τα υπόλοιπα έξι φέρουν τον τίτλο "ΔΗΜΟΤΙΚΟ" και αναφέρονται, κατεξοχήν, στην ελληνική παράδοση.

Αναφορικά με τη διαπίστωση αυτή θα παρατηρούσε κανείς ότι ο αριθμός των ποιημάτων εμφανίζεται αρκετά ενισχυμένος. Παράλληλα πρέπει να επισημάνουμε ότι η μέθοδος διδασκαλίας του ποιήματος είναι ανάλογη με τη μέθοδο διδασκαλίας που ακολουθείται στα πεζά κείμενα. Ύστερα από το ποίημα, δηλαδή, ακολουθούν το Λεξιλόγιο και οι ερωτήσεις, από κοινού με τις εργασίες για την επεξεργασία του ποιήματος, όπως συμβαίνει και με τα πεζά κείμενα.

Πριν από τα Περιεχόμενα του βιβλίου υπάρχουν σύντομα βιογραφικά στοιχεία για τους συγγραφείς των κειμένων.

Αναφορικά με τους συγγραφείς των κειμένων θα μπορούσε να τους κατατάξει κανείς σε τέσσερις κατηγορίες. Υπάρχουν, καταρχήν, Αλβανοί λογοτέχνες, οι οποίοι έγραψαν στην αλβανική γλώσσα και τα έργα τους μεταφράστηκαν, ακολούθως, στην ελληνική γλώσσα. Οι συγγραφείς αυτοί ανήκουν στους κλασικούς της αλβανικής λογοτεχνίας, όπως ο Ισμαήλ Κανταρέ, ο Ναΐμ Φράσερι κ.λπ.

Έπειτα υπάρχουν συγγραφείς από την ελληνική μειονότητα, όπως ο ποιητής Νίκος Κατσαλίδας, ο Φώτος Κυριαζάτης κ.λπ. Ένα μικρότερο μέρος καταλαμβάνουν συγγραφείς από την παγκόσμια λογοτεχνία, όπως ο Ουίλιαμ Σαίξπηρ, ο Μαξίμ Γκόργκι κ.λπ.

Τέλος, το μεγαλύτερο μέρος το καταλαμβάνουν κείμενα συγγραφέων από την Ελλάδα. Από τα κείμενα αυτά, κάποια έχουν μυθολογικό ή ιστορικό περιεχόμενο (Αίσωπος, Ηρόδοτος), κάποια άλλα αναφέρονται στην κλασική νεοελληνική λογοτεχνία και ποίηση (Ρίτσος, Ελύτης κ.λπ.), ενώ μερικά καλύπτουν το χώρο της παιδικής και νεανικής λογοτεχνίας (Λ. Ψαρούτη, Ι.Μ. Παναγιωτόπουλος κ.λπ.). Βεβαίως, στις κατηγορίες αυτές πρέπει να προσθέσουμε και τα ποιήματα-τραγούδια, τα οποία φέρουν τον τίτλο "ΔΗΜΟΤΙΚΟ".

Στο σημείο αυτό πρέπει να κάνουμε μία ουσιαστική διευκρίνιση. Στις προηγούμενες εκδόσεις, τα κείμενα Ελλήνων συγγραφέων ήταν πολύ περιορισμένα. Μόνο ύστερα από μακροχρόνιες συζητήσεις και αναλύσεις με την Επιτροπή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων υπό τον κ. Καράλη, πείστηκε, τελικά, η αλβανική αντιπροσωπεία να υπάρξει στα αναγνωστικά ένας σημαντικός αριθμός κειμένων, τα οποία γράφτηκαν από Έλληνες συγγραφείς και ποιητές. Το βασικό επιχείρημα ήταν ότι η γνωριμία των μαθητών με την αλβανική λογοτεχνία γινόταν από το πρωτότυπο και, κατά συνέπεια, δεν ήταν αναγκαία η διδασκαλία της μέσα από μεταφράσεις, οι οποίες πολλές φορές δεν διακρίνονταν για την ποιότητά τους. Με την ίδια λογική, η ελληνική γλώσσα, λογοτεχνία και ποίηση έπρεπε να διδαχτούν από το πρωτότυπο και όχι πιθανόν από κάποιες μεταφράσεις που δεν διακρίνονταν για την ποιότητά τους.

Όπως ήδη έχει τονιστεί, το βασικό στοιχείο που κυριαρχεί πλέον στα θέματα των αναγνωστικών της ελληνικής μειονότητας είναι το ηθογραφικό - ηθολογικό. Στην τελευταία έκδοση υπήρχε μία σημαντική βελτίωση ως προς τη θεματική των βιβλίων, παραμερίζοντας στοιχεία, όπως ο εθνικισμός και ο έντονος πατριωτισμός ή η άμεση κατήχηση και διδακτική πρόθεση. Βεβαίως, οι αλλαγές αυτές δεν έγιναν χωρίς επιμονή της Επιτροπής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και δεν σημαίνει ότι πετύχαμε ήδη το επιθυμητό, αφού η παραπάνω Επιτροπή δεν μπορούσε από μόνη της να επιλέξει όλα τα κείμενα ή να θέσει τα ανάλογα ερωτήματα κατά την επεξεργασία των κειμένων.

Ωστόσο θα θέλαμε στο σημείο αυτό να παρουσιάσουμε κάποιους ενδεικτικούς τίτλους από τα κείμενα που υπάρχουν στο βιβλίο αυτό: 1) Ο Αρίων και το Δελφίνι (Ηρόδοτος), 2) Ο Κωνσταντής ο καλατζής (Νίκου Κατσαλίδα), 3) Οι μαστόροι ετοιμάζονται να παίξουν θέατρο (Ουίλιαμ Σαίξπηρ), 4) Το τούρκικο κανόνι (Ισαμήλ Κανταρέ), 5) Δημοτικό Σχολείο (Νίκου Καζαντζάκη), 6) Δημοτικά τραγούδια ξενιτιάς (Δημοτικό).

Στη συνέχεια θα παραθέσουμε το "Λεξιλόγιο" και τις "Ερωτήσεις και εργασίες", που υπάρχουν στο βιβλίο, από το ανάγνωσμα του Φώτη Κυριαζάτη "ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ":

Λεξιλόγιο

αγρίκησα - εδώ: ένιωσα, κατάλαβα

καζαντώ - κερδίζω χρήματα, βελτιώνω την οικονομική μου κατάσταση

ψελλίζω - ψιθυρίζω

Ερωτήσεις και εργασίες

1. Για ποιο κοινωνικό φαινόμενο γίνεται λόγος στο παραπάνω κείμενο; Τι ξέρετε εσείς για την ξενιτιά;
2. Ξέρετε καμιά τέτοια ή παρόμοια ιστορία; Σας συγκινεί αυτό το δράμα; Γιατί; Τι αισθάνεστε για τη θειακω-Μάρω;
3. Προσέξτε τις φράσεις: « ... δεν θα τον έπιανε η πλάκα», « ... με την άκρη του ματιού ...». Πώς καταλαβαίνετε τις φράσεις αυτές;
3. Και σήμερα οι άνθρωποι ξενιτεύονται. Ποια κοινά χαρακτηριστικά και ποιες διαφορές υπάρχουν μεταξύ του παλιού και του νέου ξενιτεμού;
5. Γράψτε ένα γράμμα σε κάποιον ξενιτεμένο σας και διαβάστε το στην τάξη.

Αναφορικά με τις ερωτήσεις για επεξεργασία που υπάρχουν σε κάθε κείμενο πρέπει να επισημάνουμε ότι έχουν, επίσης, βελτιωθεί σημαντικά από τις πρώτες ερωτήσεις των αναγνωστικών κειμένων, οι οποίες είχαν περισσότερο έναν καθαρά μνημονικό χαρακτήρα. Βεβαίως, το ζήτημα είναι σε ποιο βαθμό ο δάσκαλος τις χρησιμοποιεί ως ενδεικτικές ή τις ακολουθεί πειστά ή και καθόλου.

5.1.2. "Η Γλώσσα μου 5" (Πρώτο και Δεύτερο Μέρος)

Το βιβλίο αποτελείται από δύο τεύχη. Το Πρώτο Μέρος έχει 131 σελίδες και το Δεύτερο Μέρος 125 σελίδες. Οι συντάκτες-συγγραφείς του βιβλίου είναι τρεις εκπαιδευτικοί της ελληνικής μειονότητας, ο Δημήτρης Παπάς, ο Δημήτρης Δούτσος και ο Χρήστος Ζώκος. Από αυτούς ο πρώτος είναι συνταξιούχος, ενώ είχε διδάξει για πολλά χρόνια στη Μέση Παιδαγωγική Σχολή Αργυροκάστρου. Από τα ονόματα των συντακτών διαπιστώνουμε ότι αυτοί είναι διαφορετικοί στο βιβλίο "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ 5" και διαφορετικοί στο βιβλίο "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 5".

Το εξώφυλλο του βιβλίου είναι εικονογραφημένο. Στο εσωτερικό του υπάρχουν διάφορες γιρλάντες και γεωμετρικά σχήματα στο πάνω μέρος της σελίδας και στο τέλος του κειμένου.

Η βασική φιλοσοφία του βιβλίου είναι ότι σε κάθε νέα γραμματική ενότητα προηγείται ένα σύντομο κείμενο και ακολουθεί η αναφορά στο φαινόμενο που θα διδαχτεί. Το κείμενο αυτό, συνήθως, έχει γραφτεί από τους συγγραφείς του βιβλίου. Μπορεί, ωστόσο, να είναι και κάποιο απόσπασμα ποιήματος ή άλλου πεζού κειμένου.

Ύστερα από το κείμενο ακολουθεί η διδασκαλία του νέου φαινομένου, μέσα από ένα μικτό σύστημα ασκήσεων και πληροφοριών για το φαινόμενο αυτό. Στο τέλος υπάρχουν οι ασκήσεις που ολοκληρώνουν τη διδασκαλία του γραμματικού φαινομένου.

Με την ολοκλήρωση της γραμματικής διδασκαλίας υπάρχει εντός ενός πλαισίου και με την ένδειξη "Μάθαμε ότι:" ένα είδος συμπεράσματος, ανακεφαλαίωσης του φαινομένου που διδάχτηκε. Στην αρχή κάθε μαθήματος υπάρχει ως τίτλος το φαινόμενο που πρόκειται να διδαχτεί στη συνέχεια.

Θα παρουσιάσουμε ένα παράδειγμα από το μάθημα με τίτλο:

13. ΕΚΦΡΑΖΟΥΜΕ ΤΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΑΣ

Α. Έκφραση των συναισθημάτων μας με τους μορφασμούς του προσώπου μας

1. Ποιες κινήσεις θα κάνει ο Μιχάλης ή τι παρατηρούμε στο πρόσωπό του, όταν:

- Η ομάδα του Μιχάλη χάνει σε αθλητικό αγώνα.
- Του χαρίζουν στη γιορτή του ένα ωραίο δώρο.
- Βλέπει απ' το παράθυρο έναν άγνωστο με φοβερή όψη.

Θα ακολουθήσει το συμπέρασμα από τη διδασκαλία του φαινομένου:

"Μάθαμε ότι:

Τα συναισθήματά μας μπορούμε να τα εκφράσουμε και με την εκδήλωση του προσώπου, άρα μπορεί να γίνουν ορατά.

Τα συναισθήματα εκφράζονται και με λέξεις, με τον τόνο της φωνής ή και συνδυασμένα: με τον τόνο της φωνής και την όψη του προσώπου μας".

Αξιολογώντας την όλη προσπάθεια πρέπει να επισημάνουμε ότι είναι λυπηρό που η αλβανική κυβέρνηση δεν επέτρεψε να ολοκληρωθεί η έκδοση των βιβλίων με την προηγούμενη μεθοδολογία, που είχαμε ακολουθήσει στα βιβλία του πρώτου τετραχρονου σχολικού κύκλου. Ωστόσο είναι βέβαιο ότι έγιναν σημαντικές βελτιώσεις στα βιβλία αυτά, σε σχέση με τη διδασκαλία των γραμματικών φαινομένων. Καταρχήν υπάρχει ένα κείμενο, το οποίο αποτελεί το σημείο αναφοράς της όλης διδακτικής προσέγγισης του γλωσσικού φαινομένου που θα διδαχτεί. Έπειτα έχουμε ένα συνδυασμό ασκήσεων και θεωρίας που οδηγεί στην ολοκλήρωση της διδασκαλίας του συγκεκριμένου μαθήματος. Τέλος, η εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων, τα οποία ολοκληρώνουν τη διδακτική ενότητα, είναι, επίσης, χρήσιμη, ιδιαίτερα για μαθητές που εμφανίζουν σημαντικές αδυναμίες στο γλωσσικό επίπεδο. Και τούτο, γιατί αυτοί ζουν σ' ένα δίγλωσσο περιβάλλον, στο οποίο η χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας δεν ήταν πάντοτε επιτρεπτή.

5.2. Τα Βιβλία για την έκτη τάξη

Για την έκτη τάξη των οκτατάξιων σχολείων της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, τα βιβλία που έχουν εκδοθεί είναι και αυτά τρία. Το πρώτο φέρνει τον τίτλο "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ 6" και αναφέρεται στην επεξεργασία του λογοτεχνικού κειμένου. Τα άλλα δύο φέρνουν τον τίτλο "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 6" (ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ) και χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία των γραμματικών και συντακτικών φαινομένων.

5.2.1. "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα 6"

Οι συγγραφείς του βιβλίου αυτού είναι οι ίδιοι με το αντίστοιχο βιβλίο της πέμπτης τάξης. Πρόκειται για τον Απόστολο Λιάκο και το Δημήτρη Κίκη. Το βιβλίο αυτό, σε αντίθεση με το προηγούμενο, είναι μικρού μεγέθους, ενώ ο αριθμός των σελίδων του είναι μόλις ογδόντα πέντε, σημαντικά μικρότερος από τις σελίδες του προηγούμενου βιβλίου για την πέμπτη τάξη. Αυτό, ασφαλώς, συνδυάζεται με τον

αριθμό ωρών διδασκαλίας της ελληνικής, ο οποίος περιορίζεται σημαντικά στην έκτη τάξη. Το βιβλίο δεν είναι εικονογραφημένο, εκτός από την εξωτερική του σελίδα που έχει διχρωμία.

Το σύνολο των κειμένων που παρουσιάζονται στο βιβλίο ανέρχονται στα τριάντα πέντε. Παρατηρώντας κανείς τα ονόματα των συγγραφέων διαπιστώνει ότι υπάρχουν και πάλι Αλβανοί συγγραφείς, Έλληνες συγγραφείς, συγγραφείς από την ελληνική μειονότητα, καθώς και συγγραφείς από την παγκόσμια λογοτεχνία. Επίσης υπάρχουν και τέσσερα Δημοτικά τραγούδια.

Αναφορικά με τη συχνότητα που εμφανίζονται οι συγγραφείς θα υποστηρίξουμε ότι υπερτερούν και πάλι τα κείμενα της ελληνικής λογοτεχνίας, ενώ ακολουθούν τα κείμενα Αλβανών συγγραφέων, τα οποία είναι μεταφρασμένα στην ελληνική.

Η μεθοδολογία στην παρουσίαση του κειμένου και των ερωτήσεων που τα συνοδεύουν είναι παρόμοια με εκείνη του προηγούμενου βιβλίου. Προηγείται το όνομα του συγγραφέα, ο τίτλος του κειμένου και το κείμενο, το Λεξιλόγιο και οι ερωτήσεις με τις εργασίες. Βεβαίως, οι ερωτήσεις αναφέρονται στην επεξεργασία του κειμένου και έχουν περισσότερο έναν ενδεικτικό-βοηθητικό χαρακτήρα για το δάσκαλο.

Στο σημείο αυτό θα παρουσιάσουμε τις "Ερωτήσεις και εργασίες" για το ποίημα του Φώτη Βαρέλη "ΕΥΑΓΟΡΑΣ ΠΑΛΛΗΚΑΡΙΔΗΣ".

Ερωτήσεις και εργασίες

1. Τι ξέρετε για την Κύπρο;
2. Γιατί σας συγκινεί το ποίημα;
3. Ποιο μέρος εκφράζει έντονη θλίψη;
4. Ο Ευαγόρας θεωρήθηκε παρόν. Γιατί;
5. Γιατί ο ποιητής λέει ότι το αδειανό θρανίο του Ευαγόρα είναι παντοτινά γεμάτο;

* Γράψτε ένα μικρό διήγημα για το συμβάν του ποιήματος, έχοντας υπόψη και τη σημερινή Κύπρο.

Ανακεφαλαιώνοντας την αναφορά μας στη μορφή και το περιεχόμενο του βιβλίου πρέπει να επισημάνουμε ότι παρά την κοινή μεθοδολογία που ακολουθείται στο βιβλίο αυτό και στο προηγούμενο βιβλίο της πέμπτης τάξης, θα υποστηρίξουμε ότι η αισθητική του συγκεκριμένου βιβλίου υστερεί σε σχέση με την αισθητική του προηγούμενου. Επίσης, ως προς τη θεματική του βιβλίου, δεν υπάρχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και το περιεχόμενό του κινείται στα πλαίσια της θεματικής του προηγούμενου βιβλίου. Απουσιάζει, δηλαδή, το ιδιαίτερο στοιχείο που θα προσδιόριζε καταλυτικά το περιεχόμενο των κειμένων που παρουσιάζονται.

5.2.2. "Η Γλώσσα μου 6" (Πρώτο και Δεύτερο Μέρος)

Οι συγγραφείς του βιβλίου είναι οι ίδιοι με εκείνους των αντίστοιχων βιβλίων της πέμπτης τάξης. Πρόκειται για το Δημήτρη Παπά, το Χρήστο Ζώκο και το Δημήτρη Δούση. (Εσφαλμένα στο εξώφυλλο αναφέρονται ως συγγραφείς ο Βασ.Σπ. Γκούτζος και ο Δημήτρης Κίκης). Πάντως είναι θετικό το γεγονός ότι οι συγγραφείς

είναι οι ίδιοι με το προηγούμενο βιβλίο, γιατί έτσι υπάρχει μία συνέχεια στην παρουσίαση της όλης θεματικής. Ο αριθμός των σελίδων κάθε τεύχους ανέρχεται στις εκατόν είκοσι πέντε περίπου σελίδες, ενώ εικονογραφημένο είναι μόνο το εξώφυλλο κάθε τεύχους.

Η μεθοδολογία που ακολουθείται και στο συγκεκριμένο βιβλίο είναι παρόμοια με εκείνη του προηγούμενου αντίστοιχου βιβλίου. Πιο συγκεκριμένα προηγείται ένα κείμενο, το οποίο συνήθως το γράφουν οι συγγραφείς. Ακολουθεί η διδασκαλία του γραμματικού-συντακτικού φαινομένου, ως ένα βαθμό με βάση το κείμενο που προηγήθηκε. Στη συνέχεια ακολουθούν ερωτήσεις και ασκήσεις, που οδηγούν στη διδασκαλία του συγκεκριμένου φαινομένου.

Σε σύγκριση με το προηγούμενο βιβλίο παρατηρούμε ότι στην περίπτωση αυτή δεν εμφανίζονται τα συμπεράσματα που είχαμε στο προηγούμενο βιβλίο, επειδή το βιβλίο αναφέρεται σε μαθητές μεγαλύτερης ηλικίας.

Αναφορικά με τα κείμενα που χρησιμοποιούνται, διαπιστώνει κανείς ότι δεν χαρακτηρίζονται από κάποιο ιδεολογικό περιεχόμενο, αλλά αποσκοπούν απλώς στη διδασκαλία του γλωσσικού φαινομένου.

Ανακεφαλαιώνοντας θα υποστηρίξαμε ότι πράγματι και στα τεύχη αυτά έχουν γίνει σημαντικές βελτιώσεις, αλλά, όπως ήδη αναφέραμε, θα ήταν πιο θετικό αν είχε ακολουθηθεί και στα συγκεκριμένα βιβλία η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε στα αναγνωστικά βιβλία των τεσσάρων πρώτων τάξεων. Με τον τρόπο αυτό θα είχαμε την παράλληλη διδασκαλία της γλώσσας και των γραμματικών φαινομένων.

5.3. Τα Βιβλία για την έβδομη και όγδοη τάξη

Αναφερθήκαμε, προηγουμένως, στις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στα βιβλία της πέμπτης και έκτης τάξης. Οι αλλαγές αυτές αφορούσαν και τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, αλλά και το περιεχόμενο των βιβλίων. Επισημάναμε, μάλιστα, ότι τα βιβλία αυτά δεν ακολουθούν τη μεθοδολογία των βιβλίων του πρώτου τετράχρονου σχολικού κύκλου, γιατί κάτι τέτοιο δεν το επέτρεψε η αλβανική κυβέρνηση.

Τα εσωτερικά γεγονότα στην Αλβανία δεν επέτρεψαν, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, την έκδοση όλων των βιβλίων, σύμφωνα με τη νέα προσέγγιση που είχε επιλεγεί για τον πρώτο και το δεύτερο τετράχρονο σχολικό κύκλο. Κατά συνέπεια, για τις τάξεις έβδομη και όγδοη, τα βιβλία κυκλοφόρησαν με σχετική καθυστέρηση, αφού η πρώτη έκδοση έγινε το έτος 1998 για τα βιβλία "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ" και το έτος 1999 για τα βιβλία "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ", χωρίς τα βιβλία αυτά να έχουν τύχει της ανάλογης επιστημονικής και γλωσσικής επιμέλειας από την Επιστημονική Ομάδα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

5.3.1. Τα Βιβλία για την έβδομη τάξη

Για την έβδομη τάξη των οκτατάξιων σχολείων της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, τα βιβλία που έχουν εκδοθεί είναι τρία. Το πρώτο φέρνει τον τίτλο "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ 7" και αναφέρεται στην επεξεργασία του λογοτεχνικού κειμένου. Τα άλλα δύο φέρνουν τον τίτλο "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 7"

(Πρώτο Μέρος και Δεύτερο Μέρος) και χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία των γραμματικών και συντακτικών φαινομένων.

5.3.1.1. "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα 7"

Πρόκειται για ένα ογκώδες βιβλίο, το οποίο αποτελείται από τριακόσιες πενήντα δύο σελίδες και περιλαμβάνει συνολικά εβδομήντα τρία κείμενα, χωρίς να υπάρχει ανάλογη αντιστοίχιση κειμένου και διδακτικών ωρών. Οι συντάκτες του κειμένου είναι ο Απόστολος Λιάκος και ο Δημήτρης Κίκης.

Η δομή του βιβλίου είναι παρόμοια με εκείνη των αντίστοιχων βιβλίων της πέμπτης και έκτης τάξης. Προηγείται το κείμενο και ακολουθούν οι "Ερωτήσεις και εργασίες", που αναφέρονται κυρίως στην κατανόηση και επεξεργασία του κειμένου. Σε κάποιες περιπτώσεις, οι μαθητές καλούνται να γράψουν τις απαντήσεις πάνω στο ίδιο το βιβλίο. Σε γενικές γραμμές, οι ερωτήσεις έχουν έναν μνημονικό και τυποποιημένο χαρακτήρα και δεν συντελούν καθοριστικά στην κριτική ανάπτυξη των μαθητών. Το μέγεθος του βιβλίου είναι το μεσαίο. Επίσης δεν υπάρχει εικονογράφηση στο εσωτερικό του βιβλίου, εκτός από τη διχρωμία που συναντούμε στο εξώφυλλο. Στο τέλος κάθε σελίδας υπάρχει, συνήθως, ένα σύντομο Λεξιλόγιο. Με την ολοκλήρωση του κειμένου παρατίθεται μέσα σε πλαίσιο ένα σύντομο Βιογραφικό του συγγραφέα που έγραψε το κείμενο.

Τα μισά από τα κείμενα είναι γραμμένα από Έλληνες συγγραφείς. Τα άλλα μισά τα έχουν γράψει Έλληνες της ελληνικής μειονότητας και Αλβανοί συγγραφείς. Υπάρχουν, επίσης, κάποια κείμενα που είναι παρμένα από την παγκόσμια λογοτεχνία. Το στοιχείο που πρέπει, ωστόσο, να επισημανθεί είναι ότι τα κείμενα αυτά είναι, σχεδόν στο σύνολό τους, παραδοσιακά και κλασικά και δεν αντιπροσωπεύουν τη σημερινή ελληνική λογοτεχνική παραγωγή. Παράλληλα, η έκταση αυτών των κειμένων είναι αρκετά μεγάλη, γεγονός που αποδεικνύεται και από το μεγάλο αριθμό των σελίδων που έχει συνολικά το βιβλίο.

Δύο επιμέρους επισημάνσεις έχουν τη δική τους ιδιαίτερη σημασία. Η πρώτη σχετίζεται με το γεγονός ότι τα κείμενα που παρουσιάζονται είναι κατανεμημένα σε ευρύτερες θεματικές ενότητες, που δηλώνονται με έναν τίτλο στην αρχή κάθε ενότητας. Ενδεικτικά, οι ενότητες αυτές φέρουν τίτλους, όπως "Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ Η ΦΥΣΗ", "ΟΙ ΦΙΛΙΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ", "Η ΒΙΟΠΑΛΗ", "Η ΑΓΑΠΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΥΝΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΜΑΣ", "ΜΑΘΑΙΝΩ ΝΑ ΑΠΑΓΓΕΛΛΩ", "ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ", "ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ", "ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΟΥΜΕ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΑΣ ΚΙ ΑΛΛΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ" κ.λπ. Οι ενότητες αυτές, ωστόσο, δεν παρουσιάζονται στα Περιεχόμενα του βιβλίου. Η δεύτερη επισημάνση έχει να κάνει με το γεγονός ότι σε τέσσερις περιπτώσεις υπάρχει ο γενικός τίτλος "ΜΑΘΑΙΝΩ ΝΑ ΓΡΑΦΩ ΕΚΘΕΣΗ" και ακολουθεί ένα κείμενο, όπως και σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις. Με την ολοκλήρωση του κειμένου, αντί για ερωτήσεις και εργασίες, στην πρώτη περίπτωση υπάρχει ο τίτλος "Χρήσιμες υποδείξεις" και ακολουθεί ένα θεωρητικό κείμενο με τον ορισμό της Έκθεσης, αλλά και με υποδείξεις για τον τρόπο

που αυτή πρέπει να δομείται. Στις άλλες περιπτώσεις, ύστερα από το κείμενο, παρατίθενται κάποια παρόμοια θέματα για ανάπτυξη, όπως, για παράδειγμα, τα θέματα που έχουμε στη σελίδα εκατόν ένδεκα του βιβλίου:

- Επίσκεψη στο γηροκομείο.
- Επίσκεψη στο Βουθρωτό.
- Το πρόσωπο της ιστορίας που θαυμάζω περισσότερο.

Συμπερασματικά θα υποστηρίξουμε ότι το συγκεκριμένο βιβλίο εμφανίζει σημαντικές αδυναμίες που σχετίζονται με τα ίδια τα κείμενα που έχουν επιλεγεί, με τις ερωτήσεις που ακολουθούν, καθώς και με τον τρόπο που προτείνεται για τη διδασκαλία της Έκθεσης.

Έτσι θα επισημαίναμε τη μεγάλη έκταση των κειμένων και κυρίως το γεγονός ότι αυτά δεν ανταποκρίνονται στη σύγχρονη λογοτεχνική παραγωγή. Το στοιχείο αυτό αφορά, κατεξοχήν, τα κείμενα από την ελληνική και την παγκόσμια λογοτεχνία.

Επισημάνθηκε, επίσης, ότι οι ερωτήσεις αναφέρονται σε επιμέρους σημεία και πληροφορίες του κειμένου και δεν ασκούν σε σημαντικό βαθμό την κριτική ικανότητα των μαθητών.

Τέλος, γίνεται σαφές ότι η διδασκαλία της Έκθεσης δεν μπορεί να είναι αποδοτική, με τον τρόπο που αυτή επιχειρείται στη συγκεκριμένη περίπτωση.

5.3.1.2. "Η Γλώσσα μου 7" (Πρώτο και Δεύτερο Μέρος)

Το βιβλίο "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 7" αποτελείται από το Πρώτο Μέρος και από το Δεύτερο Μέρος. Ως συγγραφείς και των δύο βιβλίων είναι οι εκπαιδευτικοί της ελληνικής μειονότητας Χρήστος Ζώκος, Δημήτρης Παπάς και Δημήτρης Δούσης.

Το Πρώτο Μέρος αποτελείται από εκατόν εβδομήντα σελίδες και περιλαμβάνει σαράντα εννέα μαθήματα. Το Δεύτερο Μέρος αποτελείται από εκατόν ενενήντα οκτώ σελίδες και περιλαμβάνει πενήντα μαθήματα. Εκτός από τα Περιεχόμενα, τα οποία στο Πρώτο Μέρος προηγούνται και στο Δεύτερο έπονται, δεν υπάρχει κάποια εισαγωγή ή κάποιο ενημερωτικό κεφάλαιο για το σκοπό και τον τρόπο αξιοποίησης του βιβλίου.

Βεβαίως, ο βασικός στόχος του βιβλίου είναι η διδασκαλία της γραμματικής και του συντακτικού της ελληνικής γλώσσας.

Συνήθως προηγείται ένα κείμενο και ακολουθεί η διδασκαλία του αντίστοιχου φαινομένου. Στη συνέχεια υπάρχουν ασκήσεις για την εμπέδωσή του. Σε άλλες περιπτώσεις παρουσιάζεται σε θεωρητικό επίπεδο το φαινόμενο και ακολουθούν οι ασκήσεις. Υπάρχουν, επίσης, περιπτώσεις, στις οποίες η διδασκαλία του φαινομένου πραγματοποιείται με βάση τις ασκήσεις που προηγούνται.

Η μέθοδος διδασκαλίας είναι περισσότερο παραδοσιακή και δεν βασίζεται στη δομολειτουργική προσέγγιση της γλώσσας. Συνήθως δεν ακολουθείται η επαγωγική μέθοδος διδασκαλίας του φαινομένου. Στις περιπτώσεις που αυτό συμβαίνει δεν υπάρχει σαφής προσδιορισμός της επόμενης φάσης για τη μελέτη του φαινομένου. Το

γεγονός αυτό αποτελεί, ενδεχομένως, και το σημαντικότερο μειονέκτημα αυτών των βιβλίων, το οποίο συνηγορεί στην αλλαγή και την προσαρμογή τους στα νέα επιστημονικά δεδομένα.

Γενικότερα υπάρχουν προβλήματα στη διάταξη της ύλης, στην εσωτερική της οργάνωση και στην ανάδειξη των σημαντικότερων γλωσσικών φαινομένων.

5.3.2. Τα Βιβλία για την όγδοη τάξη

Για την όγδοη τάξη των οκτατάξιων σχολείων της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, τα βιβλία που έχουν εκδοθεί είναι τρία. Το πρώτο φέρνει τον τίτλο "ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ 8" και αναφέρεται στην επεξεργασία του λογοτεχνικού κειμένου. Τα άλλα δύο φέρνουν τον τίτλο "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 7" (Πρώτο Μέρος και Δεύτερο Μέρος) και χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία των γραμματικών και συντακτικών φαινομένων.

5.3.2.1. "Λογοτεχνικά Αναγνώσματα 8"

Η πρώτη έκδοση του βιβλίου έγινε το έτος 2001 σε 1200 αντίτυπα. Πρόκειται για ένα ογκώδες βιβλίο που αποτελείται από τριακόσιες οκτώ σελίδες. Ως συγγραφείς – συντάκτες του βιβλίου εμφανίζονται ο Απόστολος Λιάκος και ο Δημήτρης Κίκης. Το βιβλίο δεν είναι εικονογραφημένο, εκτός από τη διχρωμία που υπάρχει στο εξώφυλλό του. Δεν υπάρχει αντιστοιχία κειμένων που θα διδαχτούν με αντίστοιχες διδακτικές ώρες. Ωστόσο, στα Περιεχόμενα του βιβλίου γίνεται μία κατανομή των κειμένων από τέσσερις βασικούς θεματικούς άξονες. Ο πρώτος θεματικός άξονας φέρνει τον τίτλο Λαογραφία, ο δεύτερος Αρχαία Ελληνική Λογοτεχνία, ο τρίτος Αλβανική Λογοτεχνία Αναγέννησης, Ανεξαρτησίας και ο τέταρτος Νεοελληνική Λογοτεχνία, Σύγχρονη Αλβανική και Παγκόσμια. Από τις τέσσερις κατηγορίες, η πλέον εκτεταμένη είναι η τέταρτη, που είναι διπλάσια από τις άλλες τρεις. Σε κάθε θεματικό άξονα υπάρχουν επιμέρους θεματικές ενότητες. Έτσι, στον άξονα Λαογραφία, περιλαμβάνονται οι ενότητες Ελληνική Μυθολογία, Ήρωες και Ημίθεοι των Ελλήνων και Δημοτικά τραγούδια. Ακολουθούν οι Ερωτήσεις και Εργασίες, που αναφέρονται κυρίως στην επεξεργασία του κειμένου που προηγήθηκε. Σε λίγες περιπτώσεις υπάρχει και κάποιο σύντομο Βιογραφικό για το συγγραφέα του κειμένου.

Σε μια γενικότερη αξιολογική προσέγγιση ισχύουν αυτά που επισημάναμε και για το προηγούμενο βιβλίο. Τα κείμενα εμφανίζουν μια θεματική ποικιλία, που δεν είναι, όμως, η πλέον αντιπροσωπευτική, αφού πολλά από αυτά ανήκουν σε παλαιότερες χρονικές περιόδους. Επίσης, τα ερωτήματα που ακολουθούν δεν συμβάλλουν καθοριστικά στην ανάπτυξη και καλλιέργεια της κριτικής ικανότητας των μαθητών.

5.3.2.2. "Η Γλώσσα μου 8" (Πρώτο και Δεύτερο Μέρος)

Παρόμοια εμφανίζεται η κατάσταση και στα αντίστοιχα βιβλία της όγδοης τάξης. Υπάρχει αντίστοιχα το Πρώτο και το Δεύτερο Μέρος του βιβλίου με τον κοινό τίτλο "Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ 8". Οι συγγραφείς του βιβλίου είναι οι ίδιοι με εκείνους των βιβλίων της έβδομης τάξης.

Το Πρώτο Μέρος αποτελείται από εκατόν πενήντα τέσσερις σελίδες και περιλαμβάνει πενήντα μαθήματα. Το Δεύτερο Μέρος αποτελείται από εκατόν εξήντα επτά σελίδες και περιλαμβάνει σαράντα εννέα μαθήματα. Τόσο στο Πρώτο όσο και στο Δεύτερο βιβλίο υπάρχουν επαναληπτικές ασκήσεις.

Η γενική αρχή που ακολουθείται και στα δύο βιβλία είναι ανάλογη με εκείνη των βιβλίων της έβδομης τάξης. Συνήθως προηγείται ένα κείμενο και ακολουθεί η επεξεργασία του κειμένου που συνοδεύεται από συγκεκριμένα παραδείγματα. Σε γενικές γραμμές ισχύουν οι επισημάνσεις που έγιναν και για τα προηγούμενα βιβλία. Γίνεται σαφές ότι απαιτείται και στην περίπτωση αυτή μία διαφορετική δομή και οργάνωση της διδασκίας ύλης.

6. Τα Βιβλία για την ένατη και τη δέκατη τάξη

Είναι γνωστό ότι η ελληνική γλώσσα διδάσκεται, για δύο ώρες την εβδομάδα, και στα ελάχιστα Λύκεια που λειτουργούν στη ζώνη της ελληνικής μειονότητας. Για τις ώρες διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας έχουν ετοιμαστεί και εκδοθεί δύο βιβλία, από τα οποία το ένα χρησιμοποιείται στην ένατη και το άλλο στη δέκατη τάξη. Από τα βιβλία αυτά, εκείνο που προορίζεται για την ένατη τάξη εκδόθηκε το έτος 2001, ενώ αυτό που προορίζεται για τη δέκατη τάξη είχε ήδη εκδοθεί από το έτος 1999.

6.1. Τα Βιβλία για την ένατη τάξη

Το βιβλίο για την ένατη τάξη φέρνει τον τίτλο «Η ελληνική γλώσσα 9» και αποτελείται από τριακόσιες μία σελίδες. Ως συγγραφείς εμφανίζονται οι εκπαιδευτικοί Δημήτρης Κίκης, Δημήτρης Παπάς, Δημήτρης Δούτσος και Χρήστος Ζώκος. Το κάθε κεφάλαιο του βιβλίου αντιστοιχεί και σε ανάλογο μάθημα. Τα μαθήματα ανέρχονται συνολικά στα εβδομήντα ένα.

Το βιβλίο περιλαμβάνει, στην ουσία, δύο βασικά μέρη. Το πρώτο αναφέρεται στην ιστορία και την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας, ενώ το δεύτερο ασχολείται με γραμματικά φαινόμενα της ελληνικής γλώσσας. Μάλιστα, ο τρόπος που επιλέγεται για τη διδασκαλία αυτών των φαινομένων είναι παραδοσιακός και προσεγγίζει περισσότερο εκείνον μιας ρυθμιστικής, κανονιστικής γραμματικής. Με άλλα λόγια παρατάσσονται συνεχώς γραμματικοί κανόνες και ακολουθούν ασκήσεις για την πρακτική εφαρμογή των κανόνων που προηγήθηκαν. Παράλληλα, το μέγεθος της ύλης είναι ιδιαίτερα εκτεταμένο, χωρίς εσωτερική οργάνωση και δομή.

6.2. Τα Βιβλία για τη δέκατη τάξη

Το βιβλίο αυτό φέρνει τον τίτλο «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ 10», αποτελείται από διακόσιες είκοσι μία σελίδες και περιλαμβάνει εξήντα οκτώ μαθήματα. Συγγραφείς του βιβλίου εμφανίζονται οι Δημήτρης Κίκης, Χρήστος Ζώκος και Δημήτρης Δούτσος. Το περιεχόμενο του βιβλίου αναφέρεται, κατεξοχήν, στη νεοελληνική σύνταξη. Στην αρχή παρουσιάζεται ο συντακτικός ρόλος του ονόματος και ακολουθεί η παρουσίαση των δευτερευουσών προτάσεων. Ένα σημαντικό μέρος του βιβλίου

καταλαμβάνουν τα Σχήματα Λόγου. Σε όλες τις περιπτώσεις υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός ασκήσεων για την εμπέδωση των αντίστοιχων φαινομένων. Ο τρόπος διδακτικής προσέγγισης είναι ο παραδοσιακός. Η ύλη είναι εκτεταμένη και δεν διακρίνεται από εσωτερική συνοχή.

Πρέπει να επισημανθεί ότι τόσο το προηγούμενο όσο και αυτό το βιβλίο εκδόθηκαν χωρίς τη φιλολογική υποστήριξη της ερευνητικής Ομάδας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

7. Συμπεράσματα - Προτάσεις

Είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι στον τομέα των γλωσσικών εγχειριδίων της ελληνικής μειονότητας έχει παραχθεί ένα σημαντικό έργο. Αυτό πρέπει να εκτιμηθεί και με βάση τις συνθήκες που επικράτησαν και επικρατούν στη συγκεκριμένη χώρα, οι οποίες, σε πολλές περιόδους, χαρακτηρίζονταν από καχυποψία και φόβο, καθώς και από έναν αυστηρό και καταπιεστικό κρατικό έλεγχο.

Η εκτίμηση αυτή ισχύει, κυρίως, για τα βιβλία του πρώτου τετράχρονου υποχρεωτικού σχολικού κύκλου με τον τίτλο «Η Γλώσσα μου». Βεβαίως, παρά τις αδυναμίες που αυτά εμφανίζουν, είναι θετικό ότι εκδόθηκαν και τα «Τετράδια εργασιών» για τη Β', Γ' και Δ' τάξη. Ωστόσο, τα βιβλία για τις τέσσερις πρώτες τάξεις ακολουθούν γενικότερα τη μεθολογία των αντίστοιχων ελληνικών γλωσσικών βιβλίων και διαμορφώνουν συνολικά μια ικανοποιητική εικόνα.

Η κατάσταση δεν είναι ανάλογη στα βιβλία της γλώσσας για το δεύτερο τετράχρονο σχολικό κύκλο. Η ύπαρξη άλλων εγχειριδίων για τη γλωσσική επεξεργασία του κειμένου και άλλων για τη διδασκαλία των γραμματικών φαινομένων βρίσκεται σε αναντιστοιχία με τη μέθοδο που ακολουθήθηκε στα βιβλία του πρώτου τετράχρονου σχολικού κύκλου. Παράλληλα, η μεθοδολογική αυτή διαφοροποίηση επηρεάζει, γενικότερα, τη διδακτική προσέγγιση, αφού δεν ολοκληρώνεται η διδασκαλία συγκεκριμένων γραμματικών και άλλων φαινομένων που άρχισε στον πρώτο σχολικό κύκλο. Το επιχείρημα ότι μία παρόμοια διαδικασία ακολουθείται και στα αντίστοιχα αλβανικά σχολικά εγχειρίδια δεν εμφανίζεται πειστική.

Κατά συνέπεια, το πρώτο που απαιτείται να γίνει είναι η επιμέρους βελτίωση των εγχειριδίων για τον πρώτο τετράχρονο σχολικό κύκλο και η συγγραφή νέων σχολικών εγχειριδίων για το δεύτερο τετράχρονο σχολικό κύκλο, όπου θα ακολουθηθεί η ίδια μεθολογία με τον πρώτο σχολικό κύκλο.

Ένα δεύτερο ζήτημα το οποίο τίθεται αναφέρεται στο Βιβλίο του Δασκάλου. Καταρχήν απαιτείται μία περαιτέρω επεξεργασία του Βιβλίου του Δασκάλου για τον πρώτο τετράχρονο κύκλο και αυτό κυρίως για τα κείμενα που δεν υπάρχουν στο αντίστοιχο ελληνικό βιβλίο. Έπειτα είναι αναγκαία η συγγραφή Βιβλίων του Δασκάλου και για τα βιβλία των τάξεων του δεύτερου τετράχρονου σχολικού κύκλου.

Σε κάθε περίπτωση κρίνουμε ότι το Βιβλίο του Δασκάλου για την ελληνική μειονότητα πρέπει να έχει έναν πιο διευρυμένο χαρακτήρα από εκείνον που έχουν τα

αντίστοιχα ελληνικά βιβλία. Και τούτο, γιατί πρέπει στα βιβλία αυτά να υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες, αφού συχνά ο εκπαιδευτικός δεν έχει στη διάθεσή του άλλες πηγές για άντληση πληροφοριών και γνώσεων που χρειάζεται για το διδακτικό του έργο.

Σε συνδυασμό με αυτό είναι απαραίτητο να διαμορφωθεί σε κάθε σχολείο μία βασική βιβλιοθήκη, όπως και κάποιο απαραίτητο οπτικοακουστικό υλικό, τα οποία θα διευκολύνουν σημαντικά το έργο των εκπαιδευτικών.

Τα βιβλία που έχουν εκδοθεί για την ένατη και τη δέκατη τάξη, όπως ήδη επισημάνθηκε, εμφανίζουν σημαντικές αδυναμίες. Αυτό σημαίνει ότι είναι απαραίτητη η αντικατάστασή τους από νέα βιβλία που πρέπει να ετοιμαστούν και τα οποία θα συμφωνούν με τα σημερινά επιστημονικά δεδομένα.

Όλα αυτά πρέπει να επιχειρηθούν σύντομα, γιατί, δυστυχώς, σύμφωνα με στοιχεία που διαθέτουμε, και κατά το ακαδημαϊκό έτος 2002-2003, ο αριθμός των μαθητών της ελληνικής μειονότητας εμφανίζεται μειωμένος. Απαιτούνται, κατά συνέπεια, οργανωμένες και ουσιαστικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, οι οποίες θα αποτρέψουν την περαιτέρω συνέχιση της σημερινής κατάστασης και θα αποτελέσουν την απαρχή μιας πιο αισιόδοξης προοπτικής.

Βιβλιογραφία

- Ανδριώτης Ν.** (1976): *Γλώσσα και έθνος, Αντιχάρισμα: ανατύπωση 88 εργασιών του, Θεσσαλονίκη.*
- Ανθογαλίδου Θ.** (1989): «Η γλώσσα των αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου», *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 45, 32-41.
- Αντωνόπουλος Η.** (1995): *Αλβανία και Ελληνοαλβανικές σχέσεις (1912-1944)*, Ωκεανίδα, Αθήνα.
- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης** (1995): (Τομέας Παιδαγωγικής), *Σχολικά εγχειρίδια Βαλκανικών χωρών*, εκδ. Αφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.
- Βουγιούκας Αρ.** (1994): *Το γλωσσικό μάθημα στην πρώτη βαθμίδα της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, εκδ. Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη.
- Γκίνης Νίκ. Χ.** (1998): *Αλβανοελληνικό Λεξικό*, εκδ. Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, επιμ. Γ.Δ. Καψάλης, Ιωάννινα.
- Γκότοβος Α. Ε.** (1991): *Παράδοση και γλώσσα στο σχολείο*, Δωδώνη, Αθήνα - Γιάννενα.
- Καψάλης Α. Γ., Χαραλάμπους Δ. Φ.** (1993): *Σχολικά εγχειρίδια, Θεσμική εξέλιξη και σύγχρονη προβληματική*, Θεσσαλονίκη.
- Καψάλης Γ. Δ.** (1996): *Η Εκπαίδευση της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας: Σχολικά εγχειρίδια, Γλωσσική επιμόρφωση, Προοπτική*, Gutenberg, Αθήνα.
- Καψάλης Γ. Δ.** (1995): «Η γλώσσα και το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας», περ. *Διαδρομές*, 40, 262-272.
- Κόντης Β.** (1994): *Εναισθητες ισοροπίες, Ελλάδα και Αλβανία στον 20ο αιώνα*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.
- Κουκουλομμάτης Δ. Ι.** (1996): *Λογοτεχνία και γλώσσα στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση*, Έλλην, Αθήνα.
- Μήτσης Ν. Σπ.** (1996): *Διδακτική του γλωσσικού μαθήματος, Από τη γλωσσική θεωρία στη διδακτική πράξη*, Gutenberg, Αθήνα.
- Μπουζάκης Σ.** (1990): *Συγκριτική Παιδαγωγική, II*, Gutenberg, Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης Γ.** (1994): *Ελληνική γλώσσα, Παρελθόν – Παρόν – Μέλλον*, Gutenberg, Αθήνα.
- Παπαρίζος Χρ. Α.** (1987): «Δομή και επικοινωνία στο γλωσσικό μάθημα του δημοτικού σχολείου», *Γλώσσα*, 15, 60-65.
- Παπάς Αθ.** (1995): *Διδακτική Γλώσσας και Κειμένων, Επικοινωνιακή μέθοδος διδασκαλίας*, τόμ. Α, Β, Γ, Αθήνα.

- Πασχάλης Αθ. Σπ.** (1997): *Τα μεταπολεμικά αναγνωστικά της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας (1945-1994) - Γλωσσική και Ιδεολογική προσέγγιση*, Αθήνα.
- Τοκατλίδου Β.** (1986): *Εισαγωγή στη Διδακτική των Ζωντανών Γλωσσών*, Οδυσσέας, Αθήνα.
- Τομπαίδης Δ.** (1984): *Διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας, Γραμματική-Σύνταξη-Στοιχεία Ιστορικής Γραμματικής, Επικαιρότητα*, Αθήνα.
- Φραγκουδάκη Α.** (1978): *Τα αναγνωστικά βιβλία του Δημοτικού Σχολείου, Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, Θεμέλιο, Αθήνα.
- Χαραλαμπάκης Χρ.** (1994): *Γλώσσα και Εκπαίδευση. Θέματα διδασκαλίας της Ν.Ε. Γλώσσας*, Αθήνα.
- Χαραλαμπόπουλος Αγ.** (1988): “Διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας”, *Γλώσσα*, 16, 5-28.

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ: ΜΙΧΑΛΗΣ ΔΑΜΑΝΑΚΗΣ

- № 1: **Δαμανάκης Μιχάλης** (επιμ.): Παιδεία Ομογενών. Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.
- № 2: **Κωνσταντινίδης Στέφανος** (επιμ.): Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στον Καναδά. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.
- № 3: **Μιχελιάκη Θεοδοσία**: Η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας για τα παιδιά των Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία (1975-1985). Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.
- № 4: **Τάμης Αναστάσιος**: Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αυστραλία: Η σημερινή κατάσταση της Ελληνικής. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.
- № 5: **Βούρη Σοφία, Καψάλης Δ. Γεώργιος**: Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στην Αλβανία. Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2003.

ΛΟΙΠΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ.

- **Δαμανάκης Μιχάλης:** Η εκπαίδευση των παλιννοστούντων και αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Η ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο Βέλγιο και στη Γαλλία, Gutenberg, Αθήνα 1997.
- **Δαμανάκης Μ., Μιχελακάκη Θ., Λυδάκη Μ. (επιμ.):** Πρακτικά Α' Συνάντησης Εργασίας, Ρέθυμνο 27 Ιουνίου - 2 Ιουλίου 1997, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1997.
- **Δαμανάκης Μ., Μιχελακάκη Θ. (επιμ.):** Ελληνόγλωσση εκπαίδευση στο εξωτερικό. Πρακτικά Πανελλήνιου - Πανομογενειακού Συνεδρίου, Ρέθυμνο 26-28 Ιουνίου 1998, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Σχέδιο Ίδρυσης Δίγλωσσων Σχολείων στη Γερμανία, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 1999.
- **Δαμανάκης Μιχάλης (επιμ.):** Επίπεδα και κριτήρια διαπίστωσης / πιστοποίησης της ελληνομάθειας. Αποτελέσματα και προβληματισμοί ερευνητικών προγραμμάτων, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.
- **Βάμβουκας Μ., Δαμανάκης Μ., Κατσιμαλή Γ. (επιμ.):** Προλεγόμενα Αναλυτικού Προγράμματος για την Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στο εξωτερικό, Ε.ΔΙΑ.Μ.ΜΕ., Ρέθυμνο 2001.